NUMERO 31328 Amele Taburu

İLİAS VENEZİS

İLİAS VENEZİS

NUMERO 31328
Amele Taburu

İlias Venezis 1904'te Ayvalık'ta doğmuş ve 1973'te Atina'da ölmüştür. Küçük Asya felaketi (Kurtuluş Savaşı) sırasında Türkler tarafından tutuklanıp Amele Taburlarına gönderilmiştir (Eylül 1922). Ayvalık'tan toplanan yaklaşık üç bin esirden sadece yirmi üç kişi geri dönebilmiştir. Ailesiyle birlikte Midilli'ye gitmiş ve orada dönemin gazeteci, yazar ve edebiyatçıları tarafından kurulan «Lesbos Baharı»yla tanışmıştır. Stratis Mirivilis'in yayınladığı *Kampana* gazetesi *Numara 31328*'i ilk kez dizi halinde yayınlar (Şubat 1924). 1927'de «*Nea Estia*» Venezis'in «*Ölüm*» adlı öyküsünü ödüllendirir. Bu, Atina yazınında ilk kez ortaya çıkışıdır. *Numara 31328* 1931'de Midilli'de yayınlanır. Kitap, Venezis'i henüz 26 yaşındayken yazar olarak kabul ettirmiştir. 1932'de Atina'ya yerleşir ve Yunan Bankası'na memur olarak atanır. 1957'de Atina Akademisi'ne seçilişine kadar orada çalışır. Edebiyat ve sanatın en önemli temsilcilerinden olan «30 kuşağı» sanatçıları ve yazarlarıyla tanışır.

Aralık 1939'da «*Huzur*» adlı romanı piyasaya çıkar ve devlet edebiyat ödülü ve Atina Akademisi mansiyon ödülünü kazanır.

Ekim 1943'te Alman SS'ler tarafından tutuklanarak ölüm mahkûmlarının olduğu Averoff cezaevlerindeki C-Blok'a kapatılır. Yunanistan'daki tüm aydınların etkili protestoları sayesinde serbest bırakılır.

14 Aralık 1943'te *Eolya Toprağı* piyasaya çıkar. İlk baskı iki haftada tükenir.

Savaştan hemen sonra Venezis'in kitapları birçok dile çevrilir ve o zamana kadar bilinmeyen Yunan edebiyatını yurtdışına taşır. Venezis, edebiyat yapıtları dışında, çok seyahat ettiğinden, gezi kitapları ve üç de tarih kitabı yazmıştır.

Venezis'in ΑΙΓΑΙΟ (*EGE*, 1941) kitabı *Ege Hikâyeleri* (Belge Uluslararası Yayıncılık, 2000) ile ΩΡΑ ΠΟΛΕΜΟΥ (*Savaş Zamanı*, 1946) ve ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ (*Takımadalar*, 1969) kitaplarından seçme öyküler *Uçurtmalar / Anna'nın Kitabı* (Belge Uluslararası Yayıncılık, 2009) adıyla Üner Eyüboğlu; ΑΙΟΛΙΚΗ ΓΗ *Eolya Toprağı* (Belge Uluslararası Yayıncılık, 2013) Burcu Yamansavaşçılar tarafından çevrilerek yayımlanmıştır.

BELGE YAYINLARI: 780
Marenostrum Dizisi

To Νούμερο 31328

NUMERO 31328 *Amele Taburu*
İlias Venezis

Sayfa Düzeni I Aristan
Düzelti I Ahmet Batmaz
Kapak Tasarım I Hatice Yılmaz
Birinci Baskı I Nisan 2015

İç/Kapak Baskı-Cilt I Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok, No: 239
Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul 0 (212) 613 12 11
Sertifika No: 12491

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Cemal Nadir Sokak, Büyük Milas Han, No: 26-28
D. 121-130, 34112 Cağaloğlu-Fatih / İstanbul
Tel: 0 (212) 517 44 53
E-mail: belgeyayinlari@gmail.com
www.belgeyayinlari.com
Sertifika No: 11206

YASAK KİTAPLAR DİZİSİ - 1

İLİAS VENEZİS

NUMERO 31328

Amele Taburu

Yunanca aslından çeviren:

Evdokia Veriopulu

belge yayınları

İLİAS VENEZİS KİTAPLARI

MANOLİS LEKAS, öykü, 1928
NUMARA 31328, esaretin kitabı, 1931
HUZUR, roman, 1941
EGE, öykü, 1941
EOLYA TOPRAĞI, roman, 1945
RÜZGÂRLAR, öykü, 1944
C BLOK, tiyatro (devlet tiyatrosunda oynandı), 1946
SAVAŞ ZAMANI, öykü, 1946
İTALYA'DA SONBAHAR, gezi, 1950
ÇIKIŞ, işgal yılları, 1950
ŞAM BAŞPİSKOPOSU, tarih, 1952
KAYBEDENLER, öykü, 1954
YUNAN BANKASININ KRONOLOJİSİ, tarih, 1955
AMERİKAN TOPRAKLARI, gezi, 1955
OKYANUS, roman, 1956
ARGONOTLAR, gezi, 1962
EMMANOUİL TSOUDEROS, tarih, 1965
EGE ADALARI, öykü, 1969
EFTALOU, ege hikâyeleri, 1972
GEZİ TURLARI, gezi, 1973
YUNAN DENİZLERİNDE, iyonya ve ege denizi anlatıları, 1973
SELAM SANA KÜÇÜK ASYA, olayların öyküleri, 1974
DÖRTLER ROMANI (1958), 1979

GİRİŞ

Yeni başlattığımız *Yargılanan Kitaplar Dizimizde*, öncelikle yargılama konusu olduğumuz kitaplara yer veriyoruz. Bu diziyi daha önce yargılanmış iki yasaklı konuyu içeren Yves Ternon ve Gülçiçek Günel Tekin'in kitapları ile başlattık.

Birinci kitap soykırım yasağını, ikinci kitap ise anadil yasağının tipik örneği olan, *Ermeni Tabusu* (Belge Yayınları, 1993) ve *Anadilimiz Kimliğimiz, Anadilimiz Varlığımız* (Aram Yayınları, 2003) adlı yargı konusu olmuş kitaplardı. Yeni basımlar ise dava belgelerini, suçlama ve savunmaları da içermekteydi.

Ancak bir de Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri tarafından yargılanmadan, doğrudan yasaklanmış kitaplar söz konusu. 1961'de yeni Anayasa yürürlüğe girene kadar devam eden uzun dönemleri kapsayan bir uygulamaydı bu. Örneğin, Franz Werfel'in *Musa Dağ'da 40 Gün* adlı kitabı, 1933 yılında Almanya'da yayınlanmasının hemen ertesinde, kitabın ülkeye girişi Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanacaktı. Hatta TC. Hükümeti bununla da yetinmeyerek, iktidara daha yeni gelmiş Nazi yönetimi ile ilk anlaşmasını yaparak, kitabın Almanya'da da yasaklanmasını sağlayacaktı. 1994 yılında yayınladığımız, Prof. Dr. Vahakn N.

Dadrian'ın *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid* adlı kitabının yargılanmasının beraatle sonuçlanması, 1997 yılında *Musa Dağ'da 40 Gün*'ü yayınlamamızı olanaklı kılacaktı.

Bu nedenle bu tür kitaplara da özel olarak dikkat çekebilmek için, *Yargılanan Kitaplar Dizisine* kardeş bir dizinin, *Yasaklanmış Kitaplar Dizisini* başlatmaya karar verdik. *Marenostrum* dizimizin sevilen yazarlarından İlias Venezis'in, *Numero* adlı kitabı ile bu yeni dizimizi başlatmış oluyoruz.

Venezis, 30'lu yıllarda Yunan edebiyatında yeni bir çığır başlatan Anadolulu, İstanbullu yazarlar arasında derhal kendine yaraşır yeri aldı. TC Bakanlar Kurulunun derhal ülkeye girmesini yasaklamasının bir nedeni de, hâlâ İstanbul'da yaşayan önemli sayıda bir Rum toplumunun bulunmasıydı. O tarihlerde zaten bu kitapların tercüme edilmesi bile düşünülemezdi. 60'lı yıllarda bile, hümanist Giritli Yunan yazarı *Kazancakis*'in, Girit sorununu konu alan *Kaptan Mihalidis* adlı kitabı rahmetli *Nevzat Hatko* tarafından (eşi büyük Türk sosyologlarından ve siyasetçilerinden *Behice Boran*'dı) çevrilip yayınladığında, mahkeme kararı ile derhal yasaklanacaktı. Bundan aynı yazarın *Toda Raba* adlı (Habora Yayınları, İstanbul 1968) *Ahmet* Angın tarafından çevrilen kitabı da nasibini alacak ve 12 Mart cuntası döneminde her iki çevirmen de hapsedilecekti. 12 Eylül cuntası ise kendine hedef olarak Dido Sotiriyu'nun *Benden Selam Söyle Anadolu'ya* adlı kitabını seçip, yargılatacaktı. Fakat tam o sıralarda Sotiriyu'nun Abdi İpekçi Ödülü alması üzerine, çevirmen Attila Tokatlı'nın İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesindeki yargılanması beraat ile sonuçlanacaktı. Hatta Kara Kuvvetleri Komutanlığı daha sonra kitaptan 165 ordu kütüphaneleri için satın alacaktı.

Bütün bunlardan dolayı, Türk yayıncıların Yunan Edebiyatı ile başlarına bela almak istememelerini anlayışla karşılamak gerek. Eğer bir mesleğin gereği, "kahraman"lığı da içeriyorsa bunda bir acayiplik olması gerek. Belge Yayınları kurucusu Ayşe Nur Zarakolu, bir "sorun yaratıcı" olmaya meraklı biri olduğu için, ya da siyasal görüşlerinden dolayı değil (elbette onun da güçlü bir siyasal dünya görüşü vardı), gerçek bir insan hakları savunucusu olduğu için, resmî tarihe karşı, resmî edebiyata karşı, bir karşı ya da alternatif tarihin çıkmasını sağlamak istediği için ve halklar arasında üç çeyrek yüzyıldır atılmış olan köprülerin inşası için, empati için, hümanist duyguların güçlenmesi için sadece akademik araştırmaların değil, edebiyatın da gerekli olduğunu düşünerek, farklı bir konseptle, bir dönem yakından izlenen Marenostrum dizisini başlatmıştı. Düşünün ki eski İstanbul'un, eski İzmir'in, ya da Karadeniz kentlerinin ortak yaşam tadını edinebilmek bu serinin farklı bir kapı açması ile mümkün oldu.

Bu dizide ağırlıkla Yunan edebiyatına yer verilmekle birlikte, Ermeni edebiyatı (Mıgırdiç Armen'in *Hegnar Çeşmesi* ile bu da bir ilkti, Türkçesi: Hasan Polat, Belge Yayınları 1992), Yahudi edebiyatı (Moris Karako, *Kalderon Ailesi,* Türkçesi: Teri Sisa Galimadi, önsöz: Rıfat Bali, Belge Yayınları 2001) ve Arap edebiyatına (Taha Hüseyin'in *Günlerin Kitabı*, Andre Gide'in önsözü ile, Türkçesi: Ayşen Gür, Belge Yayınları 1994) da yer verildi. Ki bu sonuncusu dizinin en az başarılı olan kitaplarıydı. Bu da Türkiye'deki okurlar arasında bir *antiarap* önyargının hâlâ devam ettiğinin bir işareti idi. Modern Arap edebiyatı, laisist okur ya da Kemalizmden arınamamış sol okur tarafından, İslami akımın seçmeci ellerine terk edilmişti. Türk okuru, çağdaş Arap edebiyatını Yunan okura oranla çok daha uzaktan izliyordu.

Hatta izlemiyordu bile. Bu bir açıdan Araplarla din ortaklığı dışında, bir ortak yaşam deneyimine sahip olmamaktan ötürüydü belki de.

Yakın dönemlere kadar Türk edebiyatı, ortak yaşam kültürünün izleri hâlâ güçlü olduğu için ve önemli oranda Anadolulu insan buralarda yaşadığı için, Yunanistan ve Ermenistan'da yakından izlenip tercümeler yapılırken, Türk yayınevleri ve okuru yüzünü sadece Fransız ve İngiliz ağırlıklı edebiyata ve MEB klasikleri sayesinde de Rus edebiyatına çevirmişti. Daha sonra ise Amerikan *bestseller*'ları ve edebiyatı ilgi alanına girecekti. Bugün de aslında durumun çok farklı olduğu söylenemez.

90'lı yıllarda Belge Yayınları, Marenostrum dizisiyle Yunan edebiyatına ilgi çekmeyi başardı. Bunun bir nedeni Yunan sosyalistleri ile Türkiyeli sosyalistler arasındaki sıcak ilişkiler ise, bir nedeni de yine ortak yaşam geleneğinden gelen Mübadiller arasında, bir kimlik arayışı ve bilinçlenmenin başlamasıydı. Çünkü bir çoğunun büyük anne ve babalarının konuştuğu dil Elenika idi. Dolayısıyla onların Anadolu'dan sürülen Rumlar ile empati kurması ve duygu paylaşması çok daha kolaydı. Marenostrum dizisi Mübadilleri anlatan ilk kitapları da yayınlamakta da öncü rol oynayacaktı (Örneğin, bilinçli ilk 'mübadil kitabı' Marenostrum dizisinde, Ahmet Yorulmaz'ın Belge Yayınları tarafından yayınlanan *Savaşın Çocukları / Girit'ten Cunda'ya* sıdır (1997). Ertuğrul Aladağ'ın "*Sekene.Türkleşmiş Rumlar, Dönmeler*'i (1997), Yorgo Andreadis'in *Gizli Din Taşıyanları* (1997) ile birlikte ilk kez "örtülü kimliklere" değinilir. Ilgaz Zorlu'nun *Evet, Ben Selanikliyim* adlı kitabı ile de ilk kez Türkiye Sebataycılığına antisemit olmayan bir dil ile ele alnılır. Bu dönemde mahkemelerin artık Yunan edebiyatını ve bu tür kitapları görmezden gelişi, biraz *Dido Sotiriyu*

Davası'nın beraat kararının bir içtihat oluşturması, biraz da Kürt basını ve yazarları hakkında açılan davalardan dolayı hâkim ve savcıların başlarını kaldıracak hallerinin olmamasıydı.

Venezis'in daha önce yayınladığımız iki öykü kitabı, *Ege Hikâyeleri* (Türkçesi Üner Eyüboğlu, Belge Yayınları, 2000)ve *Uçurtmalar/Anna'nın Kitabı* (Türkçesi Üner Eyüboğlu, Belge Yayınları, 2009) gerçek okurların ilgisini bütün engellemelere karşın çekmeyi başardı. *Ege Hikâyeleri*'nin kitap tanıtımı YC Başkonsolosluğunun kültür merkezine dönüştürdüğü Şişmanoğlu Konağı'nda yapıldı. Bu tanıtıma Değerli Ekümenik Patrik Barthelameos da katıldı ve bir konuşma yaptı. Bu konuşma sayesinde, Saygıdeğer Patrik'in gençlik yıllarında Venezis ailesinin yakın dostu olduğunu da öğrendik. Venezis'in bir öyküsüne konu olan ve bir Türk subayı tarafından (onu savaşta yaşamını yitiren kendi kız kardeşine benzetmişti) korunan ve salimen bir gemiye binerek ülkeyi terk etmesi sağlanan kız kardeşi, şu takdiri ilahiye bakın ki, 50'li yıllarda Ankara'daki Yunan Büyükelçisinin (daha sonra dışişleri bakanı da olacaktı) eşiydi. Ne yazık ki, Venezis'in kızı Anna, rahatsızlığı nedeniyle bu toplantıya katılamayacaktı. Nihayet İlias Venezis'in başyapıtı sayılan, Yaşar Kemal ile özleştirilen *Eolya Toprağı* ise, Burcu Yamansavaşçılar'ın tercümesi ile 2013 yılında Türkçeye yine Belge Yayınları tarafından kazandırıldı. Bu arada Herkül Millas'ın *Ayvalık ve Venezis-Yunan Edebiyatında Türk İmajı*, (İletişim Yayınları 1998) adlı çalışmasının da, Venezis üstüne tek Türkçe kaynak olduğunu da hatırlatalım.

***

Fakat 28 Şubat Darbesi sonrasında ve 2000'li yıllarda ve özellikle Ergenekon olgusunun yükselişi ile birlikte, bu konuları ele alan kitaplar yeniden dava konusu olmaya başlayacaktı ve daha önceki tabulara, resmî tarih ve kültürün ***Pontos Tabusu*** da eklenecekti. Sadece Belge değil,* İletişim** ve Literatür*** gibi yayınevlerinin kitapları da, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan suç duyurusu ile, "*Türklüğe hakaret*" (meşhur TCK 301. Madde) suçlaması ile yargılanacaklardı. Hatta Yunan yazarı *Yorgo Andreadis*, üstelik damadının ve torunlarının Türkiyeli olmasına karşın, hatta Trabzon'daki mezar yerini bile hazır etmiş olmasına karşın, kitapları yasaklanmamakla birlikte, 1998 Aralık ayında yine ordunun istemi ile "*persona non grata*" ilan edilecek ve Türkiye'ye girmesi yasaklanacaktı.

Bu yasağı, *Yaşar Kemal* ve birçok Türk yazarının Başbakan Erdoğan'a yönelik ortak istemine karşın, AK Parti yönetimi de kaldırmayacaktı.****

---

* Ömer Asan, ***Pontos Kültürü***, önsöz: Neoklis Sarris, Belge Yayınları 1996 (Yakında yeni basımı, *Yargılanan Kitaplar Dizimizde* çıkacaktır. Dora Sakayan, ***Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları / Garabet Haçaryan'ın İzmir Güncesi***, Türkçesi: Attila Tuygan, Belge Yayınları 2004. Yeni basımı *Yargılanan Kitaplar Dizimizde* yakında çıkacaktır.

** Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, ***Göç (Exodos): Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı 1919-1923,*** Derl.: Herkül Millas, Türkçesi: Damla Demirözü, İletişim Yayınları 2001. Dava Genelkurmay Başkanlığı'nın suç duyurusu üzerine açıldı. Bu yargılama nedeniyle, Türkiye Yayıncılar Birliği Herkül Millas'a 2005 yılı Düşünce Özgürlüğü Ödülünü verdi.

*** Mara Meimaradi, ***İzmir Büyücüleri***, Türkçesi: Şebnem Kristakopoulos, Literatür Yayınları, İstanbul 2004.

**** Yorgo Andreadis, ***İstenmeyen Adam / Persona Non Grata***, Türkçesi: Tansu Bleda, Belge Yayınları 2005. Andreadis'in Pontos kimlğini

Bütün bunlar Türkiye'deki sistemin Yunan ve Türk halkları arasındaki ortak yaşam ve kültür mirasının ve bazen de "soy" mirasının, nasıl bir korku ve tehlike olarak algılandığının örnekleridir. Onun için derin devlet tarafından arada örülmüş olan duvar ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmelidir.

Venezis de bundan dolayı uzun yıllar boyunca bütün hümanist, adil, tarafsız olma çabasına, yiğidin hakkını yiğide vermesine karşın, salt güçlü Anadolu damarından dolayı bir tehdit, bir tehlike unsuru olarak algılandı.

Bu nedenle, onun en "tehlikeli" kitabına, "***Numero***"ya, *Yasak Kitaplar Dizimizin* ilk kitabı olarak yer veriyoruz. Bütün dağıtım tekeli engellerine, büyük tekelci medya kültür sayfaları yasaklarına karşın, bizi izlemeye devam edin ve kitaplarımızı gerçek okurlara tavsiye edin. Varsın bu kitaplar AVM'lerde yer almasın. Gerçek okur onu en azından internet üzerinden edinmenin, ya da yayınevine gelerek bizlerle tanışmanın bir yolunu bulacaktır.

Ragıp Zarakolu

---

sahiplendiği diğer kitaplarının Karadeniz bölgesinde sevilmesi, bir tehdit olarak algılanmasına ve sınır dışı edilmesine neden oldu. Yazarın Marenostrum dizisinde yayınlanan kitapları: "***Tamama/ Pontos'un Yitik Kızı***" (Türkçesi: Ragıp Zarakolu, 1996 İstanbul); "***Pontos'taki Evim***" (Türkçesi: Üner Eyüboğlu, 2007); "***Temel Garip/Todoron***" (Türkçesi Sema Sandalcı,1998); "***Tolika/Bacikam Al Beni"*** Türkçesi: Tanju İzbek, 2007***;*** "***Neden Kardeşim Hüsnü?"*** Türkçesi: Gülden Tuygan, 1996)

BÖLÜM 1

"Ölümün doğum sancıları beni içine aldı, şarkılar söylüyor etrafımı sarıp kuşatıyor."

*

Yıl 1922. Anadolu her zaman lirik dizeler için en tatlı ilham olmuştur - öyle bir şey. Her şey uysal, zararsız, hoş ve latifti o sonbahar. Düşman, şehrimiz Ayvalık'a inmişti. Limana da, Amerikan bandıralı vapurlar demir atmıştı. Buyruk: Çürük, dayanıksız mallar -çocuklar ve kadınlar- Yunanistan'a yollanmak üzere gemilere bindirilecekti. Ama adamlar, on sekiz yaştan kırk beşe kadar olanlar, içerlere, oradaki amele taburlarına yollanacaktı.

Bu haber bizimkileri derinden sarstı. Amele taburları, büyük savaştan bilinen bir cezaydı. Akıllarını kaçıracak oldular. Binlerce Hıristiyan evladı bu yerlerde kemiklerini bırakmıştı. Anaların gözyaşları hâlâ akar durur.

Bu yüzden başta, gençlerden hiçbiri teslim olmaya cesaret edemedi. Ama yavaş yavaş, elde bir denkle, kaderi sineye çektiler. Adamların yirmisini, otuzunu topladıkları gibi, muhafızlarla iç bölgelere gönderiyorlardı. Diğer taraftan vapurlar acele ediyordu, başta seyrek sonra gittikçe tıka basa dolarak yola çıkmaya başladılar. İslim salıp, sirenlerini çalıyorlardı. Etrafı duman kaplamıştı. Kadınlar, iç bölgelere sürülen erkeklerini uğurluyor, bir taraftan da vapurların er-

ken demir almasını istemiyorlardı. Bir gün, iki gün daha... Onları böyle terk etmekten korkuyorlardı. Lakin vapurlar da istim üzerinde. Süreleri olsa olsa birkaç gündü. Kim kaldı! Kim kaldı! Düdükler, sesler. Usulca, kalplerine yakıcı bir sıcaklık çöktü yayıldı. Herkeste telaş başladı.

Panik bu mu ki?

Ben on sekiz yaşındaydım. Yunanistan'a yollanacak gibi bir mal değildim, ne yarım okkalık ne de biraz çürük mal - hiçbiri.

Evde saklanıp, yapılan üçüncü sevkıyatı izliyordum. Art arda sıralanmış otuz kadar adamdı. Onların gerisinde de kendinden geçip deliye dönmüş kadınlar yerini almıştı. Hep bir ağızdan bağrışıyorlar, kendilerini ayıran hattan içeri dalıyorlardı. Askerler onları dürterek itekliyor, ama boşuna, yine dönüyor ve durmamacasına adamlarına öğüt veriyorlardı. Onlara, kirli sulardan sakınmalarını yoksa dizanteri olacaklarını söylüyorlardı. Biri sesleniyordu; kaşığı şeker kutusunda mıydı, bir diğeri soruyordu; kırmızı yün fanilasını, bir diğeri de bir yere koyduğu bir avuç ıhlamurunu hatırlatıyordu. Sonra aniden boğazlarında hıçkırıklar düğümlenip, yürek parçalayan boğuk ağlamalarla:

– Vah, benim Hıristo'm, onu bir daha göremeyeceğim! Onu bir daha göremeyeceğim!...

–Yavrucuğum sabredelim, onlara karşı gelmeyesin, sonra seni dövmesinler, diye yalvarıyordu bir diğeri, bir çocukcağıza.

Bumburuşuk bir kocakarıydı. Gözlerinden peş peşe çıkan iki gözyaşı damlası, dostça orada tutunmaya çabalıyordu.

Pencerenin arkasından olanları izliyordum. Sevkıyatın arasında Kostas'ın müzikçisi Lelekas'ı fark ettim. Alıngan,

buluttan nem kapan, çıtkırıldım bir yaratıktı, tek gözü kör ve uçuk benizli biri - manzumesi asırlar öncesinden gelme. Bir yıl önce, aniden bölgemize çıkagelmişti. Bir kahvede çalıyordu. Müşterileri uyuklatırdı. Bir musikiydi ki, gözyaşlarıyla gülmece arasında gidip geliyordu - bomboş, kansız damarlar gibi. Ona dediler; değiştir şu nakaratı, nefesine koy biraz sirkeli zeytinyağı! O da buna karşı, yağlı ceketine bürünüp ısrarla hayırı basıyordu - bu tutucu inadı nasıl da sürdürebiliyordu. Bir süre aç kaldı. Sonra ona acıdılar, üzüldüler. Veremdi.

Lelekas sevkıyatın sağ sırasında gidiyordu. Elinde viyola kutusunu taşıyordu. Sırtında beyaz bir bohça, kara ceketiyle dimdik yürüyordu. Kadınlar çıldırmışçasına bağırıyordu, sağlık diliyorlar, kucaklarındaki bebekleri öpsünler diye adamlarına uzatıyorlardı. Kostas, içlerinde en sakiniydi. Hiçbir şeyden tedirgin değildi.

Birden, subay emir veriyor:

– Dur!

Etrafına bakıyor. Bir renk cümbüşü ki sormayın; sarılar, kırmızılar, beyazlar ışıl ışıl, bir sürü kadın gösteriyi takip ediyor. Subay da bir gösteride bulunsun istedi, emir verdi:

– Hepiniz çökün yere!

Çöktüler. Subay bıyığını burdu sonra kadınları ayıran hatta doğru ilerledi. Yerdeki bitkin vücutlar sanki önü kesilmiş nehir gibiydi. Bir kadın ağlayan bebeğini nehrin içine gömdü.

– Ulan, ne bu? Subay şimdi, Lelekas'ın viyola kutusunun önünde şaşkınlıkla dikilmiş duruyordu.

Adam Türkçe anlamıyor, korkudan titriyordu. Tek gözünü ona doğru kaldırdı ve gülümsedi. Subay çantayı açtı. Ve aniden, beklenmedik şekilde kahkahayı basıverdi:

– Ulan, onu taşıyorsun su dökmek için mi? Ha, ha, ha, ha! Su dökmek, he mi?...

Böyle söylüyor, tekrar diyor ve kahkahayı basıyordu. Herkes ona şaşkınlıkla bakıyordu. Niçin gülüyor?

– Çal! diyor sonunda, sakinlediği zaman.

Bizimkiler, kalksın diye işaret ediyorlar Lelekas'a.

– Koy bir şey, çalsın, subay bağırıyor.

Ona, yükselsin diye, iki büyük taş getirip koyuyorlar. Başta korkudan titriyor. Fukara, zavallı bir ses çıkarıyor aletten, sonra kendine geliyor. Sağlam gözünü kapatıyor. Tarifsiz, garip tavra bürünüyor. Bir taze kan fışkırıyor, sanki haykırır gibi, sonrasında ritim düşüyor, gittikçe cılızlaşıyor ama birden susmuyor, gitgide sönüyor.

Subay, gizlice bir askere işaret çakıyor. Pıst pıst. Birazdan ona bir kova su getiriyorlar. Kovayı elinde tartıyor, oynuyor biraz. Sonunda onu bir anda boca ediyor.

– Şaff!

Lelekas kendini kurtarmak için sıçrıyor ama beceremiyor. Viyola, sular ve O, burun üstü tepetakla yere yuvarlanıyorlar.

– Haydi! Subay sürüyü kaldırmak için bağırıyor, bir taraftan da gülmekten kasıklarını tutuyordu.

Kalktılar. Lelekas'ın suratından kan sızıyordu, çehresi sudan allak bullak olmuştu. Gözü, heyecanla seğiriyor, sanki ilanı aşk yapıyor gibiydi. Yola koyuldular. Arkadan, bir kadın bağırıyor. Bir bebek de. Sonra hepsi beraber. Biri adamın birine koşuyor ve ağlıyor. Pantolonuna bulaşmış çamura bakıyor, çünkü biraz önce yere düşmüştü. Ne yaptığını bilmeden çamuru silkeliyor.

Ertesi gün bir sevkıyat daha yapıldı. Akşama doğru,

hava henüz kararıyordu, giysileri paramparça yarı çıplak bir adam Ayvalık girişindeki ilk evin kapısını vuruyordu, bitkindi, omzundan süngü yarası almıştı, her tarafı kan içindeydi, cesaretini yitirmiş dehşet içinde bakıyordu.

Sabah erkenden, korkunç haberler gelmeye başladı şehrimize:

– Aya Yorgo düzlüğünde ilk sevkıyatı boğazladılar! İlk sevkıyatı boğazladılar!

Felaket! Söylentiler farklı yayılıyordu. Bir haber, ikinci sevkıyat diyordu, bir diğeri onların dün gidenler olduğunu söylüyordu. Saatler boyu hiç kimse haberin dehşetiyle ilgili değildi, her birinin biricik heyecanı, kaygısı kendisininki içindi, acaba hangi sevkıyat kaybedilmişti. Kadınlar büyük şamata yapıyordu.

– İkincidir! diye bağırıyordu, kendilerininki üçüncü sevkıyatta olanlar.

– Değildir! Değildir! Değildir! diye bağrışıyordu diğerleri. Tırnaklarıyla yüzlerini yoluyor, ağlıyorlar.

Sonunda, her şey açıklık kazandı. Kapıyı çalan o süngü yarası almış bitkin adam ölü taklidi yaparak kurtulmuştu. Üçüncü sevkıyattandı. Lelekas ile beraber. Hani biraz çamur pantolonunu kirletmişti de onu temizlemişlerdi…

Bu olay sanki frene basılmış gibi bir anda durdu. Stop. Hızlı akım duruverdi. Köpürüp, homurdanıp, selamete ererek. Görüldü ki, bütün sevkıyatların akıbeti bu olacaktı. Birçoğu saklanmaya başladı. Ama kaç gün için?

Vapurlar siren çalıp gidiyordu. Asker, evleri tek tek aramaya başladı. Gençlerden bazıları gizlice gemiye binme kararı aldılar. Kimilerini karıları giydiriyordu, kimileri de gemiye yerleşme niyetlerinin cezasını ödüyordu. Her biri ne yapabilirse…

Ânında, gemiye kaçak binmeye çalışan birini yakaladılar. Doğrudan muamele şuydu: Orada kurşuna dizilmek. Sonra biri daha aynı sona vardı. Ve sonra gitgide çoğaldı bu "sabotajcılar", ama onları yakaladıkları gibi bir bodruma kapatmaya başladılar. Onlar için artık herkes biliyordu ki sonları umutsuzdu.

Buna rağmen, her gün, falanın filanın kaçtığını öğreniyoruz. Annem depoya inip bunları bana anlatıyordu, evimizin bodrumuna gizlenmiştim. "Kaçtılar, gerçekten kaçtılar" diyordu, koptular buradan. Evde iki dilsiz, köşeye sinmiş oturuyorduk. Hayatın bir öbek küçük önemsiz parçacıkları, on sekiz yaşıının içinde beni mutlu edip sakinleştirirken, yıllar birer birer yaramazlıkla, mücadeleyle, çırpınışla geçip gidiyor ve benimle dalga geçiyor. Bir sıra sağlam diş, hayır, iki sıra - onları hınçla batırıp, çiğnemek istiyorsun, e, peki neyi, bir insanın bahtını, kaderini mi, şuyunu buyunu mu, bu doğru mu, olabilir mi?

Mahallemiz gittikçe boşalıyordu. Gerçekler köşeye sıkıştırmıştı. Şimdi iskelede daha çok tutuklu var. Kaçmaya karar vermek ölüm tehlikesi demek. Tek mi çift mi oynayacaksın. Evimizde, beni gördüklerinde, gözler gittikçe daha yere bakıyor. Annem depodan ayrılmak istemiyor. Saatlerce beraber oturup kalıyoruz.

Küçük bir delikten yolu, devriye gezen askerleri, geçen bir atı görüyorum. Geceleyin, hava henüz kararmıştı, bir yıldız aniden kaydı, uzunca, her akşam aynı yerde bu oluyordu. Her akşam kaymaktan bıkmadı, vah yavrum!

Yakalanmamak için ışık yakmıyoruz. Ama annem oturuyorsa ben uyuyordum. Fakat bir çıt bile beni korkutup uykumdan sıçratıyordu.

– Ne var? Endişeyle bana soruyor.

– Hiçbir şey. Faredir.

– Evet, fare olacak.

Ona çıkışıyorum, küçükken bana fareden korkmamayı öğretmedikleri için. Şimdi korkmamak elimde değil.

– Bana kötülük yaptınız, diyorum ona.

İç sıkıntısını hissediyorum, yüzünü görüyorum, üzerime titrediğini biliyorum, sanki tedirgin bir hayvan gibi. Hiçbir şey konuşmuyor. Sadece bana daha yakın olsun istiyor. Elini kafama koyuyor. Böylesine sıcak ve uysaldı.

Sayfa tükeniyor. Artık, fazla çare yok: Ya teslim olmak ya da «tek mi çift mi». Kimse bunu önce söylemek istemiyor. Sonunda babam, haber gönderip annemi odasına çağırıyor. Böylece durumun ötekini de ilgilendirdiğini hissediyoruz.

Odada, bir çeyrek zaman yalnız başlarına kalıyorlar. Sonra beraberce aşağı depoya iniyorlar. Belli ki annem çok ağlamış.

Ayağa kalkıyorum. Cesaretimin giderek kaybolduğunu anlıyorum. İkisinin de kapıdan bana doğru baktıklarını görüyorum, bir şey konuşmuyorlar.

– Şimdi... Babam yavaşça mırıldanıyor.

Dikilmiş duruyor. Cesaretini toplamaya çalışıyor, sesiyle bildik soğuk tavrını koyuyor. Ona bakıyorum. Artık anlıyorum. Sayfa tükendi.

– Yarın, şafaktan önce, gideceksin. İskeledeki tutuklular için daima acı duyacağım.

– Gideceğim baba.

Annem bir an bile yanımdan ayrılmıyor. Hava kararıyor. Tek tek depoya iniyorlar, öteki çocuklar, kardeşlerim. Dört kız çocuğu. Tanos, biraderim, en küçükleri, on yaşında. O

da benim için ne kadar önemli olduğunu anlıyor. Hepsi etrafımda, sanki beni korumaya aldılar. Antipi en büyükleri, diğer sesleri bastırarak bana cesaret vermeye çalışıyor. İyilik dolu, annemizden sonra, hepimiz onu çok seviyoruz. Ona bizim gizemimiz diyoruz.

–Olayı öğrendin mi anne, Mandadis'lere olanı?... diyor ve gülmeye çalışıyor. Gemiye sokmak için İrodotos'u kadın gibi giydirdiler... Elbette, karnını da doldurdular, gebeye benzesin diye...

– Bırak şimdi bu saçmalıkları! Oradaki sıkı kontrolu görüyorsun herhalde. Şimdi bir bu eksikti. İrodotos!

Lakin kız, öyle oldu diye çıkıştı. Bunu yaptılar, diyor, neşe içinde öğüt veriyordu, şayet hiçbir nöbetçiye bakmadan geçip girseydi, diye ekliyor. Bu, İrodotos salağı, nöbetçinin birini görünce başlamış kıvırtmaya, "ce" yapmaya... Nöbetçi de nasıl bir kadın olduğunu anlamak için yanına yaklaşıp şişkin memelerine elini daldırmak istemiş, o zaman da eli içi paçavra dolu torbalara dalmış.

– Onu yakaladılar mı? Annem soruyor.

– Hem yakalayıp hem de onu ellerinden kaçırmasınlar mı? Öyle oldu diyor, iskele ana baba günüymüş, gülmekten kırılıyormuş millet! Bütün nöbetçiler yukarda, yalancı memeler, karınlar havalarda ve adam bağırıyormuş: Bir, iki, üç. Bir, iki, üç.

İrodotos yakışıklı bir gençti ve çocukluk yaşlarından beri iyi kalpli saf, biraz da geri zekâlı, budala biriydi. Avrupa savaşında, Türkler onu amele taburlarına almasınlar diye, onunkiler evin tavanında bir gizlenme yeri yapmışlardı. Asker arama için mahalleyi kuşattığında saklanan kaçakları buluyordu. İrodotos parolayı öğrenmişti: "Bir, iki, üç" Parolayı duyduğunda korunağına koşmalıydı. Bu hikâye iki sene sürdü. Bu "bir, iki, üç" kafasında zamanla kalıcı

yer etti. Bütün hayatı boyunca bu üç numarayla siper kazdı durdu. Bunun egemenliğinden kurtulamıyordu. Harp bittiği zaman da, bu şey alay konusu oldu: Ne zaman ki onunkiler veya bir komşusu aniden bir..iki diye başlasa o da kirişi kırıyordu. Babası onu dövmeğe geldiği zamanlar, yaltaklanıp ona yaranmaya çabalıyordu. Lakin o anda dili tutuluyor, o numaralardan başka söyleyecek bir şey bulamıyor, yalvararak "bir, iki" diye ağlamaya başlıyordu.

– Mandadis'ler gittiler mi? Annem soruyor...

–Gittiler, diyor Antipi. Ama fukara İrodotos'un arkasından yetişip bir bohça esvabını ona vermeye zamanları yetmedi.

Bodrumda beyaz çamaşırlara ihtiyaçlarının olmadığını bilsek de bu ihmal onlara korkunç bir şeymiş gibi görünüyor.

Biraz zaman geçiyor.

– Doğrusu… diyor yine Antipi. Biz ona bir denk hazırlamalıyız. Hiç kinin yok mu?...

– Kimin için? Annem soruyor.

– İlias için. Öteki tereddüt ediyor, sonra:

– Biz ona elbiseler bulacağız, diğer vapur için! Anne ciddi şekilde Antipi'nin ağzının payını veriyor. Kinin diyorsun, onu ne yapacak?

– Diyordum…

Bu hatırlatmayla depoya bir sessizlik çöküyor. Bir şey var, herkesi saran bir önsezi, kaygan - dokunduğunda çok soğuk. Her biri ona temastan kaçınmaya çalışıyor.

Gece ilerledi.

– Antipi, al çocukları yatmaya gidin, diyor annem.

Küçük Tanos'u okşuyorum. Çocuk bacaklarımda kıpırdanıyor. Küçük parmaklarını fark ediyorum, tek tek üzerimde.

Gitmek için kalkıyorlar.

– Antipi… sesleniyor yine, ana.

Dili dolaşıyor.

– Antipi… O denk için diyorum. Boş ver... Hazırlandı bir şeyler…

– İyi, anne.

Tanos geri dönüyor. Karanlıkta yüzümü bulmaya çalışıyor.

– Ben de bir çikolata koyacağım, diyor bana gizlice, beni yatıştırmak için.

Sakin bir gece. Sanki yıldızların altında tek nefes bile yok – yer bulamadı. Ama bu fazla sürmüyor. Bir devriye geziyor. Yüksek sesle konuşuyorlar. Sesler karmakarışık. Ça, çu. Allahın verdiği rahattan öyle emin ve kaygısızlar ki, memnun mesut, gece vakti yıldızların altında bir aşağı bir yukarı gelip gidiyorlar.

Bir vapur limanda sirenlerini öttürüyor. İçi çoluk çocuk doluysa Yunanistan'dan gelmesi mümkün değil.

– Gidiyor mu geliyor mu anne?

– Seni ne ilgilendiriyor evladım?

– Hiç.

Biraz geçiyor. Ses uzaktan geliyor şimdi.

– Gidiyor olacak, anne…

–Öyle olmalı… Gidecek…

Yine dilsiz oturuyoruz. Bu bir gidiş, çok uzaklardan gelen bir siren sesi…

Bu akşam, aşırı şefkatine dayanamayacağım. Ne de benim ona. Aramızda, açığa çıkarmaktan çekindiğimiz bir korku var. Benim ve onun.

– Uyusana evladım, diyor. Yarın çok erken kalkacaksın.

– Uyuyacağım.

Yanına, çok yanına yaklaşıyorum. Sıcak nefesi yanağımı yalıyor, sanki canlı bir madde gibi - onu ellerinle yakalayasın.

Bir fare yine karanlıkta kaydı. Titriyorum.

– Uyumadın mı? diyor bana.

– Hayır, anne. Fareler, korkuyorum.

Güçsüz elini hissediyorum, korkuyla yanağıma yaklaştırıyor, sanki dokunmaya cesaret edemiyor. Çok sonra, uyuduğumu zannettiği zaman onun kendi kendine mırıldandığını duyuyorum, sanki Tanrıyla konuşuyor. Böyle adet edinmişti, çocukluğumdan beri, bizi uyuttuğu zaman böyle yapardı.

Gecede artık hiçbir şey yok. Sadece gece var. Bir de, ben ve o varız.

BÖLÜM 2

"Beni bıraktılar, bir çukurun dibinde, bir karanlıkta ve bir ölüm gölgesinde"

*

Hapishane, karakol olarak kullandıkları bir evin bodrumuydu. İçeri itekledikleri zaman hiçbir şey seçemedim. O kadar karanlıktı.

Bizi yakaladılar, üç "sabotajcıyı", rıhtımın üzerindeyken henüz gün ağarmamıştı. Subay uzun, sarışın, gür bıyıklı biri, elinde bir kamçı tutuyor ve önündekilerin suratlarının ortasına indiriyordu, sanki elinde fırça vardı - adam fütürist bir resim tasarlıyor. Bir "sabotajcı", yapı ustası, bu acımasız ressamın önünde acıdan inliyor ve ona bitirmesi için yalvarıyor, hızlı hızlı Türkçe laf yetiştirmeye çalışıyordu. Sonra, kurtuluş olmadığını görerek, yüzüstü kendini yere attı, acıdan toprağı dişliyordu. Lakin subay, içine şeytan girmiş gibi, ayaklarıyla adamın kaburgalarını çiğniyor, öbürü de sanki cinsel haz alır gibi yerde titreyip çırpınıyordu. İkincisi, sert buğday yüzlü bir tratacı, akıl almaz bir onurla duruyordu. Kafasını, her seferinde yüzünde tarla sürer gibi çalışan kamçıya karşı tutmuş, cesurane dikiliyordu. Eğildi biraz, bir sinir tiki ve yine kafası işyerindeki konumunu aldı. Ben sürmekte olan bu trajedinin ortasında yalvararak, korunmak için ellerimi yukarı kaldırmıştım.

– Köpekler! Domuzlar! Alçak millet! Köpürüyordu subay. Etrafında olan askerlerine emir verdi, toprağı yalayan yapı ustasını kaldırsınlar ve duvara yapıştırsınlar ki suratına vurabilsin diye.

Uzaktan, yüz metre öteden, güçsüzlük çaresizlik içinde yitip kaybolmuş babam dikilmiş bize bakıyordu.

Bodrumda gözlerim yavaş yavaş etrafı seçmeye alıştı. Bir sürü insan alçak sesle konuşuyordu. Bazısı, herhangi bir tanıdıkları var mı, görmek için, bize kapıya doğru yaklaşıyordu. Tavan çok alçaktı, ancak ayakta dikilebiliyorsun. Demirden istavroz parmaklıklı iki küçük pencere yola bakıyordu. Kırk kadar adam vardı içerde ve üç at geviş getiriyordu. Her taraf gübre kokuyordu.

Oturuyoruz. Vakit daha çok erken. Uykusuz, iflahım kesilmiş. Bir şiddetli sızı yüzümde, iğne yapılmış gibi, yüzümü kaşımak istiyorum ve elim yol yol şişkinliklere değiyor.

Tutuklular etrafımda dört dönüyorlar ve bana nasıl olduğunu soruyorlar, nerede beni yakaladılar, vesaire. Gevezelikler. Bilmiyorum.

– Sen daha bebeksin be! Birisi bana böyle diyor. Nasıl dayanacaksın?

Soruya, diğerleri kulak kabartmalı ki:

– Bre dangalak, bunun yaşla ne ilgisi var? Sana diyor muyuz, nasıl dayanacaksın?

– Öylesine dedim işte, diyor ilki ve düşünceye dalıyor.

– Boşalma yaklaştı mı? Başkası soruyor, Ayvalık için.

– Evet, yaklaşıyor.

– Sonra?

– Yok sonrası! Kesiyor kafadan bir diğeri.

Tek tek köşelerine çekiliyor her biri.

Bodrumun derinliklerinden gülüşmeler duyuluyor. Bir ses. Fakat ses bana tanıdık!

– Bre kaç boynuzu var keçilerin? Oradan biri soruyor.

– Bi…

– Ya öküzün?

– İki…

– Peki, mandanın bre, ya babanın?

– Bir ki… ses mırıldanıyor, diğerlerinin kahkahaları arasında bunalıyor.

İrodotos!

Yanına gidiyorum. On kadar adam etrafında dönüyordu. Kaba saba şaka yapmaya uğraşıyor. Ona memelerini nasıl bıraktığını soruyorlar, nasıl terk etmişmiş onları yabancı ellere, diğer şeylerini de.

– Onları bayrama sakladı, diyor biri.

– Hayır bre! Trampa için bıraktı onları, diyor öteki. Çünkü bezdi, usandı onlardan, aynı, yine aynı, yine aynı…

İrodotos gözünü fal taşı gibi açmış, saf saf onlara bakıyor, ne diyeceğini bilmiyordu. Sadece, çok sıkıştırıldığını anladığı zaman korkudan kurtulmak için, elinde olmadan kekeliyordu: Bi…

Kahkahalar.

Dışardan, pencereden canhıraş sesler duyuluyor. Kadınlar çığırtıyor, dövünüyor.

– Nedir?

– Hıristo'nun annesi Tabaki, diyor birisi. Ve diğeri de Dimitri'nin.

– A!

Gülen yüzleri birden ölüm sessizliği kaplıyor. Böyle keskin değişim - bu kadar kısa zamanda olsun pes doğrusu.

Benim olanı biteni anlamamı istemiyorlar. Korkunç bir şey olduğunu önsezimle anlıyorum. Kaçınılmaz olanı.

– Onlar için şimdi… mırıldanıyor biri.

– Ne oluyor, amca? Geçen kırkbeşlik birine soruyorum.

Bana dalgın bakıyor. Sonra ayıldığı zaman:

– A! Sen bugün mü geldin?

– Evet.

Bana izah ediyor, yarım yamalak.

–Göreceksin… Göreceksin… Mırıldanıyor adam.

İki nine ağlayıp yakarıyordu, güçten düşmesinler, elden ayaktan kesilmesinler diye dua ediyordu.

– Ah! diyordu biri. Olmuyor yapayım! Olmuyor… Dün gece oturdum bir fanilayı yamayayım.

Elinde, küçük bir paket titriyor.

– E, sonra? Kendi kendine soruyor zavallı, sanki paketi ne yapacağını kestiremiyor.

Gittiler. Paketçik, parmaklığın dışında duruyor. Tutuklulardan biri elini dışarı uzatıyor ve onu alıyor. Açıyor, yamalı fanilaya uzunca bakıyor. Sonra giyip denemeye çalışıyor.

– Boyu boyuma mı? diyor giyince.

Parmaklıklarda kirli bir peçeteye sarılmış başka bir paket daha duruyordu. Bir tabak pilav, zeytin, yarım siyah ekmek. Haşlanmış tavuk. Diğer nine, uzaktan paketi gözlüyordu. Bizimkiler paketi açıyor. Bir an duraksıyorlar. Sonra biri hemen, tavuğun bir budunu koparıyor, onun kayıntısı oluyor.

– Bana da! Bir başkası kendisine de vermeleri için çıkışıyor.

Beş altı kişi bölüşüyorlar.

– Tuz isterdi, diyor biri.

– Evet, isterdi.

Sessizce çiğniyorlar.

– Fukaralar... diyor yine sonuncu ve duraklıyor.

Tuz isteyen adam, yemekten tıkanmış, lokmasını yutmaya çalışıyor ki konuşsun.

– İlkin onlara mı eziyet ederler diyorsun? Soruyor demin ağzı boşalan.

Diğeri omzunu kaldırıyor. Ona bakıyor. Ağzı şimdi daha yavaş açılıp kapanıyor sanki istimi tükenmiş makine gibi.

– Onu göreceğiz, diyor.

Annem, küçük pencerenin dışındaki taş kaldırıma diz çökmüştü ve henüz bağırmıyor, ağlıyordu. Nöbetçi önce koyuvermiyor yaklaşsın, o zaman ortalığı yıktı, çılgın gibi. Sonunda bıraktılar, pencereye yaklaşırken yüzüstü kapaklandı. Tatlı esmer yüzü parmaklığa yapıştı. Umutsuzca kalkmaya çabalıyor, eli parmaklıkta yere yarı uzanmış sesleniyordu.

– İlias! İlias!

Bildik sıcak feryadı mahzenin içini doldurdu. Ben bir uçtayken oldu bu ve beni çok sarstı. Pencereye koştum. Tanımadığı adamların ve atların arasındaki bana, şaşkın gözlerle bakıyor, zayıf ışığın altında beni güçbela seçip dokunmak için elini uzatıyor ne desin bilemiyordu. Bir eli boşlukta titriyor, bana uzanıyor, tekrar geri çekiliyordu - su içmeyi isteyip de karar veremeyen bir hayvan.

– Öteki de dün fareler için titremişti... Fareler için! Çaresizce böyle diyordu, sanki biriyle konuşmuyor, nefesini içine çekiyordu. Tanrım, ne yapayım? diyordu.

Ne yapsın? Sakinleşti. Artık bağırmıyordu. Ayaklarını topladı, kırmızı bir yumak ve yumuşamış et gibi oldu.

–Karayazgı yavrum… Karayazgı yavrum… Kendi kendine mırıldanıyor ve uzun süre ağlıyor.

Tekrar ağzını açıyor ve yine sinirinden ağlıyor. Gözlerini artık kurulamıyor, unuttu o işi.Yaşlar sicim gibi yanaklarına iniyor ve hiç mi umursamıyorlar - düz bir yol çizseler, hayır, kırışıklara girip zik zak yapacaklar. Zaman zaman yüzü seğiriyor ve bu onu çirkin yapıyor, derin bir kırışığın içinde gizlenip kalmış iri bir damla rüzgârdan savrulup çok gülünç oluyor.

Kalkıp gittiği zaman ben bir süre daha orada kalıyorum ve biraz önce parmaklığı tuttuğu yere bakıyorum, orada olacak bir damlaya.

Burada içerdekilerin çoğu denizciydi. Bunlar, büyük sakin denizlerin adamları değildi, hayatlarında ses çıkaran bacalar, uğuldayan limanlar hiç yoktu. Hayır. O fukaralar, tratacılar, balıkçılardır. Çalkantılı, azgın dalgalı fakir denizlerin denizcileriydi. Bakir öfkeli kan ve bir sıcak kalp - ona dokunman için!

Ve bir tanışma: Yakovos Muras, taa görünmeyen bir uçta saklanmış. Yaşı geçkin bir adamdı, elli yaşlarında. Otelciydi ve okumuş bir vatandaştı. Yunanlar Anadolu'ya geldikleri zaman, çıktı otelinin balkonuna bir nutuk attı. Coşkusu ve sevinci öyle çoktu ama daha hazır bir bayrağı yoktu ki çeksin, konuşması şaştı ve bir şeyler kokan büyük bir çarşafı tuttu çekti.

"Yaşasın hürriyet"

Kuşkusuz, bunun içindir ki yakalandı. Suratını asmış, dertop olmuş uzun uzun düşünüyor. Bu uzun çarşaf şimdi kokmaya başlıyor, tam da şimdi, sanki bunca zaman geçmesi gerekliydi ki kokusu çıksın.

– Çok düşünüyorsun, Yakovos amca, biri ona sesleniyor.

Kafasını sallıyor: Evet.

– Şimdi ne istedin ondan, fukara sen de, altını ıslatmış şeytan mı o, o halde!

– Ne istedim, yaa! Adam mırıldanıyor.

Biraz sonra çocukları pencereye geliyor. Aralarında uzunca fiskos. Biz de adam nasıl kurtulacak öğreniyoruz. Yakovos gidiyor. İtalyan uyrukluymuş. Birkaç saat sonra serbest bırakacaklarmış.

Yaşlı yüzü tarifsiz değişiyor. Sanki cila çektiler, ışıl ışıl parlıyor. Bir ışık da gözlerinde parlıyor. Köşesini bırakıyor seri bir hamleyle bodrumun ortasına geçiyor. Sürekli bir hareketlilik içinde. Artık yorulduğu zaman, vedalaşmak için bizi topluyor.

– Çocuklar, merak etmeyin! Bize böyle diyor. İcabına bakılacak. Cesaret! Demin görüştüm Midilli'yle, İtalyan konsolosuna gideceğim ve benim burada yalnız olmadığımı, sizlerin de olduğunu söyleyeceğim. O zaman bir savaş gemisi gönderecek. Kuşkusuz!

Sonra, ne oldu yani kimse konuşmuyor, diyor, bir tereddütten şüpheleniyor ve bu amacı için bize bir kere daha garanti veriyor.

– Siz de biraz sabredin, diyor yavaşça. Tam dört yüz yıldır boyunduruk altında Yunanlık...

Sanki mucizevî bir rüzgârı eline almış gibi. Bu andan itibaren Yakovos anladı ki artık tehlike altında değil, o kokulu uzun çarşaftan ötürü en ufak kuşku duymuyor. Ama bizim burunlarımız kokuyu duymaya devam ediyor.

– Kaç gün bekleyeceğiz, Yakovos amca? Biri soruyor.

Yakovos ölçüp biçiyor: Vapurun hareketine bağlı, oradaki…

– Dört, beş diyor sonunda. Siz deyin altı gün içerdesiniz.

– Biz kaç kişiyiz burada? Üsteliyor diğeri.

– Kırk.

– Yediyle?

– Ne?

–Böl yediyle!

– Beş ve…

– E, arkadaşlarımız zehir gibi acı gerçeği anlıyor. Biçtiğin vade dolana kadar, altı günlük "temizlik" hepimizi temizleyecek. Üstüne de isteyecek… Bu aritmetik hesap ümitle gerilmiş suratlara buz gibi çarpıyor.

– Doğru… diyor, aynı fikirde biri, hüzünle.

Doğru. Lakin kalpler umutla çarpıyor. Başlıyoruz kaygılanmaya, ister misin Yakovos gitmesin.

Akşama doğru evimden battaniyeler, iki yastık, bir haşlanmış tavuk getirdiler. Bugünlerde, iki soy derdimize ortak oluyoruz: Biz ve tavuklar. Halk onları sıradan boğazlıyor. Kurban gittiklerine göre onları ne yapsınlar? Rüzgâr, üzüntü ve kuş tüyüyle dolu.

Bana esarette gerçekleri, küçüğümüz Tanos öğretti. Çocuk ciddi durumumu anlıyor, bana cesaret vermek istiyor.

– Kardeşçeğizim korkma e mi, diyor. Senin için koşturuyoruz.

– Kim koşturuyor, Tanos?

– Ben ve anamız, diyor.

Gidecekken dönüyor:

– İlias!

– Ne?

– Şayet kurtulamazsan biz de seninle geleceğiz.

Parmaklıktan elimi çıkarıp onu okşuyorum.

– Ben ve anam. Geleceğiz… diye onaylıyor çocuk.

Kararan yolda koşarak kayboluşunu izliyorum.

Gece basınca sinirlere hâkim olunamıyor. Herkes hareket halinde, fakat her zaman sessizlik hâkim. O zaman en hafif sesi bile fark edebiliyorsunuz: Bir böcek zıplıyor, bir lokma yem düşüyor atın ağzından, biri kontrolsüz, nefretle iç çekiyor.

Yağ kandilleri yakıyorlar ötede beride. Islak duvarların üzerinde gölgeler büyüyüp sanki hilkat garibeleri gibi dolaşıyor.

Susuyorum. Kirli ve güvenilmez, içinden sivrisinekler çıkan bir su küpü var. Eğilip içiyorum.

Pepas'a battaniyeme uzanması için sesleniyorum. Uzun bir adam, akşam vakti yakaladılar. Yunanlar Mikrasya'daykken küçük bir gazete çıkarıyordu. Ellerinden geldiği kadar, görece yeni haberler, asker kahramanlık türküleri yazarak, ordunun iaşesine katkıda bulunarak yerli damarlardan yardım ediyorlardı. Pepas ince yapılı hassas, ağırkanlı, uysal, evhamlı, bekâr ve frengili bir adamdı.

– Bay Pepas, yatak takımın yok mu? Gel beraber uzanalım.

– Benim de yok, diyor, diğer bir ses. Geleyim mi?

İdare ediyorum, ikisi için de.

– Gel!

Parlayan iki gözle esmer yağız bir çehre, hayat dolu. Çenesi başıyla beraber bir dörtgen çiziyor.

Uzandığımız yer atın yanıbaşıydı. Diğer yerler, köşeler daha önce gelenlerce tutulmuştu. Altımızdaki toprak silme gübre ve sidik içindeydi.

Kendimizi atıyoruz üçümüz de yan yana.

– Adın ne? Soruyorum yabancıya.

– Ben mi? Manolis.

–Çiftçi misin?

– Hayır. Kaptan, Cunda'dan.

– Çok gün oldu mu?

– Evet, üç.

Bize karısı ve iki çocuğu olduğunu söylüyor. Onları önceki gün gemiye bindirmiş. Bize çocuklarını anlatıyor duruyor; ne biçim olduklarını, sarışınmış, esmermiş, küçüğün alnının ortasında önemsiz bir yara izi varmış. O küçük şeytan sana çamdan bir filikalar uydururmuş ki…!

– Açıyor ağzını konuşuyor da konuşuyor. Son seyahati Ko'ya imiş, küçüğü de almış. Çandarlı'da onları fırtına yakalamış. Allahın çılgını bir denizmiş ki sorma! Onları çekmiş açıklara. İstavroz çıkarmaya başladı, bir defa, iki defa.

– Ben, niçin korkayım? diyor. Sanki cesareti hakkında şüphelenmeyelim istiyor. Ama gel gör ki çocuk vardı, diyor.

Bodrumun dışında gece sakindi. Deniz ancak on metre derinliktedir. Küçük dalgaların sesini duyuyoruz - vurdumduymaz mahpushaneye vurup kırılıyorlar, birbiri üstüne.

– Acıktım, diyor kaptan.

– Tanos'un bana getirdiği paketi hatırlıyorum. Ona dokunmamıştım.

– Benim var, diyorum ona.

Paketi açıyorum ve ona veriyorum.

– Yiyecek!

Tavuktan bir parça koparıyor başlıyor iştahla yemeye.

– Sen ister misin? Pepas'a soruyorum.

Hayır diye fısıldıyor. Yerinde dönüyor, rutubetten şikâyet ediyor. Müthiş miyop ve gözlükleri olmadığı için

göremediğini söylüyor. Onu yakaladıklarında subayın attığı iki şamarla kırılmıştı.

– Sen yemiyor musun? Kaptan bana soruyor.

Alıyorum bir parça eti çiğniyorum. Fakat boğazımdan inmiyor. Onlara bakıp uzanıyorum. Kaptan da tekrar uzanıyor. Onu duyuyorum, şimdi daha yavaş çiğniyor. Gittikçe daha yavaş.

– İştaha bak be! Karşıdan öfkeli bir ses duyuluyor. Bre anlamıyorsun vaktin yaklaştığını?

– Onun için mi söylersin? diyor patlayana kadar yemiş olan kaptan.

– Ya ne için? "Temizlik" için bre!

Bir an sessizlik. Kaptanın ağzı oynamıyor, stop! Sonra tekrar başlıyor, önce çok yavaş, gittikçe yaya ritmini yakalıyor.

– Diyelim, yemiyorum ne değişecek? Fısıldanıyor. Bu da yanıma kâr olsun…

Hâlâ dişlerinin gırç gırç ettiğini duyuyorum. Sonra yandaki atla, sesleri karıştırıyorum, sonra denizin sesi, gittikçe uzaklaşıyor ötelere. Yavaş yavaş sönüyor, hepsi. Artık hiçbir şey duymuyorum. Gücünü yitirmiş, iflahı kesilmiş bir çocuğum, on sekiz yaşın taze kanı, hayallerim bitti tükendi.

……………………………………………………………………

Bahardı. Ben ve o bir ağacın altına oturmuştuk. Kuşlar üstümüzdeydi - cik cik ilahiler okuyorlar ve pisliyorlardı. Ona içimden gelerek sevgiyle baktım ve dedim ki: Onların gözlerinin böyle parlıyor olması Tanrı'nın yaşıyor olmasından olamaz. Böyle saçmalıkları ona söylediğim için bana sızlandı. Sonra eğildi ve beni öptü, sıcakça.

Bir el beni şiddetle dürtüyor. Sonra bir tekme geliyor. Haşince uyandırılıyorum. Mahzende yine yanan iki üç yağ kandilinin zayıf ışığında, kapıya doğru dürtülen koyu sık gölgeleri fark ediyorum. Ordan burdan sesler geliyor: İsimler - Hristo, Kosta. İki üç asker köşe bucak etrafı kolaçan ediyor, dört dönüyor, geride kimse kalmaması için, tekmeliyorlar.

– Kalkın!

Kaptan beni dürttü. Ona şaşkınca bakıyorum, sanki başka dünyadaymışım gibiyim.

– Nedir?

–"Temizlik", titretmemeye çalıştığı sesle mırıldanıyor.

Bizi mahzenden çıkardılar. Çıkmak için küçük kapıya yığılıyoruz. Bir an yanımdaki Yakovos'un sesini duyuyorum, mırıldanıyor: "Patros adına, Oğlunun, Patros'un ve Oğlunun…" defalarca.

Bizi yan yana dizdiler. Denizin kıyısında. Limanda bir vapurun ışıkları yanıyor, kadınları çocukları içeri sokuyorlar. Gece yarısını geçiyor olacak. Büyükayı'nın çok alçaldığından anlıyorum. Bir sınıf arkadaşım yıldızlarla çok meşgul oluyordu. O bana öğretti. Süreyya takımyıldızını - ne kadarlar, kaç binlerce, onlarcası birbirine şunca milimetre uzaktalar…Çok ayaz var. Soğuktan titriyoruz.

Ben ön sıradayım. Yanımda kaptan var. Geriden İrodotos, bir karanlık topak gibi, koca gözlerle bön bön bakıyor, endişe dolu ve titriyor.

Karakol olan mahzenin üstü ışık içinde. Sarhoş sesleri geliyor, şarkı söylüyorlar. Bekliyoruz.

Sonunda kapı açılıyor. Bir asker elinde lambayla iniyor. Arkasından bir subay geliyor. Zilzurna sarhoş olmuş içkiden. Tökezliyor.

– Gelin! Gelin! Subay içerdeki kimilerine sesleniyor. Size, bu akşamki cümbüşün fazlası var!

Evden başka bir subay daha çıkıyor ve onu izliyor. Asker sıramızın başına geliyor, lambayla yüzümüzü aydınlatıp bekliyor.

İlerdeki, evden ilk çıkan subay yaklaşıyor. Sabahleyin bizi sıra dayağından geçiren adam - fütürist tasarımlar. Sarı sağ bıyığı biraz daha kıvrık - Süreyya takımyıldızları da mı öyle?... Subay ışıkla bakıyor ve birimizi sıradan dışarı çekiyor, yanına. Ona bakıyor, sırıtıyor, sonra aşağıdan bir başkasını ayırıyor. Bir başkasını daha çekiyor.

– Sen de, pis köpek! diyor.

Biri daha.. Işık, lambalı asker, gittikçe bizden tarafa yaklaşıyor. Bu lamba sanki muazzam bir ihtiyaç - öyle olmalı. Çabucak kendime soruyorum, acaba küçükleri mi seçer büyükleri mi? Fakat körlemesine geliyor. Işığın altına vardı. Şimdi karşımda. Kendimi müdafaasız hissediyorum, böyle göğüs göğse. Nefesim kesiliyor. Beni çekmek için subay elini uzatıyor. Fakat tam o anda, olmayacak yerde ve zamanda, tak, subay tökezliyor sarhoşluktan. Gülüyorum. Dengesini sağlamaya çalışıyor fakat bu çabasıyla yeri iki santim kayıyor. İki önemsiz santim. Eli yanımdaki kaptanın üzerine konuyor.

Derin bir nefes alıyorum. Bu derin nefes, insana zor gelecek haşin bir sevinçti.

Altı yoldaşımızı ayırdılar. Sonra bir diğeri, oluyor yedi. Bakıyorum, birtakım asker hazırlık yapıyor. Silahlarıyla iniyorlar, birer birer. Yanı başımızda toplanıyorlar.

– Tamam! diyor subay lambalı askere.

Ama birden, sanki unutmuş gibi, diğer subaya dönüyor:

– A, sahiden biri de senden! diyor. Seç!

Bu diğeri sıraya yaklaşıyor. Kalbimiz yine çılgınca çarpmaya başlıyor. Çekiyor birini. Eğiliyoruz görmek için: Yakovos.

– Ben olmaz! Ben olmaz! Rica ediyor umutsuzca, fukara. Ben İtalya tebaası, İtalya tebaası… Yarın beni geri alacaklar…

– Köpek! Böğürüyor sarı subay ve onu çekiyor yana.

Sonra müfrezeye emir veriyor:

– Çabuk dönün!

Askerlerin hepsi ayırdıkları yoldaşlarımızın yakınında bekliyor.

– Varsa bir şeyiniz gidin alın! Müfreze başı onlara bağırıyor.

Önce bizi mahzene koyuyorlar. Sonra gerimizden, neleri varsa almak için diğerleri de geliyor. Hangi neden için?

– Çabuk! Dışardan bağırıyor çavuş, geciktiklerini görerek. Bodrum çalkalanıyor fısıltıyla. Bir adam sinirden ağlıyor. Bir diğeri güle güle diyor. Vakit geçiyor. Çavuş daha vahşice emir veriyor:

– Çabuk!

Sindiğim köşeye kaptanın iri cüssesi yaklaşıyor. Geldiğini görüyorum ve beni korku sarıyor. Sessizce eğiliyor. Başucumuzu karıştırıyor sanki alacağı bir şeyler var. Sonra tekrar kalkıyor.

– Bir şeyim yokmuş, mırıldanıyor dalgınca, sanki hakikaten bir şeyi olmadığını hatırlamış gibi.

Cesaretimi topluyorum.

– Nah, Manolis, diyorum. Al benim battaniyeleri.

Ona düşüncesizce böyle dedim, son ânında buncacık bir çaba gösterdim ama eminim ki artık hiçbir şeye ihtiyacı yok onun.

– Neden onları isteyeyim ki? Kendi kendine soruyor sessizce.

Çavuş küfrediyor, üçüncü defa şimdi:

– Haydi ulan!

Mümkün olsa, biraz daha kalmak için gecikme çabaları müthişti.

Sonunda Manolis toparlanmaya karar veriyor. Dişlerinin arasında iki üç kelime geveliyor. Şimdi, tekrar kavuşma diliyorlar:

– E… güle güle.

Ellerini cebine sokuyor ve kapıya yöneliyor. İri cüssesi karanlıkta kayboluyor.

Zavallı bitmiş, tükenmiş, bir aradan sonra uzakta gidenlerin adımlarını işitiyorum. Kayboluyor. Pepas'tan daha çabuk kendimi toparlıyorum. O Titriyor. "Tanrım, Tanrım…" diye mırıldanıyor. Kalbi hızla çarpıyor, tik tak.

– Acaba ne yöntemle? Soruyor yavaşça ve aklından geçenden korkarak, susuyor.

Gözlerim boşalmamak için direniyor, artık dayanamıyor, yaşa boğuluyor. Sahne, zayıf ışıkta canlanıp tekrar geliyor, mahzenin tavanına.

– Bir tökezleme, iki santimlik. Yükün altında ezildiğimi hissediyorum, mücadele etmeye çabalıyorum. Ama niçin suçluyum? Niçin? Yarın olacak mıyım? Ya da öbür gün.

Gittikçe sessizliğe gömülüyor mahzen. Yağ kandilleri bir bir sönüyor. Bir saat kadar geçti. Pepas dönüp duruyor, bir türlü sakinleşemiyor. At yanımızda, yer değiştirip duruyor, herhalde o da uzanayım istiyor. Biraz sonra da Pepas'a basıyor.

– Yanında yer var mı? Huzursuzca bana soruyor.

Mümkün olduğunca Manolis'in bıraktığı yere doğru kayıyorum.

– Daha fazla yok, diyorum. Diğerleri var.

Pepas kalkıyor, hayvanın bağlı olduğu urganı halkadan çözüyor ve onu çekiyor. Sonra tekrar, daha kısa düğümlüyor halatı. Hayvanın boynunda iki karış ip bırakmamıştı.

Geliyor ve uzanıyor.

– Böylece kendini yere bırakamaz, diyor.

Ama at kişniyor, sürekli. Belli ki protesto ediyor. Nöbetçi dışarıda huzursuz oluyor. İçeri giriyor. Hayvanın bağını kısa görüyor ve kızıyor.

– Gâvur! Küfrü basıyor ve Pepas'a bir tekme savuruyor. Atın urganını uzatıp onu rahatlatıyor.

İki saat geçmişti. Pepas kalktı, sakinleştirmek için ata diz çöktürdü. Artık en ufak gürültüsü duyulmuyor, derisinin seğirmesi bile. Çabucak kayboldu. Fakat yavaş yavaş derinlerden gelen ayak seslerini duyuyorum. Gittikçe yaklaşıyor, daha belirgin oluyor. Yoldan geliyorlar, iki saat önce diğerleriyle gittikleri yoldan. Gözlerimi açmış dikkat kesiliyorum. Sonunda evin dışında duruyorlar. Aralarında Türkçe konuşuyorlar, anlamıyorum.

– Döndüler... Fısıldıyor Pepas.

– Evet. Döndüler.

Müfreze işini bitirdi. Ayaklarımı toplayıp kafama kadar örtünüyorum. Böyle tostoparlak olmuştum örtünün altında, birkaç saat önce Manolis'ın yattığı yerde. Başucumun atında bir küçük tümsek rahatımı bozuyor, diyorum, ekmek olabilir mi. Çıkarmak için elimi uzatıp çekiyorum. Başka bir şey. Onu yokluyorum: Bir tütün kesesi. Parmağımı içine sokuyorum ve elime sert bir şey geliyor. Bir kibrit yakıp bakıyorum ve hatırlamaya çalışıyorum. Bir filikacık, ya işte

böyle bir şey, bir burun mesafede, bir kayık omurgası. Acemice yapılmış filikacık, çamdan bir parçacık.

Sabah parmaklıktan gördüğümüz ilk insanlar üç çocuk. İki oğlan ve bir kız. Hiçbiri on beş yaşından yukarı değil. Üçü de eğiliyor ve içeriyi görmeye çalışıyor, gözleri etrafı araştırıyor.

– Baba! Biri bağırıyor.

– Kimi arıyorsun? Onların tanımadığı, bizden birisi soruyor.

– Yakovos Muras'ı! Babamızdır.

– A, babanız mı olur, mırıldanıyor adam.

Uzunca düşünüyor. Sonra:

– Gitti! diyor.

Çocuklar başlıyorlar bağırmaya, babalarını istiyorlar. Nöbetçi rahatsız oluyor. Hakkı var. Bu akortsuz sesler sabah keyfini kaçırıyor, ahengi bozuyor, çıkarmasınlar böyle bozuk sesler, yaa...

Tekmelerle defediyor onları. Fakat ötekiler, biraz öteye çekilip bekliyorlar, uzaktan gördükleri küçük pencereye doğru yaya yolunda yere oturuyorlar, sümüklerini çekerek çekinmeden küçük aralıklarla akortsuz sesler çıkarmaya devam ediyorlar.

Sonunda biri hâlâ ağlayarak kalkıyor ve diğerlerine gidelim diyor.

– Gidelim...

Sırayla kalkıyorlar ve ayak sesleri kayboluyor.

Ahengini kaybeden sonbahar başı dinginliği, yeniden dinginliği buluyor.

Biraz sonra da annem geldi.

Bana seslenen tatlı sesini duyar duymaz pencereye koşuyorum. Uykusuzluktan ve korkudan şişmiş gözleri, kırılmış kalbiyle, sinirsiz, güçsüz bir vücut ki hep çabaladı, mücadele etti, ona yalvararak ellerimi uzatıyorum, kurtarsınlar beni.

– Anne, kurtarın beni! Anacığım! Çabuk! Çabuk!

Baştan ayak ucuna gerilmiş vücudumun, her sinirinden, her kasından aynı ümitsiz çığlık çıkıyor:

– Çabuk! Çabuk! Kurtarın beni!...

Zavallı, küçük kafasını bu delice haykırışa karşı telaşla iki yana sallıyor. Şaşkınlığı böylesineydi, gözyaşlarını koyuvermeyi bile düşünemiyor. Titreyerek, gitmek için kalkıyor.

– Yavrucuğum! Yavrucuğum! Koşturuyoruz! Kekeliyor. Ben de, baban da...

– Çabuk anacığım! Anacığım, çabuk! Geceye kalmasın...

Gitti. Dünün anıları hâlâ tazeydi. Konuşma aynı konuda dönüp dolaşıyordu.

– Niçin böyle azımızı azımızı, diyor birisi, niye bir kerede değil?

– Bize yer açılsın diye. Öbürü dalga geçiyor onunla. Kaldığımız sürece rahat edelim, daralmayalım, diyor.

Belki. Bir defa bodrum kırk adamdan fazlasını almaz. Halihazırda dolu. Lakin hâlâ her gün dört, beş getiriyorlar. O halde, seyreltmek lazım - bir parça ot temizliği yapıyorsun toprakta ki çok tohum atasın.

– Peki, sonra, gelecek kimse kalmadığı zaman...

– E, o zaman da bir akşamda hepsi beraber olur...

– Bunu o herifin keyfi bilir! Tahmini destekliyor sert bir ses, sarı subayı kastederek.

Hepimiz başkaları gelmesin diye dua ediyoruz. Saf budalalıktan hepimiz nasibimizi alıyoruz: Şayet başkaları gelmezse akşam temizliği olmayabilir diyoruz.

Mamafih mahzenin küçük kapısı biraz sonra açılıyor. Beş altı asker içeri dalıyor. Kahkahadan kırılıyorlar. Bizden birini yakalamışlar, içeriye itekliyorlar.

İrodotos'un yeni bir sunumu. Sıvışsın diye kadın elbiseleri giymiş güzel bir delikanlı. Onu iskelede yakalamışlar. Fistan hâlâ üzerinde, çekiştirilmekten paçavraya dönmüş. Askerler şaka yapıyorlar, biri kalçasını diğeri göğüslerini işaret ediyor, cık, cık ve gülüyorlar, gülmekten ölüyorlar. Biri onu koltukaltından gıdıklıyor. Delikanlı korkudan ölecek gibi; dişleriyle dilini ısırıyor, beti benzi uçmuş, kendini sıkıyor. Birden tutamıyor, ağzını açıyor ve canhıraş bir kahkaha koyuveriyor.

Gıdıklama neden oldu. Askerler hep beraber onu gıdıklamaya başlıyorlar - göbeğinden, koltukaltından, göğsünden. Çocuk sırtüstü yuvarlandı, diğerleri atıldılar üstüne ve gıdıklamaya devam ediyorlar. Askerlerin kahkahaları arasında, dizginleyemediği, ağzından çıkan gülücükler de fark ediliyordu. Bir asker eğildi, fırsat kolladı ve sonra açık ağzından içeri şiddetle tükürdü.

Akşama doğru beni ismimle aradılar. Bir çavuş. Benimkilerin garnizondaki subaylara gittiklerini biliyordum. Benim küçük olduğuma onları ikna etmeye çalışıyorlar. Ben onların koyduğu yaş sınırında değildim ve de Fransız himayem var. Kalbim hızla çarpıyor.

Hepsi sarı subayın odasındalar. İhtiyarcık, annem de oradaydı. Diz çökmüş ağlıyor, yalvarıyor. Yıllardan beri Türklerin yamağı olduğumuzdan biraz Türkçe biliyor. Subayın gözleri üzerimde geziyor. Sonra nefret kusarak:

– Bu sünepe mi? diyor anneme.

– Evet... Odur, bay...

– Ha siktir! Küfrediyor ve sesleniyor beni alsınlar diye.

Beni gerisin geri götürüyorlar. Dediği doğru doğru! Ben sünepenin biriyim. Hiçbir zaman sivrilemedim, öne çıkmadım güzel şeylerde. Gece yaklaşıyor, çok yakın. Hava kararacak. Kendimi köşeme atıyorum. Hiçbir şey beklemiyorum.

İkinci gece aşağı yukarı ilki gibi geçti. Sadece beş yoldaşımızı temizlik için aldılar. Onların içinde iki fistanlı da vardı. İrodotos ve gıdıkladıkları diğer delikanlı. Baştaki tasarıları sadece ikincisini almaktı. Ama müfreze komutanı, subaya diğerinin de aynı matah olduğunu hatırlattı, İrodotos'u kastediyordu. Subay güldü, ha ha, leş gibi içki kokuyordu.

– Arkadaşlık mı yapsın diyorsun? Çavuşa doğru dönüp söylüyor.

– Hem kız kısmı yalnız başına gitsin ister mi! Yapmacık ciddiyetle şaka yapıyordu, çavuş.

– Doğru! Subay sonucu belirleyen kararı veriyor.

Çavuş İrodotos'u iri cüssesinden çekti. O da ona saf gözlerle bakıyordu ve başlamaya hazırdı: Bir... Subay durumunu gördü, güldü, sonra daha önce seçilmiş beş kişiden birini itekledi, sıradan çıkardı, madem ki yerine başka birini koymuştu. Seçilmiş beşi birlikte, her neleri varsa almak için bodruma girdiler. Bu budalaca bir muameleydi ve de hiçbirimiz neden diye sormuyordu. İrodotos, yerinde kararsızca dikiliyordu.

– Alacak bir şeyin yok mu, ulan? Müfreze komutanı ona soruyor.

Bir şey anlamıyor ki ne yanıt versin. Sadece gülümsemeye çabalıyordu yalvar yakar, sadece önseziyle olayları anlamaya çalışıyordu.

– Yok, bir şeyi çavuş, bizimkilerden biri cevaplıyor.

Gerçekten bir şeyi yoktu. Nesi varsa gemiye binmişti. Kimsesi pencereye gelmiyordu, sabah birini soruyordu. Geçen gün onu, bizimkiler yerken ağızlarına bakar görmüştüm ve ekmek verdim. İki gün yemişti onu.

Mahkûmlar çıkmaya gecikiyordu. İrodotos dışarıda yalnız başına oturmuştu, gecenin içinde onları bekliyordu. Yıldızlı gökyüzüne bakıyordu.

– Haydi ulan! Çavuş bağırıyor, çabuk çıksınlar.

Sadece üçü çıktı. Dördüncü aramızda gizlenmeye çalışıyordu, su küpünün arkasına, kurtulmak için. Askerler içeri girdi her yeri altüst etti. Kimdir diye, soruyorlardı. Hiçbirimiz göstermeyi göze alamadı.

Çavuş, o zaman bağırdı:

– Al birini, her kim olursa!

O zaman herkes silkindi: "Orada! Orada!." Elleri küpü gösteriyordu. Kimse kaderini biriyle değiştirmek istemiyordu. Askerler onu eğreti gizlendiği yerinden çıkardılar ve sürükleyip götürdüler. Adam kuzu gibi meliyordu.

Bodrumdaki hava biraz için duruldu, sonra, derin sessizlik. Gövdeler, sinirden tükenmiş, hareketsiz. Ama bir saatte hepimiz uyuyoruz. Ben de.

Yavaş yavaş alışmaya başlıyorum.

Sabah bir asker bodruma atı tımar için indi. Bir Anadolu köylüsüydü; iri yapılı gövde, uzun bıyık, usturalı kafa yusyuvarlak. Bazılarımız laflamak istedi. Adam başında tenezzül etmiyor, ama hemen, burada hâkimin o olduğunu ve

ağzından çıkacak her sözü boyunduruktakilerin yutarcasına içlerine çekmek için beklediklerini anlıyor, bencillik onu gıdıklıyor ve dilini çözüyor. Konuşma, İrodotos ve diğerlerini alan dünkü müfreze hakkındaydı. Çevresindeki çember büyüyor. Hepimiz yaklaşıyoruz.

– Ne biçimde? diye soruyor biri, cevabı iyi anlamak için herkes hareketsiz, susuyor.

Asker kaşağılamayı aniden bırakıyor. Bize bakıyor.

– Süngüyle, diyor. Bir taş duvarda.

Biri kaçmaya yeltendi, diyor, uslu dikilmiyordu, onu duvarda kıstırdılar ve daha iyi benzettiler, zira onları çok uğraştırdı kavat. Asker tam onu kıstırmış, gömmeğe hazırlandığı sırada adam yana sıçramış ve onun süngüyü tutan elini dişlemiş. Sanki kuduz köpek gibi! Ama asker onu itmiş ve süngüyü batırmış, sanki pamuk balyası gibiydi... diyor.

Meraklar giderildi. Kalpler hızla çarpıyor. Adamın anlatımının bize verdiği işaretlerden, onlara eziyet çektirenin İrodotos olduğunu anlıyoruz.

Asker, tatmin olmuş, tekrar kaşağılamaya başlıyor. Bir avucu bağlı - ya bir yara bandajı ya da dünkü dişlenmeden. Diğer avucuna biraz tükürüyor sonra bu tükürükle atın alnını ovalıyor, cila yapıyor. Onu okşuyor. Uysal. Uysal.

Son hareketlerine çok dikkat ediyoruz. Çok fazla. Ellerine, parmaklarına - sanki pamuk gibiydi...

– Ona iyi bakıyor, hayvana... Dalgınca mırıldanıyor birimiz.

Diğer bir ses, aynı tonla:

– Evet... İyi...

Üçüncü gece. Henüz sıram gelmemişti. Sadece iki aldılar bizden. Varacaklar, çünkü ailecek gitmeleri gerekli olan bir aileyi daha yakaladılar. İki kız, bir yaşlı baba, bir küçük çocuk ve ağabeyi. Yunan tebaasıydılar, diğer oğulları savaşa gitmişti.

Müfreze, onları götürmek için yola çıkacağı zaman feryat edip ağlayan bir kızın sesini duyduk:

– Baba! Baba! Bize ne yapacaklar?

Siyah saçları, kocaman gözleri vardı, sevgi doluydu. Buğdayrengi yüzünde, kulaklarının yanında bir tüy. Arasıra İngilizce de konuştuğumuz bir sınıf arkadaşım Tilios, bir zamanlar tabi, oranın altındaki tüyde, pek tabi kulağın altındaki, yeryüzünün bütün bilgeliği gizlidir demişti. Aynı arkadaşım, kadınların onu çok sevdiğini ve gurur duyarak övündüklerini bana bir gün anlatırken nasıl da neşeyle kıkırdıyordu. Ben de onunla dalga geçmiştim:

– Hadi oradan salak!

Bitti. Ayvalık artık boşaldı. Öğleden sonra son vapur da gitti. Götürecekleri kadar götürdüler. Başkaları yok artık.

Tanos'dan, evdekilerin nasıl ağladıklarını öğreniyorum. Annem gitmek istememiş. Yaşlı babam ona defalarca dil dökmüş rica etmiş, kızlarımız var diye.

Mecbur.

Geliyor ve bana pencereden soruyordu, ne yapsın diye. Çok harap oldu.

– Baba, çabuk! Ona bağırıyorum.

Dün gece giden kızlı aileyi hatırlıyorum.

– Çabuk gidin baba!

Üç ikindi sonra annemi ikna edebiliyorlar, sonunda, annemi "mecbur" ediyorlar.

Mahpushaneye geliyorlar ve subaya rica ediyorlar, son bir yalvarış: Benimle vedalaşmak için, mahzene inmelerine müsaade etmesi için. Onlara izni çok zorla veriyor.

Hep beraber, yaşlı baba, annem, Tanos, Antipi, Sofia, Agapi, Lena, hepsi. Önce beni kucaklıyorlar, çocuklar da beni öpüyor. Tek tek görevlerini yapıyor, dışarı çıkıyorlar. Arkadaşlarım etrafımızda dört dönüyor. Sessizce izliyorlar. Babam beni omzumdan tutuyor, onun ağladığını hiç görmemiştim. Beni uzun bir zaman öyle tutuyor, omuzlarımdan, sonra eğiliyor ve alnımdan öpüyor. Kirpiklerinde tik beliriyor. Sonra gücü tükeniyor, ellerini koyuveriyor.

Lakin annem ki son defa geliyordu, benden ayrılmak istemiyor. Orada öyle yekvücut oluyoruz, pörsümüş vücuduna kafamı gömmüş sıcaklığını yanağımda son defa hissediyordum. Beni sıkıyor, bırakmak istemiyordu. Gözyaşları konuşmasına engel oluyor. Daha fazla dayanamayacağını, ölmek istediğini söylerken güçbela ne dediğini anlayabildim. Bunu defalarca tekrarlıyordu, sanki bana söz verdiği bir şeymiş gibi. Yüzünü kaldırıp, elleriyle benimkini tutuyor ve bana bir resme bakar gibi, bir daha görmeyecekmiş gibi bakıyordu, tekrar eğiliyor ceketimi düzeltiyor, elinde olmayarak, üşümeyeyim diye onu ilikliyor, sanki çocukmuşum gibi.

Babam onu çekiyor.

– Vapura yetişemeyeceğiz... Yetişemeyeceğiz... Duygu seline kapılarak mırıldanıyor.

Olur da vapura yetişemezlerse diye ben de onu zorluyordum.

– Anacığım, gitmelisiniz! Seni hep hatırlayacağım.

Dışarı çıkıyorlar. Köşeyi dönene kadar arkadan ona bakıyorum, çocuklar sürüklüyor onu, orada duruyor ve belki beni ayırt edebilir diye geriye dönüp bakıyor.

– Annen midir? diyor bütün seremoniyi izleyen nöbetçi.

Konuşmuyorum.

– Evet, diyor bizimkilerden biri.

Nöbetçi kafasını salladı, düşünceliydi.

Biraz sonra, henüz gün aydınlığı, hepimizi dışarı çıkarıyorlar. Daha başka gelecek yok. Sadece orada toplananlar, ama son anda yakaladıkları birini daha getiriyorlar. Çocuk, arkadaşım Argiris'di.

Tam kırk üç olduk. Yan yana iki sıra oluyoruz, askerler bizi ortaya alıyor. Kapı sahanlığında, sarı subayı görüyoruz. Gülüyor memnuniyetle. İlgisizce yüzümü çeviriyorum. Artık birinden nefret etmeye gücüm yok.

Hareket ediyoruz. Güneş alçalmıştı. Aya Paraskevi ve uzaklardaki bir adacık, renkten renge giriyor. Vapur limandan demir alıyor. Dumanı tütüyor, sakin akşamın içinde usulca havaya yükseliyor, düz dümdüz. Çok zamandır, bu dimdik hareketsiz sütuna dikkatle bakarım, bana biri onu üstünden tutup sarkıtmış gibi görünür. Yürürken geriye dönüp bakıyorum. Sonunda duman kayboluyor.

Kafamı çeviriyorum.

Alıra benzer şeylerdi, şehirden iki bin metre kadar mesafedeydi. Bizi onların içine sokuyorlar. Ne geliyor uzaktan? Biraz sonra genç bir kadını getiriyorlar, memleketlimiz, kocası ve üç yaşında bir çocukla beraber, çocuk kısa kesilmiş sarı saçlarıyla bir çocuk harikası. Kadını tanıyordum. Piyano da çalardı. Kocası saatçiydi.

Çocuk ağlıyor. Bir küçük paketim vardı: Bir peçete, biraz ekmek. Çamdan filikacığı da içine koymuştum. Ona veriyorum. Ekmeği de ona veriyorum. Filikacıkla oynuyor ve susuyor.

Gecenin bitimine doğru hepimizi dışarı çıkarıyorlar. Pepas üşüyor. Mehtaplı, ayaz bir gecenin içindeyiz. Bizi yine ikili sıralıyorlar. Böyle sıralanınca askerler bizi ortalarına alıyordu. Subay, süngü tak emrini veriyor. Süngüler parlıyor. Tüfeklerine takana kadar askerler epeyce şamata yapıyorlar. Subay adamlarına emri veriyor:

– Biri yerinden ayrılırsa, kaçmaya kalkışırsa sırasından! Girişin!

Yıldızlar pırıl pırıl. Ağaçlarda tek kıpırtı yok. Arada bir böyle olur. Bu akşamki gibi. Oda bol ışıklı. Ateş, biraz çay. Cilalı saçlarla birkaç incik boncuk, değişik avutucu eğlenceler, para. Bayan uyuşuklukla, birden Misse'yi dinleyeyim diyecek, ama kimden..., kimden, diyelim... Mozart'dan, ama çok ağır gelmez mi? Evet, evet.

BÖLÜM 3

"İnsanoğulları, silahların dişleri ve menzili
ve paslı palaların dili"

*

Gecenin içinde sessizce yürüyoruz. Argiris yanımda gidiyordu. Uyum içinde yan yana yürüyoruz. Argiris son anda bana ilaç gibi geldi. Okuduğum dönemden okul arkadaşıydık - yalnızım diye sızlanmayacaktım. Okulda onu kıskanırdık, çünkü en yakışıklımız oydu. İki kocaman göz, Allah vergisi, akan su gibi bir vücut. Bu güzel kafa, lisede, astronomiden çok iyi anlıyordu. Biz diğerlerinin, çırakların, yıldızlarla gerçekten hiçbir alışverişi yoktu. Bizim eve sıkça gelirdi ve beraber çalışırdık, topla-çıkar-topla, sonunda Süreyya takımyıldızını orada bir yerde bulurduk.

– Bizi kurşuna mı dizecekler, İlia?

Tırtır titriyordu. Ayazdan olacaktı.

– Sus konuşma, dedim ona.

Bodrumdayken, aynı endişe hepimizde vardı: "Ne şekilde?" diyorduk. Sanki korkumuz, ölümün insafsız gövdesi etrafında volta atarak ona yaklaşamadan, doğruca dokunmaktı.

Yanımızdaki askerler vahşi gözlerle bizi inceliyordu, gecenin sessizliği gibi.

Birden, bellerine asılı mataralarının çıkardığı sese dikkat ediyorum. Bir şeye vuruyorlar.

– Bak! diyorum ürpererek, Argiris'e.

Kemerlerinde küçük baltalar asılıydı.

Elimi sıktı eliyle. Gık demeye cesaret edemiyorduk. Nereye gittiğimizi bilmeden ilerliyoruz.

– Ne kadar saattir yürüyoruz, biliyor musun? Yavaşça geridekine soruyorum.

– İki saat olacak, diyor diğer bir ses.

– Gün ağarması geç mi?

– Bilmiyorum, neden?

– Şayet günü ağartırsak… bizi öldüremezler…

Gözlerimi yukarı kaldırıyorum.

– Şafak sökümü yaklaşıyor mu Argiri?

Doğuya doğru, ufku inceliyoruz, yoksa acaba şafak sökmesinden herhangi bir şüphemiz mi vardı, gece karanlığının sıyrılmasından.

– Belirmiyor daha… Umutsuzca mırıldanıyor arkadaşım. Gecikiyordu.

O zaman, aramızdan birinin yorulup kalmaması için dua etmeye başladık. Yorgunluk kaygımız; "Oturalım! Oturalım!"diye, şiddetli bir arzuya yol açmasın. Ama direniyorduk, kızaran demir gibi, karanlık damarlarda akan kan pıhtılaşmak istemiyordu.

Bir şefaat bekliyorduk. Zaman yuvarlanıyordu yapraklar arasında, huzursuz bir öfke seli - damlıyor, tıp tıp. Tertemiz gökyüzü; çağlar öncesi bekâretin Yunan yüzü. Yapraklar bu kadar hafif kımıldıyor.

– Dur!**

---

* Yatık harfli sözcükleri, yazar Yunan harfleriyle Türkçe yazmıştır.

Duruyoruz, buyruğu sertçeydi. Kuvvetli bir el içime dalıyor ve insan egemenliğini altüst ediyor - rap!

– İlia! Fısıldıyor Argiris. Bizi öldürecekler İlia!...

Askerler çevremizde çember oluyorlar. On yirmi metre uzakta. Bize oturmamızı emrediyorlar.

Oturduk. Anne ve küçük yavrucak bizden biraz öndeydi. Yavrucak uyuyordu.

– Nikola! Nikola! Kadın kocasına umutsuzca bağırıyor. Zavallı adam da gözleri dolarak, sesini kesmesini söylüyor:

– Sus…

Ay battı. Astsubaylar gösteriyor: O, öteki. İyi, biz seçilmedik. Bekledik ki bizi göstersinler, nefeslerimizi tuttuk.

Arkamda fısıldayan bir ses duyuyorum:

– Bizi kurşuna dizmeyecekler… Madem ki daire yaptılar… mermiler kendilerine isabet edebilir…

Doğruydu. Şunu hatırlıyorum, bodrumu, asker bize İrodotos'a ne yaptıklarını anlatmıştı.

– Süngüyle saldıracaklar…

Dilimiz tutulmuş, bizi çevreleyen çembere bakıyoruz. Endişeli gözlerle gepgergin bekledik. Etrafta kendimizi atmak için bir çukur, hendek var mı diye gayri ihtiyari bakıyoruz ama ne girecek bir çukur ne de koşup gizlenecek bir yer var. Çıplak bir tepeydi ve çevremiz geçilmez çemberle çevriliydi.

– Harekete geçiyorlar!...

Gözlerimi kapatıyorum. Bir saniye bekliyorum, iki saniye oldu. Şimdi…Şimdi!...

– Baksana! Onları nereye? Argiris'in sesini duyuyorum.

Gözlerimi açıp şaşkın bakakalıyorum. İki arkadaşımız biraz önce sıradan ayrılmış, tepeden aşağı iniyordu. Onları

iki asker izliyordu. Biraz sonra gözden kayboldular.

– A! Böyle! Az az…

Bir çığlık duymak için kulak kabartmış bekliyorduk. Yok bir şey! Birazdan iki tane daha aldılar. İkinci sıradan, sonra üçüncüden. Gidenlerin fısıltılarını işitiyorduk, ağlıyorlar ve diğerleriyle vedalaşıyorlardı. Yavaş yavaş bizim sıraya vardılar. İki iki alıyorlardı, gelişigüzel. Argiris'i yanımdan çekip aldıklarını gördüm. Gayri ihtiyari ben de kalkıyorum ama beni almadılar. Beni bir dahaki partiye bıraktılar, birkaç dakika sonrakine. İlerliyorum ve sağa sola bakıyorum, ne zaman ateş edecekler. Yok bir şey. İlerliyorduk. Daha aşağıda beyaz bir şeylerin kımıldadığını fark ettiğimde tepeyi inmiştik. Alçaktan homurtular. Durduk.

– Çıkar! Askerler emrediyor ve paltolarımızı işaret ediyor.

Alçak sesle homurdanmalar. Duruyoruz.

– Çıkar! Askerler emrediyor ve paltolarımızı işaret ediyordu.

Bir şey anlamadım fakat baktım ki bizden ikisi soyunmaya başlamışlar bile. Ben de başladım. "Çıkar! Çıkar!" devamlı bağırıyordu askerler. Yavaşça ceketlerimizi, sonra pantolonlarımızı, pabuçlarımızı, çoraplarımızı çıkardık. Sadece don fanila kaldığımız zaman, bizi bir yanda fısıldanan beyaz gölgelere doğru iteklediler.

Kaybolmuştum, neydim bilmiyordum. Yavaşça sesleniyorum:

– Argiri!... Argiri!...

Bir ses, bir küçük gürültü. Argiris, o da çıplak, üstüme atılıyor.

– İlia! İlia! Görüyorsun bizi öldürmediler! Görüyorsun…

Görülmemiş bir sevinçle kucaklaşıyoruz.

– Yaşıyoruz… Yaşıyoruz! diyordu gözyaşları içinde.

– Yaşayacağız, diyordum ben de.

Sanki birden ölümsüzlüğe varmıştık.

– Pabuçları bende bıraktılar. Onları unuttular, diyor arkadaşım.

– Biliyor musunuz nedir bu, bizimle? Yanımızdan soğuk bir ses duyuyoruz, öyle soğuk ki kimse yanıtlamak istemiyor.

– Öyleyse… “beyaz ölüm”! Kim dayanacak?

– A, biz dayanacağız! Biz dayanacağız! Biz genç çocuklar…

Bu “çıkar” hikâyesi bir saat kadar sürdü. Arkadaşların hepsini soydular - elbiseler, battaniyeler, hepsi, hepsi.

Hareket ettik. Gün ağarıyordu. Sadece bir kişi bizimle gelmedi: Pepas. İki asker onunla kaldılar. Biraz zaman geçtikten sonra, durduk ve bekledik. İki asker yalnız dönüyordu.

Ekimin sonu yaklaşıyor.

Ayazmat yolunda bütün gün yürüdük. Tuzladan ötede, Argiris’in pabuçları bir askerin gözüne çarptı. Çıkarmasını söyledi. Onları çıkardı. Denedi. Oldular. Asker tuttu kendisininkileri Argiris’e fırlattı. Kocaman eski postallar, yarıdan kopmuş - askere de büyük olacaktı.

– Birini al, diyor arkadaşım. Şayet ikisini de giyersem onları benden alabilirler. O sağını aldı ben de ötekini.

Bütün gün nerdeyse çok bahtiyar mesuttuk çünkü ölmemiştik. Başka bir şey düşünmüyorduk. Akşama doğru hepimiz bitkin düşmüştük. Ama söylemiyorduk.

BÖLÜM 4

Kötü ettiler ve çok fazla gururumu kırdılar,
kalbimin ahından uluyorum.

*

Ayazma'da geceledik. Bizi karanlık, alçak tavanlı bir binaya getirdiler. İçeri girmekle beraber, kesif gübre ve kükürt kokusuyla birlikte kutsallığın o yüceliği bizleri çarptı. Cenabıhakkın evini ahır ya da depo olarak kullandıklarını anladık.

Ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. Ağızlarımızdan çıkan hüzünlü mırıldanmalarla, el yordamıyla ilerledik. Sonra her birimiz bulduğumuz düz bir yere kendimizi attık. Argiris yanımdaydı. Aile ilerdeki mihrabın önüne doğru gitti. Bunu ağlayan çocuktan anlıyordum. Koyu karanlıktan korkmuş olacaktı.

Kapı üstümüze kapandı. Esirler biz bize kaldık. Bir saat kadar geçti. Sessizlik hâkimdi. Bir ara öte baştan, bir yoldaşımızın iniltisi duyuldu. Sonra gece ilerledikçe, bu boğuk inlemeler arttı. Yarı çıplak vücutlar, çalkantılı hayat yaşamamış olduklarından, kırılıp dökülüyor. Bu sinsi durumdan yürürken hiçbir şey anlamıyorsun, derinin altında sinirlerde oluşuyor. Ama şimdi, gücün tükenmiş otururken, korku ve çaresizlikle aklını oynatacak oluyorsun, acıdan kanın başına toplanıyor. Acıkıyorduk.

– İlia, dayanabilir miyiz böyle? Tekrar soruyor Argiris, benden cesaret bulmak istiyor.

Ben de onu korkutmak istemiyorum:

– Dayanacağız, Argiri.

– Ümidin var mı?

– Evet, var.

Biraz sonra ayaklarından şikâyet etti. Çıplak olan tabanı şişmeye başlamıştı, baloncuklar su toplamıştı. Bir ikisi yolda patlamış, sızlıyordu. Diğer ayağı da, pabuç arkadaşlığıyla pek memnun kalmamıştı, incinmişti. Güzel yüzünün sararıp solduğunu zifiri karanlıkta fark edemiyorum. Ama sessizce ağladığını duyuyordum. Ona, sus, benim de her tarafım sızlıyor, dedim.

Bir an duruyor fakat aynı nakaratla tekrar başlıyor:

– İlia kardeşçeğizim, yoksa dayanamayacak mıyım?...

Kapı gıcırdadığı zaman saat on bir olacaktı. İki üç asker aralarında fısıldaşıyordu. Argiris'le birbirimize sokulmuş bakıyoruz. Bir ışık yandı. Bir mum. Askerler aramaya başlıyorlar. Mumla eğilip suratları inceliyorlar. Araştırıyorlar.

Biz iki oğlana vardıkları zaman, durdular.

– Onu ister misin? Biri Argiris'i gösteriyor.

– Hayır, şimdi için olmaz.

– Kadını?

– Olur.

– Sıranı bekleyeceksin, diyor ilki.

– Beklerim.

Bizden uzaklaşıyorlar.

Argiris konuşmaları anlıyor, çünkü Türkçe biliyor. Ama ben de seziyorum. Bu kadar yakınımda, kalbinin hızlı atışlarını duymuştum. Ama çok hızlı. Üzerime yığılıveriyor.

– İlia… Fısıldıyor heyecanla. A, "bu"na hayır! Hayır!

Korkudan, sırılsıklam üzerime düşmüştü. "Bu" hiç akla gelmemişti, hesaba alınmamıştı. Birdenbire duyduğum bir sürü hikâyeyi hatırladım. Bir anda mütevazı hayatına girilip onurun sarsılıyor, bir süngü gibi. Sümükler içinde bir manzara, çıplak, gözyaşlarıyla - evet, bütünüyle gülünçtü.

Hemen kararımı veriyorum:

– Argiri, ben ölmeyi tercih ederim. Ne yapabilirsem… yapacağım.

Cevabını duymuyorum. Belki titrediği için. Bunun yaşamamızı ölmemizi ilgilendirmediği gerçeğine değinmek istemiyor. Çünkü öyle güzeldir ki; bir çarpan sıcak kalbin olsun, güneş olsun, deniz olsun…

– Fakat "bu" hayır…"Bu"na hayır. Mırıldanıyor tekrar.

Mum hedefe vardı, mihraba. Oradan, kadının çığlık çığlığa haykırışlarını duyuyoruz, çabucak geçen dakika içinde acılı havayı döven tekme tokat seslerini duyuyoruz. Sonra bir çığlık daha. Ama feryatlar, bir elin bağıran ağzı kapatmasıyla aniden son buluyor. Askerler, görünüyor ki, gürültü çıkmamasıyla fazla ilgileniyorlar.

Arkadaşlar, görmek için sessizce mihraba doğru yöneliyorlar. Ben de kalkıp yanlarına gidiyorum, duvar duvar tutunarak, yarı karanlıkta gizlenerek.

Kadın iki eliyle kocasına yapışmış, ayrılmak istemiyordu. Çocuk ikisinin arasında uzanmış yatıyor. Hâlâ uyanmadı. Toz içindeki bir bukle saç alnından sarkıp, gözkapağına düşmüş. Öylesine masum bir bukle saç. Rüya görüyor olacaktı. Asker kadını çekiyor, önce hafifçe, istiyor ki nazik olsun. Ama gittikçe şiddetli, gittikçe hoyrat oldu çekme. Sabırsızlanıyordu. Kadının direnci devam ettiği için, arzudan aklı başından gitmişti.

– Kurtarın beni! Kurtarın beni!

Kocası, karısını duyuyordu. Bitmiş tükenmiş, kaybolmuş bir haldeydi, laflar ağzında düğümleniyor, onları çıkarabilmek için uluyor ama tek söz edemiyordu.

– Sen beni öldürmeyecek misin? Kadın kocasına umutsuz bir öfkeyle bağırıyordu. Beni öldürmüyor musun?...

Zavallı sonunda askere yalvarmayı başarabildi:

– Acıyın bize!... Acıyın bize!...

Hafifçe yerinden doğrulmuş, beceriksizce diz çökme pozisyonu almıştı.

Kaburgalarına tekmeyi yedi. İri cüssesi arkaüstü yere serildi. Kadın onunla teması kaybetti. Bir şeyleri tutmak istedi ve çocuğunun ayağını yakalayabildi. Çocuk da uyandı ve avazı çıktığı kadar, anasıyla beraber bağırmaya başladılar:

– Anacığım!... Anacığım!...

Kısa mesafe sürüklediler. Çocuk da onunla sürüklendi. Sonradan farkına vardılar.

Mihraptan çıktılar. Girişe yakın bir kolonun arkasında durdular. Biri gitti bir ağaç tabla getirdi, kapı kanadıydı, onu kolona dayayarak görmeyelim diye önlem aldı. Fakat bu amaç için tabla kısaydı, adam boyundan daha kısa. Birazını gizliyordu.

– Burada içerde! Gözlerimize karşı! Dehşetle mırıldanıyordu birisi. Köpekler!

– Şişşt, sus! dedi, bir diğeri.

Gözler karanlığın içine saplanmıştı. Kalpler hızla çarpıyordu. Katı bir merakla bakıyorduk, kurtlar gibi, en ufak ayrıntı gözden kaçırılmıyordu. Askerlerden biri kadını sırtüstü yere yatırmaya çabalıyordu. Kadın çökmedi. O zaman ikisi ellerinden, bir üçüncüsü ayaklarından yakaladı. Artık

yumuşakça, yere uzatabilirlerdi. Eller, asabi gövdeler, hızla çalışıyordu. Onu sırtüstü uzattılar. Ortadaki asker hem tecavüz ediyordu hem de onu bir iki parça elbiseden kurtarıyordu. Diğerleri vücuduna, göğüslerine yapışmış tutuyordu. Kadın son bir defa, gücünü toplayıp direnmek istedi. Kaçındı, yılan gibi etrafında döndü, inliyordu:

– Öldürün beni! Öldürün beni!

Onu tekrar sırtüstü çevirdiler, üzerine yapıştırdıkları üç çift elle. Artık başka bir şey yapamıyordu, umutsuzca kafasını tahtaya vuruyordu. Sessiz şamata kadının gittikçe zayıflayan sesleri içinde korunmaya çalışıyordu.

Sonunda ortalık sakinleşti. Sadece hıçkırıklar ve bir sızlanma duyuyorsun ve de çok seyrek, kafanın tahtaya vuruşlarını - hayvansı yaratık onun üzerinde, gecikmiş alkışlamalarmış gibi soluk soluğa nefesle, "içini döküyordu."

Kafamı çevirdim. İki üç arkadaş kocanın etrafında toplanıp dikilmiş, görmemesi için perde olmuşlardı. Adam büzülmüş kalmıştı aralarında, paçavra giysiler içinde yarı çıplak, içlenmiş, kıvırcık bukleleri yüzüne düşmüş çocuğuna eğilmiş, onu sıkıyordu.

– Buna nasıl dayanacağım?... Buna nasıl dayanacağım?... Mırıldanıyordu gözyaşları içinde.

Bizimkilerden biri onu sakinleştirmeye çalıştı.

– Arkadaş, utanç değil. Bir şey yapmanın ne kadar imkânsız olduğunu, hepimiz bir gün doğrulayabiliriz.

Oradaki öbüründen daha biçare yarı baygın yaratıktan gittikçe daha güçsüz feryatlar geliyordu. Kocasının etrafında yaptığımız perdenin içinden geçiyor ve sanki bir dizi lirik nota geliyor, bir günbatımı manzumesi oluyordu, bir "olgu."

– Utanç değildir arkadaş…

– Şimdi geçerli laf mı bu? Umutsuzca çırpınıyordu. Onun çaresizliğini duymadınız mı? Şimdi ne yapayım! Şimdi! Şimdi!

Bekliyorduk. Kurbanı taşıdıkları oraya, görmek için tekrar gitmek istiyordum, şayet taşıdılarsa. Utanıyordum. Bunun için kafamı kaldırıp kilisenin tonozuna bakarak, taksit taksit yürüdüm. Mihraba yakın kolonun üstüne, şimdi yarısı kazınmış, bir aziz resmedilmişti. Artık, karanlığa biraz alışmıştım.

Üç çeyrek zaman geçmiş olacaktı. Askerler gittiler. Mumu da unuttular. Yavaşça kadını bıraktıkları yere gittik, sessizce, sanki cesaretimiz yoktu. Ancak nefes alıyordu. Onu elbiseleriyle örttük ve ellerimizle itinayla kaldırdık, kırılabilir değerli eşya gibi. Solgun yüzü kımıldamıyordu, açlıktan ve gözyaşından süzülmüştü. Gözler kapalıydı. Külrengi olmuş dudaklarından bir masum çocuk sızlanması dökülüyordu. Onu, kocasının ve çocuğunun yanına böyle taşıdık.

İkisi de onu kucaklayarak üzerine atıldı, öptüler, bağrıştılar. Öbüründe hiç karşılık yok. Kımıldamıyor. Biri koştu ve mumu getirdi. Hepimiz küçük bir yardımda bulunmak istiyorduk. Biri ayıltmak için tokat attı. Şamarla beraber bir iki iğrenç gözyaşı damlası fırladı gözünden. Herkes çığlık çığlığa, kıyamet kopuyor.

Bu curcunanın içinde, biçare kocasına bakıyorum, kendinden geçmiş, çevresine bakarak dönüp duruyor. Eli sarı bir toz yumağına uzanıyor, yere atılıyor, avuçlayıp yutmaya çalışıyor.

Bizden biri sıçrayıp elini yakalıyor.

– Ne yapıyorsun! Ona bağırıyor.

– Nedir o? Nedir o? Ona soruyorum

– Görmüyor musun? Kükürt!

– Kükürt mü?

– Ölmek istiyor! Fukara…

Onu kaldırıp zorla tozun uzağına götürdüler, göremesin. Adamın umutsuzluğu, rezil edilen onuru bütün arkadaşlarımı birleştirmişti. Fark ettirıneden kadının etrafındaki çemberi kaldırıyor ve yerlerine çekiliyorlardı. Bir imeceden döner gibi.

Bu arada kadın da kendini toparladı. Çocuğuna döndü. Kocaman bir kuş gibi üstüne kapandı ve kafasını karanlığa çevirdi. Böyle eğildi, utanç dolu, başladı yine usulca ağlamaya, insanca, uygarca.

Son adam da kümeden ayrıldı. Sadece, ayakta dikilen ben ve Argiris kaldık. Ayakta duran, ona bakıyorum, kadına ölçülü bir terbiyeyle eğiliyor, çekinerek elini omzuna uzatıyor. Şimdi ona dokunuyor.

– Ağlamayın… diyor ona.

Böyle diyor: "Ağlamayın." Çoğul söylüyor. Fakat onun bu beklenmedik nezaketi bir sarsılma nöbetini ve nehir gibi akan hıçkırıkları getiriyor.

– Bırakın beni… Bırakın beni…

Bırakalım diye Argiris'e işaret ediyorum. Köşede bir sarı kükürt yumağı parlıyor. Bir çuvaldan dökülmüş olacaktı. Ona bakıyorum. Gidiyorum ve bir avuç alıyorum.

Yerimize dönüyoruz ve taşa uzanıyoruz. Bir süre konuşmuyoruz. Kim başlayacak, korkuyoruz. Sinirler laçka olmuş. Kalpler de. Boğulmuş.

– İlia. Ne diyorsun?...

Ne diyeyim?

– Hiç, Argiri.

Biraz geçiyor. Karanlığın içinde bir sahne al baştan tekrar canlanıyor, bir bir.

– İlia, ne olacak şayet… diyor yine ve duruyor.

“Onu” hatırlıyor. Şimdi demincek olanı, ya kendine de olursa diye ”onu” hatırladı.

Beni kurtarsın diye bir avuç kükürdü pis bir beze sarıp almıştım.

Ona bunu söylüyorum:

– İhtiyaç ânında her şeyi bitiriyor.

– Zehir midir?... soruyor yavaşça.

– Saatçinin yutmaya çalıştığını görmedin mi?

Sessizlik.

– İster misin?

Bu sert hatırlatmamla, canevinden vurulmuş gibi dönüp durduğunu duyuyorum, bütün sıcak çocuksu varlığıyla son bir direnme girişiminde bulunuyor. Yakarmaya başlıyor.

– Suçumuz ne?... Suçumuz ne?... devamlı sızlanıyor.

Sonra, biraz sonra, sakinleşme, artık kararını vermişti.

– Tamam, İlia, diyor bana. En iyisi öyledir.

Böylece anlaşarak, birbirimize ısınmak için sokuluyoruz. Şafak vakti yaklaşıyordu. Gece soğuk yaptı. Kafası göğsüme değiyordu. Uykuya dalıyoruz.

BÖLÜM 5

"Düşmanlar ayaklar altına aldı beni
bütün masumiyetime rağmen"

*

Erkenden yola çıktık. Ayrılırken birini daha getirip, bize kattılar. Bir kız, Üç İribaşlar mevkiinden bir köylü, yirmi yaşında kadar. O da diğer bazı Hıristiyan ahali gibi, Yunanistan'a gitmek için vapura yetişememişti.

– Senin grubu içeri almadılar mı? Kıza soruyoruz.

– Hayır. Onları boğazladılar.

– Senin kimsen yok muydu?

– Evet, babam vardı.

– Sen?...

O gençti. Ona ihtiyaçları vardı.

Bizi alacak yeni posta, bir süvari takımıydı. Düz yolu bırakıp, tarlalar içinden geçmek gibi parlak bir fikirleri vardı. Bu, patlamış çıplak tabanlarımız için acımasızca bir eziyetti. Toprak kesekler güneşten kurumuş, mızrak gibi sipsivri olmuştu. Henüz yağmur düşmemişti. Bunlardan kaçınmaya dikkat ediyorduk, çünkü çıplak ayakla basarsan dengeyi sağlayamazdın. Fakat kötü dikenli çalılar gibi başka bir bolluğun da içine düştük ki, ikisi birden bizi çıldırtacaktı.

– Yapamıyorum! Artık yapamıyorum!

Herkes bağırıyordu. Lakin geride kalmamak için hepimiz koşuyorduk. Biri arkada kalıp da onu öldürecekler diye ödümüz kopuyordu. Birbirimizin önüne geçmek için acele ediyorduk - bir çılgın yarışma ki iniltilerimiz içinde boğuluyordu. Bir çırpıda çalılara basmaktan kurtulup koşmaya devam ediyorduk. Askerler de arkamızdan atlarla geliyor ve durmayalım diye dipçikleri sırtımızdaydı. Bir sürüydük saçı başı karmakarışık yaratıklar gibi - koşturuyorlardı çünkü gelen fırtınanın kokusunu alarak bir an önce bir yerde konaklamak istiyorlardı. Pabuçların ağırlığını kaldıramıyordum. Ayaklarım terlemiş ve kirli pabuçun içinde kayarak oynayıp duruyordu. Onu çıkardım ve elime aldım. İmarethanede giyilmeye alışmış mübarek, tarlada başladı paralanmaya. Yanıyor, kıvılcımlar çıkarıyor. Gömlekten bir parça yırttım ve ayağa onu sardım. Argiris pabuçları değiş tokuş etmemizi öneriyor.

– Deneyelim.

Değiştik. Sağı verdim solu aldım. Koşarken taktık ayaklarımıza. Biraz ötede tekrar değiştik. Ve yine.

Güneş cayır cayır yakıyordu, düşmanca, acımasızca. Ekimin içinde böyle bir güneş! Susuzluk da diğer taraftan içimizi yakmaya başladı. Toz dilimize yapışıyordu, girip çıkıyor, sanki bulamaç olmuş. Istırabından kurtulalım diye tükürüp duruyorduk. Fakat ağızlar kurumuştu. Biraz tükürük çıkarsak sonra pişman oluyorduk çünkü ağızlar o zaman daha çok kuruyordu ve boşuna tükrük harcamayı bıraktık.

– Su! Su!

– Ne? diyor, refakatçilerimizin subayı.

– Su! Su! Türkçe bağırmaya başladık.

– Su? Elbette!

Bir pınara yaklaşıyorduk. Yirmi metre kadar yakınında

bizi durdurdular. Askerler art arda gittiler, içtiler, atları suladılar, yanakları dolup dolup boşalıyordu. Avuçlarla içtiler. Ağızlarından dökülen suya bakıyorduk. Bütün gövdeler, önlerinden geçip giden toprakta israf olan bu temiz hatta doğru eğilmişti. Atların, askerlerin sesini duyuyorduk. Suyun sesini duyuyorduk. Çakmak çakmak olmuş gözlerle biz de oraya doğru eğilmiştik. Susuz kalmış ağaçlar da böyle eğilir.

– İnsaf!

Hiç oralı değiller! Gösteriye ekledikleri bizleri öyle uzakta tutuyorlardı. Sadece kadınları ve çocukları bıraktılar içmeleri için.

– Acıyın bize! Acıyın bize! Bağrışıyorduk.

Saatçinin karısı avuçlarını suyla doldurdu ve kocasına taşımaya yeltendi. Dikkatli, yavaşça. Yaklaşan bu avuca gıptayla, nefretle bakıyorduk. Bir asker geriden gizlice yaklaşıyor ve aniden ellerini kadının koltukaltına sokuyor. Onu gıdıklıyor. Kadın bir gayret, suyu korumak için çaba gösteriyor. Ama diğeri gıdıklamayı bırakmıyor. Öteki tutamıyor artık. Koyuveriyor kahkahayı. Birkaç metre önümüzdeler. Kadın korunmak için ellerini açtı, su yere döküldü.

Geldi ve kocasının yanına leş gibi savruldu. Adam gözüne çöp batmış gibi yüzünü buruşturarak kadının üstüne atladı ve kirli parmaklarını bir bir yalamaya başladı, kudurmuş gibi öfkeyle, sanki parmakları yutacaktı.

Hareket ettik. Argiris yolda eski bir çuval parçası buldu. Beklenmedik kazanç!

– Durunca ayaklarımıza sararız!

Şükür Allaha! Herkes “vay be” çekti bulunan böyle bir şey için. Bir anda gelen sevinç oldu.

– İyi tut onu Argiri!

Yarım saat için durduk. Uzun bir hendekte bataklık suyu bulduk. Yemyeşil otlar bitmiş yanında. Sivrisinek çok. Ağaçlar gölge yapıyor. Dallarda yabani kuşlar var. Çiftleşecekler.

– Burada! diyor müfreze komutanı. İçin!

Kızı aldı ve bir ağaç altına çekildi; ona "içini dökme"-ye. Yabani kuşlarla birlikte. Çamurlu suya daldık ve kirli suyu avuç avuç içtik. Kavrulmuş suratlarımıza döktük, göğüslerimizi ıslattık - bütün kanımız, bütün hayatımız suya boğuldu, suya.

– Yapmayın! Biri bağırıyordu. İçmeyin onu, arkadaşlar! "Ak ölümdür"!

Ak, kara, yeşil bırak gelsin, bırak gelsin, kardeşimiz!

– Bizi sıtma tutacak! Son bir uyarıda bulunuyordu arkadaş.

Fakat su dalgasının önünde, su sesiyle ağızlar tahrik olmuşken, o da fırladı soktu yüzünü çamurlu suya ve içine çekti, çekti.

Böylece susuzluğumuzu giderdik. Yere uzandık, ağzımı açtım ve derin bir nefes aldım. Otların serinliği yüzüme vuruyordu. Ne kadar hoştu!

Kalktım. Tabanımdaki şişleri sıktım, kuru toprakla ovaladım. Yanımdaki biri bir şey çiğniyordu. Ağzına baktım. Ot çiğniyor tükürüyor, sonra yenisini alıyordu. Toprağa eğiliyorum, ben de dişliyorum. Bir süre onu çiğneyip özünü çıkarıyorum. Böylece, içimde sakladığım neşeyle adamın yediğini hatırlıyorum.

Biri beni uyarıyor.

– Bak! diyor. Arkadaşın ne yapıyor?

Argiris balçığa doğru dönmüş, askerlere sırtını çevirmiş, su içer gibi yapıyordu. Ama içmiyordu. Çamuru par-

makla alıyor yüzüne, yanaklarına, alnına sıvıyordu.

Kalkıp yanına gittim.

– Ne yapıyorsun?

Aniden dönüyor. Bana korkarak işaret ediyor, askerler kokusunu almasınlar diye.

– Şişşt! Ne yaptığımı anlamadın mı?

Ona bakıyorum. Yüzünün bir yanağı temizdi. Çamurlanmamıştı daha. Güneşte parlıyordu - Argiris birkaç gün öncesinin güzel delikanlı yüzünü hatırlamamı istemiyor olacaktı. Fazla parlaktı.

– Anlamıyor musun? Yavaşça bana tekrarlıyor. Korkuyorum…

Aniden hatırlıyor ve ürperiyorum.

– A! Gerçekten, Argiri…

– Sür sen de, diyor bana. Yüzün fazla göze çarpıyor…

Eğildim ve ben de çamurla sıvadım yüzümü. Sonra gittik ve bir köşeye oturduk ikimiz de.

– Bre çocuklar, niçin süründünüz böyle? Yanımızdaki bir arkadaş öğrenmek için soruyor.

Az önce bana arkadaşın ne yapıyor diyen adam. Safça suratlıydı. Tanımıyordum. Ona anlatıyorum. Çünkü diyorum: Böyle kirli suratla bize dikkat etmezler. Olabilir. Tiksintiden.

– Zavallı çocuklar… İyi duygularla mırıldanıyordu adam.

Argiris belinden eski çuval parçasını çıkardı. Yarısını bana vermek için iki parçaya ayırmaya çalışıyordu. Gayreti, çuvalı aramızda eşit bölmek içindi. Atıldım ve arkadaşımın ellerini yakaladım. Önce direndi.

– Bırak onu, acemi çaylak, imanını ben gevretmiş olmayayım!

– Ama onu buldum… diye karşı çıkıyor utangaççа.

– Bulmana ben mi sebep oldum ki onu alayım!

Kocaman ayaklı, etli sert tabanları olan güçlü bir adamdı:

– Tabanlarını görmüyor musun? diye yanımızdan, öfkelenerek söze karıştı, bu iyi yüzlü adam. Hiçbir şeye alışık değil bu çocuklar, dedi.

– Alışacaklar! diyor bir başkası sertçe ve gidiyor.

İyi adam uzunca düşünüyor, sonra ayağının kundağını açıyor. Eski çuval parçası kocaman bir parçaydı. Tabanı meydana çıkınca gördük ki kıpkırmızı ve şişler içindeydi.

Çuvalı bize atıyor.

– Bölüşün! diyor.

– Sen ne yapacaksın?

– Öbür ayaktan bir parça çıkarırım. Anladın!

Onu aldık, ikiye böldük ve her birimiz çıplak ayağını sardı. Adam diğer ayağındaki çaputu çözdü, iki parçaya ayırdı. Küçük ve ince bir parçaydı, onu korumayacaktı. Nasıl bir kolayına getirsin onu düşünüyor. Ot koparıyor, onu tabanlarının altına koyuyor, parmaklarıyla çuvalı çevirip sarıyor.

Hiç konuşmadık, diyorum ki; onu son güne kadar unutmayacağım, yaşadığım bütün günler.

Kimindeni tepelerinden aşağıdaki ovaya varışımız öğleni buldu. Evleri uzaktan seçiyoruz, dedemin çiftliğindeki kulübeleri. Ne mutlu yaz günleriydi, daha geçen seneye kadar, avlanarak bu yerlerin içinde kaybolur giderdim! Nerde akan su var, bülbül yuvaları nerede, tavşan nereden iner, çakallar nerelerde dolaşır, hepsini bilirdim.

– Gidelim, orada yiyelim! Müfreze komutanı böyle dedi.

Çektik oraya. Çiftliğin büyük kapısının dışında büyük bir çınar vardır. İlkbaharda dedemi oraya gömmüştük. Gece yağmurluydu. Kız kardeşim Agapi'yle çok ağlamıştık. Sonra annemiz bize, çıkın dolaşın biraz demişti. Bizimle beraber sarışın tatlı bir kız da vardı. Misafirimizdi. Bir badem ağacının altına gittik, hepimiz üzgündük, hâlâ gözümüz doluyordu üçümüzün de. O zaman içimden bir şey yapmak geldi, ıslak ağacı salladım. Damlalar yüzlerimize dökülmüştü, kızların çıplak kollarına boynuna yağdı. Bir ürperti. Üçümüz göz göze geldik. Sonra aniden, içimizi dolduran ilkbaharın neşesinden, vücutlarımızda gezinen serinlikten olacak, gülmeye başladık. Gençtik.

Ekmeklerini göstererek yiyen askerlere bakarken bunları hatırlıyordum. Bizimkilerden bazıları yere uzanmış inliyordu, diğerleri de çıplak ayaklarına sarmak için bir şeyler arıyordu. Gözlerim armutlara gitti, büyük kapının sağında biraz ilerdeydi.

Şunu hatırladım.

– A! Gerçekten! Kokarcanın mezarı orada…

– Ne diyorsun? Argiris soruyor.

– Hiç. Kız kardeşimi hatırladım, diyorum.

Yorgun gözlerini üzerime dikti.

– Agapi mi?

– Evet Agapi.

Budalalıklar. Bir gün bir köşede sakin otururken tutmuş bir kokarcayı öldürmüştüm, müdafaasız sempatik bir hayvanı. Agapi ortalığı yıktı. Bebek gibi ağlıyordu. Kokarcayı armudun altına gömdü. Akan gözyaşları ….

– Yufka yürekli hassas bir yaratıktı… Yavaşça mırıldandı Argiris, hatıraları canlanıyordu.

– Evet…

Evet. İkisi çok iyi arkadaştılar.

Duyulan kadın feryatları. Salya sümük. Askerler yemekten kalktıkları gibi onlara "içini dökmek" istiyordu. Kadınları çekiyor onlar da direniyordu. Sonra aldılar ve ötede bağlıkta asma kütüklerinin orada oturdular. Sadece ikisi, bize göz kulak olsun diye kaldı. En yakın kütüklere de biz oturduk yaprak koparıp çiğnedik.

– Acaba nereye gidiyoruz? Biri sordu.

–Yola bakarsan Bergama'ya gidiyoruz. Yanıtladı diğeri.

Saatçi birden yerinden sıçradı:

– Nereye diyorsun?

– Bergama dedim.

– Bre çocuklar, olmaz! Mahfoldum!

Öylesine dehşete düştü ki sanırsın dünyayı unuttu, biraz gerideki kütüklerdeki karısını da…

– Şayet gidersek, beni tanırlarsa, yandım!

Anlamadım. Yanımdaki izah etti.

– Bergama işgalinden bahsediyor. 40. daydı o da. Bunun için.

A, bundandı demek: Yunan işgali zamanıydı, Bergama'nın dışında cesetler bulunmuştu - kırk kadar piyade eri, bizimkilerden, Türkler tarafından boğazlanıp oraya atılmışlardı. Sonra 40. Yunan Alayı geldi. O zamanlar büyük misilleme olmuştu.

– Allahım, yardım… Yalvarıp duruyordu saatçi. Bergama'ya gitmeyelim!

Askerler kadınlarla birlikte çok vakit geçirmediler. Tek tek gelmeye başladılar. Gözkapakları ağırlaşmış, ağır adımlarla yürüyorlardı sanırsın sinemanın ilham dolu kahramanları. Sonra kadınlar da geldi. Kız rezil halde, paçavra

olmuş elbisesini düzeltiyordu. Ama kadın hiçbir şey olmamış tavırdaydı. Aramıza geldi, umursamazca bakarak oturdu. Süzülmüş suratta dudaklar sıkılmış ve hareketsiz. Apaçık teslimiyetin sükûnetini sanki dişleri arasına almış inatla koruyor gibiydi - onu çıkarıp saçmasın istiyor.

Hareket ettik. Tarlalar içinde iki saat boyunca yürüdük. Yeni felaket o zaman geldi. Yavrucak daha fazla yürüyemiyordu. Oturdu yere ağlamaya başladı. Babası onu kucaklayıp omzuna oturttu. Tatlı ağırlık, tükenme sınırındaki tahammülüne boyun eğdirdi. Çok şişmandı. Ter ve toza batmış halde, kervana yetişmek için, koşuyordu. Gitgide daha geride kalıyordu. Şimdi çocuğu tutan elleri, ayaklarına batan çalıları temizleyemiyordu. Ayağını bir taşa vurup ağrı dayanılmaz olunca avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Bir an, tek ayağına basarak koşup sıçradı, sonra dengesini bulmaya çalıştı, cuup! Pek hoştu - gülmekten çatlarsın. Gözyaşları sel gibi akıyordu. Bir anda, üzerine yapışan tozlardan kapkara kesmişti.

– Herkes ne yaptı görmedin mi, oturduğumuz zaman sen de ayaklarını bir çaputla sarsaydın! Birisi ona böyle bağırdı.

Adam da ona acımamız için yalvarıyordu.

– Beni bırakmayın! Yalvarıyordu, yürek parçalarcasına.

Biraz sonra diz çöktü, kaldı. Ayaklarından siyah kan akıyordu.

Sürü durdu. Askerler onu tekrar yola sokmak için çaba gösteriyordu. Dürtüklüyorlardı. Ne fayda! Ona ağaç dallarıyla vurdular. Sonra dipçiklerle. Yavrucak canhıraş bağırmaya başladı.

– Onu öldüreceksiniz! Görmüyor musunuz? Kadın deliye dönerek atıldı, askerlerin arasına girdi. Ben taşıyacağım çocuğu!

Dudakları titriyordu. Gözleri soğuk ve sertti. Güçsüz kollarını uzattı ve ağlayan çocuğu omzuna kaldırdı. Okşamadı onu. Hiçbirimiz yavrucağı taşımaya davranmamıştı.

– Kadındır, ondan. Dayanamazdı. Biri böyle diyordu.

– Evet, dayanamazdı.

Yanımdakine dönüp baktım. O da gözlerini yere indirmişti. Hepimiz birbirimize bakıyorduk. Atan sıcak kalplerde olacaktı ki son bir utanç zerresi, onları etkilesin...Ama hiç içlerinde kıpırdamadı.

Saatçi kalktı ve hareket ettik. Birazdan kadının, sert gözleri yumuşadı, sakinleşti. Sonra sessizce, gözleri yaşla doldu. Biraz ötede, ayrı yürüdü. Kudurmuş gibi, çocuğu göğsüne bastırdı ve gözyaşları boşaldı.

– Bırakın bizi!... Bırakın bizi bitirelim!... Hıçkırıklar içinde bağırıyordu.

– E! diyor öfkelenerek refakatçi komutan. Başkası alsın çocuğu!

Hepimiz gayri ihtiyari, bir tehlikeden kaçınmak için silkindik. Askerler sıranın sonundan birini yakaladılar ve çocuğu omzuna oturttular. Biraz ilerde, adam başkası alsın diye sızlayıp bağırmaya başladı. Sıra bana geldi. Gerçekten ateşten gömlekti - çünkü koşuyorduk, acıkıyorduk, çıplaktık, her an ikimiz birden düşebilirdik.

Yalpalayarak ilerliyordum, sonra başkasının alması için ben de bağırdım. Herkes beladan kaçınmak için, sıranın başında olmacasına koşuyordu. Yükten kurtulunca, tekrar bana vermesinler diye ben de hızla koşmaya başladım. Bizlere korkutucu bir tehdit olmuştu - bir yavrucak. Gittikçe çile çeken kalplerde öfke kabarıyordu.

– Ne istiyor ki daha gebermedi! Aniden patladı, bir vahşi hayvan gibi.

– Yoksa dayanmasın mı? diyor başkası, haklı bir söz bulmaya çalışıyor. Bırak onu öldürsünler, rahatlayasın!

Hiç kimse yazıktır demedi.

Bir yavrucaktan nefret miydi? Evet. Öyleydi.

Köyde geceledik. Ormanın kalbinde. Etraf çam kokuyordu. Su çok. Çamlık. Orada bir Türkmen aşireti oturuyordu.

Bizi bir ahıra koydular. Görebilsinler diye çıra verdiler, yaktık. Köylüler ve kadınlar pencereye yaklaşıp bizi izliyordu. Kadınlar yüzlerini örtmüyordu. Bize taş atıp gülüşüyorlardı.

– Size tarhana getireceğiz! diyorlar bize.

Bekliyorduk ve ağızlarımızı açıp kapatıyorduk. Yaprak yoktu ki çiğneyelim. Sadece yerli delikanlılarla askerler geç vakit geldiler ve kadınları aldılar.

– Açlıktan geberdiler, görmüyor musunuz? Onlara yalvardı saatçi.

– Kes sesini ulan! dedi biri tehditkâr şekilde ve tekmeledi.

Aldılar ve sessizce çıktılar.

Çıralar bitip söndü. Arkadaşlar yavaş yavaş uykuya dalıyordu. Esen soğuk rüzgârdan titreşiyorduk. Günler böyle sıcak olunca geceler de soğuk olurdu. Argiris yanımda, gözleri hâlâ açık. Karanlıkta onlara bakıyorum.

– Uzun düşünüyorsun Argiri.

Bir kımıltı, endişeliydi.

– Ben mi? Hayır. Dediğini hatırladım da…

– Ne gibi?

–Kokarcanın mezarının orayı diyordum… Komik değil mi?

– Agapi için mi dersin?

– Evet, Agapi için.

Bir an yine sessizlik. Daha yakınıma geldiğini hissediyorum. Mırıldanıyordu, şimdi iyi duyuluyor.

– Biliyorsun.

Duruyor. Beklenmedik şekilde birden zifiri karanlıkta silkiniyor. Hemen anlıyorum. A, öyleyse arkadaşlıkları vardı…

Sessizlik.

– Gittiklerine emin misin? Yavaşça soruyor Argiris.

– Evet, gittiler.

– O bir şey bilmiyordu, İlia. Yemin ederim…

Açık pencereden bir parça gökyüzü görünüyor. Beş on yıldız. Onları sayabilirsin. Ormanın derinliklerinden bir ses: Bir buz kristali eridi, eridi, düştü. Gecenin içine.

– Belki seni üzdüm, İlia.

– Beni mi? Neden Argiri?

Daha konuşmadık. Sadece ormanın uğultusu geceyi yalıyordu. Aynı hışırtı, süreklilik aynı, sonsuz sessizlik. Bir şeydi, bir şey durdu. Asla konuşulmayacaktı, asla.

Biraz daha sokuldum, çünkü titriyordu.

– Üşüyor musun Argiri?

– Üşüyorum İlia.

Onu hararetle sıktım ısınması için.

BÖLÜM 6

Şafak sökerken yola çıktık. Çamlık tepelerini geride bırakıyoruz. Askerler mataralarını doldurmak için bir süre durdular. Bir esir geriye döndü ve uzaklara baktı.

– Çocuklar, diyor. Deniz.

Biz de dönüp sessizce bakıyoruz. Açık deniz çalkantılı olmalıydı. Dalgalar birbiri ardına inip çıkmalıydı. Gözlerimizi dikmiş bakıyoruz ama en ufak kıpırtı bile yok. Hiçbir şey. Deniz o kadar sakin ki. Dalgalardan eser yok, kıpırtı yok, çünkü deniz üşeniyor, o da bezmiş.

– Onu bir daha göremeyeceğiz…

Sükûnetle, malızun gözlerle bakıyorduk. Bir süre daha, yol boyunca geriye dönüp dönüp baktık. Gözden kaybolana kadar.

Allahaısmarladık, çocuğum.

Şişmiş bir ceset bulduk, morarmıştı, yarısı çakallar tarafından yenmişti. Vadiye doğru daha başka leşler de vardı. Rüzgâr kokularını getiriyordu.

– Göreceğiz!

Birazdan görüyoruz. Bizden önceki sevkıyatlardan biri olacaktı.

Bir sel yatağına yaklaşıyorduk. Çılgınca yalvarıp duran bir kadın sesi geliyor. Gözlerimizle etrafı araştırdık.

Gözler bizi sese doğru çekti. Biraz sonra onu bulduk. Hıristiyan ahaliden biriydi. Eteği yırtılmış ve yerde, belinden aşağısı hemen hemen çıplak. Bizimle olan iki kadın yanına koşmak istedi ama askerler engel oldu. Birkaç metre geride durmuş bakıyorduk. Takım komutanı öğrenmek için soru soruyordu. Önceki bir sevkıyattanmış. Karnı burnunda, doğurmak üzereydi, başlarından defetmişler, ölene kadar eziyet çeksin diye terk etmişlerdi. Çalıların üzerine bir parça kan bulaşmış, güneşte siyah mercan gibi parlıyordu.

Çavuş tiksintiyle tükürdü. Kadın, kendisini öldürsün diye, bir askeri pantolonundan çekiyordu. Asker emir bekledi. Ona, çekil oradan dediler. Kadını böyle canlı bıraktık ve ayrıldık.

İşte şimdi de "ak ölüm" - Maryos ve Titika, bir kuzeyli Bayan, Hamsun gibi. Biz de aklığından ve güzel kokusundan nasibimizi aldık.

Kötü şey vurmaya başladı, başta seyrekti, sonra dişlerini gösterdi. Sıtma. Boş mideye boşalttığımız pis sular içerde guruldamaya başladı, mısralarını birer birer sıralıyor ve homurdanıyordu. Adamlar ihtiyaçlarını gidermek için aceleyle sıradan ayrılıyor sonra da yetişebilmek için var gücüyle koşuyordu. Yüzler stresten gerilmiş, güneşten kavruluyordu. Bağırıyorduk: "Bittim!" Sonra, bu "bittim" çığlığının bilincine varan savaşçı gövde, umutsuz bir çabayla geriliyor, yeniden güç kazanıp koşuyordu.

Sonunda, öğlene doğru, biri düştü kaldı. Soluk soluğaydı ve suratına kramplar gelip gidiyordu. Sadece gözleri hareketsizdi, ecel sanki kapısında bekliyordu.

Askerler kudurdular.

– Köpek! Seni burada bırakacağız ha! Kalk!

Yanında toplandık:

– Gayret! Gayret arkadaş! Umutsuzca bağırıyorduk.

Bu tükenmiş gövdeye rağmen, durumu kendimize konduramıyorduk, tehlike bizim de üstümüze sarkmış, birazdan geliyorum diyordu. Bu düşen hayvana yapılan bir tahrikti, bir haykırma, yardım için.

– Gayret! Gayret!

Nafileydi. Mecalsiz. Sadece kirpikler, düşen tozları savuşturuyor. Sabit gözler donmuş bir suratta yüzüyor. Bembeyaz dudakları şimdi kıpırdıyor:

– Geride kalacağım… Geride kalacağım…

Son bir gayret geriye döndü ve bize, hepimize baktı, nerdeyse tek tek. Sonra yüz tere battı. Hayal meyal bir şey - öyleymiş gibi.

Komutan iki askere seslendi. Götürün! Askerler yoldaşımızla geride kaldı, biz hareket ettik.

Çılgın gibi koşmaya başlamıştık. Mücadele hırsı, geride bırakılmaya direnen bu pelte gövdelere taze kuvvet, elastikiyet vermişti. Sanki rüzgâr onları avlayacakmış gibi koşuyorlardı, bir cangılda - şayet dururlarsa yok olmak korkusundan.

Birazdan, iki asker bize yetişti. Yalnız olarak. Bitirdiler.

Bir süre sonra, yine bir bataklıktan su içmek için durdurdular. Önce duraksadık ama sonra suya saldırdık. İshale yakalananlar önceden parolayı vermişti. Ama diğerleri, bahane bunlar, dedi.

Argiris tabanına sardığı çuvalı düzeltmeye koyuldu. Aşınmıştı ve tersyüz etmek istiyordu. Aniden onu hatırladı:

– A, onundu!... Karışık duygular içinde mırıldanıyordu. İlia, adı neydi biliyor musun?

Adını öğrenmek istiyordu. Geride kalan yoldaşın adını.

Ağrıdan inliyordum, toprakta debeleniyordum, acıkıyordum, Tanrım, acıkıyordum.

– Bilmiyorum! İçim sıkılarak ona cevap verdim.

– Bize bu çuvalı veren oydu! Hatırlamadın mı?

Bir anda, adamın o iyilik dolu hali geçti gözlerimden. Fakat birden kayboldu. Yok oldu. O var olmasına rağmen ben yokum.

– Bırak beni! Kendimden ürkerek arkadaşıma bağırdım. Bırak beni!

Korkarak bana baktı, bir şey söylemek istiyordu. Ama kızmadı.

Biri daha. Düştü. Döndü, döndü, sonunda kafa üstü, baygın yere kapaklandı, sanki toprağı öpmek istiyordu. Ağzından köpükler çıkıyordu. Çabucak söndü - bir sahil, minik dalgalar, fıs, fıs, mısra gibi. Müfreze komutanı kamçıları yerde yatan arkadaşımızın suratına, aklını başına getirmek için, kudurmuşçasına biteviye indiriyordu. Karşılık yok. Ne demeğe? Güzeldir ondan. Öyle.

Güle güle arkadaş!

Aşağı doğru yürüdük ve onun işini bitirip gelmelerini bekledik. Ne iyi biraz oturmuştuk! Hayvan leşleri derin derin nefes alıyordu, güç kazanıyorlardı.

– Ah! Gecikseler! Mırıldanıyor biri dua ederek.

– Neredeyse görünürler! Biri hayal kırıklığına uğramak için sabırsızlanıyordu. Sadece onu kafaya yorsalar... Askerlerin görünecekleri yere doğru bakıyorduk. Herkesin gözü orada, şu müthiş duayı ediyordu:

"Bırak geciksinler! Bırak geciksinler!"

Gecikmediler.

Yine yola düştük, sürüdeki bütün hayvanlar acıdan inliyordu. Ama iniltiler gittikçe de azalıyordu. Dizler bükülüyordu. Sanki yük arttıkça artıyordu. Gövdeler bunun altında eğiliyordu. Güneş parlıyordu, yakıcıydı ama gittikçe de hava kararıyor, koyulaşıyordu, her şey daha belirsizleşiyordu. Havada çok şey asılı duruyordu, birbirinin içinde dönüp duruyordu, çarpışıyor, vuruşuyordu. Kalplerdeki, bütün vücutlardaki güç veren madde çözünüp yok oluyordu, içler boşalıyordu. Geriye boş bir gövde kalıyor...

Bu kritik anda, Argiris'in can çekişen sesini işitiyorum, yardım aranıyor.

– İlia! İlia! Beni bırakmayın!..

–Argiri! Umut, cesaret toplayıp ona sesleniyorum. Argiri! Bergama'ya yaklaşıyoruz!.. Nah bak!..

Bana yakiaşması için bekliyorum. Onu elinden tutup sallıyorum.

– İşte, Argiri, yaklaştık! Yakın! Gör bak...

Diğerlerine soruyordum: "Öyle değil mi çocuklar?" Kimse cevap vermiyor, herkes koşuyordu, ben de çılgınca tekrarlıyordum: "Öyle değil mi?" Çünkü bu menfur neşe, bu sığınağın da elden gitmemesi içindi, yalnız başıma kalmayayım...

Argiris'in gözlerinden bir ışık geçiyor, bir anda.

– Gerçekten mi? Yaklaştık mı?

– Evet, Argiri. Tepeciği dönünce...

Biliyor muydum ki yöreyi? Ona bir dizi yalan söylüyordum.

– Onu dinleme! Onu dinleme! Yetiştirdi hemen bir iflahı kesilmiş ses. Ben biliyorum. Bergama o tarafta değil!..

Saatçi!

Müthiş kızarak, ona doğru dönüyorum. Suratı darmadağın, dehşetten gerilmiş, kasabanın ismini duyunca titriyor. Ona kudurmuş gibi bağırıyorum:

– Patlayasın!

–Değildir!.. Değildir!.. Durmadan söyleniyordu.

– Sen teksin, biz hepimiziz! Patla! Nah, Argiri şimdi döneceğiz… Şimdi döneceğiz…

Argiris gözlerini tepeciğe dikmiş bakıyor, ne zaman döneceğiz. Dönemece vardığımız zaman kalbim yarılacak gibi çarpıyordu, diyordum: Ne olacak?

– Buradan biraz daha… Biraz daha…

Böyle yalanlarla, onu iki saat sürükledim, Bergama'ya varana kadar. O zaman artık kasabaya girmiştik, savaştan harabeye dönmüş ve kasvetli, bayılarak yüzükoyun kendini yere attı. Onu, bizim de kalacağımız depoya taşıdılar, orada su bulundu, biri de bulundu serpsin de ayıltsın diye.

Deponun bir ucuna gittim, artık onunla ilgilenmiyordum. Kendimi yüzükoyun bir düzlüğe attım, inleyerek yüzümü ellerimle örttüm, titreyen sesimle seslenebilmeyi başardım:

– Anacığım!.. Anacığım!...

BÖLÜM 7

"Bu yüzkarasını doğurup bana verdiler,
aklını oynatmışlar bunlar"

*

Bizi attıkları yer bir tütün deposuydu. Tükenmiş gövdeler taş döşeme üzerinde yarı çıplak, şişmiş, çamurlar içinde dövünüyor, yürekleri parçalıyordu, otomatiğe bağlanmış nesneler gibi.

Oranın yerlisi Türkler gelip, biz "nesneleri" inceliyor, aralarında fısıldanıyordu. Acaba üzerimizde, unutulup gözden kaçmış bir ize rastlayabilirler miydi, araştıran gözlerle inceliyorlar, eşeleyip bulduklarını birleştirmeye çalışıyorlardı. Bu iz, saatçinin tozlu gözlerinde yeni doğmuş bir bebek gibi çırpınıyordu, sanki kayan bir yıldız gibi. Onu tanıdılar.

Bütün Bergama bu haberle çalkalanıyordu - yıldız. Bir sürü insan gelip bakıyor ve onu korkutup bozguna uğratmak için sapsarı dişlerini gösteriyorlardı.

Bir komutan resmî kıyafetiyle çıkageldi. Yunan egemenliğine boyun eğmeyip dağlarda onuruyla çarpışan yiğitlerdendi:

– Merhaba Nikola!

Ona elini uzattı. Bizimki, kendine uzatılan bu el karşısında, ateşe dokunacakmış gibi ilkin durakladı. Sonra sıkıntıyla, boğulur gibi, aldı avuçladı.

– Aile de burada mı? Türk sordu.

Evet. Aile de buradaydı. Kadın ve çocuk. Onlar yukarı katta ayrı bir yerdeydi.

Türk, tütün kesesini çıkardı, içinden büyük bir tutam tütünü çekti ona verdi. Birkaç yaprak da sigara kâğıdı verdi. Sonra çıkıp gitti.

Bir çeyrek saat sonra geri döndü. Üzüm ve ekmek dolu bir kova tutuyordu. Nöbetçi, saygıyla ona yukarı kata çıkan kapıyı gösterdi. Az sonra oradan tekrar aşağı indi. Asık suratlı, hoşgörüsüz, az konuşan biriydi - öyle bir tip.

Yeniden saatçinin yanına oturdu ve sigara sardı.

Ara vermeden sigara içiyordu. Ara sıra, titreyen dudaklarını ısırıyordu.

– Onları gördün mü? Bizimki çekinerek sordu.

Türk, sigarayı bırakıyor ve adamın gözlerinin içine bakıyor.

– Naciye'yi hatırladın mı Nikola? Ona soruyor, belli ki birtakım duygular içindeydi.

Kadını hatırlamaya çalıştılar. Uysal bir genç yüzüydü, çocuk kadar da masumdu - Tanrım, Hıristiyan olmayanda buna nasıl izin verdin? İki kadın, hem Türkün hem Hristiyanınki birbirlerini kardeş gibi severdi. Yazları iki aile ovada birlikte kalırdı. Ayrılmazlardı. Sadece gece olduğu zaman, her biri kendi Tanrısına dua için bir yana çekilirdi. Sonra tekrar birlikte olurlardı.

– Kaç sene geçti? Bizimki soruyor sanki çok uzak bir geçmiş gibi.

– Öldürüldüğünden beri mi? Üç.

Türk-Yunan Savaşı günlerinde bir kurşun bulmuştu Naciye'yi.

– Birlikte iyi yaşayıp gitmiyor muyduk, Nikola? diyor

Türk.

O zaman bizimki yalvararak Türkün ayaklarına kapanıyor:

– Kurtar bizi! Kurtar bizi!

– İyi yapmadınız, Nikola! Hoşgörüsüzce lafı bitiriyor Türk ve onu yerden kaldırıyor.

– Ne suçum var benim? Neden suçluyum? Mırıldanıyordu Hıristiyan, gözyaşları içinde.

– Allah takdir eder, birader. O, görür ve unutmaz.

Kalktı. Öbürü hâlâ yalvarıyordu. Ama Türk, sözü bitirmişti. Şimdi artık Allah işin içindeydi. Emirleri o verirdi - insanoğlu ne yapabilir ki?

– Allaha ısmarladık, Nikola.

Gelip saatçiyi aldıkları zaman gece ilerlemişti. Çocuğunu son bir defa görüp vedalaşmasına izin vermeleri için yalvarıyordu. Budalalık. Kestirip attılar:

– Olmaz!

Çok zaman sonra.

– Acaba onu bıraktı mı? Sessizlikte bir ses soruyor.

– Ne?

– Tütünü diyorum.

Saatçinin unutmuş olması ihtimaline karşı, bir başkasının tütünü araması kadar bir süre geçti.

– Hayır, hiçbir şey bulamadım.

Diğer ses cevap veriyor:

– Nasıl tüttürecekti onu?

Ertesi gün sabahı, bize bir fıçı tuzlanmış sardalye getirdiler. Bir büyük tekerlek ekmeği de hepimize bölüştürdüler. Çılgın gibi üzerine atladık. Deponun döşemesinin yarıkları içinde bir miktar artık tütün tozları da buldular. Bir köşede

de bir defter parçası bulundu. Yırttılar ve sigara sardılar. Buna yetişemeyenler, alev alev yanan suratlarla, her an tüttürenlerin üstüne atlamaya hazırdı. Mavi duman ağızlardan tüterek yükseliyordu.

Biri kalkıyor ve yavaşça yaklaşıyor. Sigarasını tüttüren diğerini izliyor: Ayakları çıplak. Sonra gözleriyle ona, bulduğu eski çuval parçasına sardığı kendi ayaklarını gösteriyor.

Bir an tereddüt ediyor.

– Koliga, diyor sonunda karar vererek. Bunu sana vereyim!

– Neyi?

– Çuvalı diyorum. Aman, iki nefes!

Diğeri tüttürmeyi bıraktı, bakıyor. Sonra olumlu işareti çakıyor: Evet.

Öğlene yakın, dışardan uğultular geliyor. Deponun kapısı açıldı ve içeriye haykıra haykıra yeni bir nesne yöneldi. Önce dehşete düştük hepimiz, kestirmeye çalışıyorduk bu neyin nesiydi. Sonra hayranlıkla onları teşhis ettik.

– Bre! Bre!

Önce, göbekler öne fırladı, bir domuz jölesi yığını gibi; üstler fora, gizli yerler paçavraya dönmüş keten bezinden lime lime uzun donların gerisinde, çamura batmış ayaklar. Sonra geldi: Kafalar, gözler, örgülü saçlar, sakallar, bütün saçlar keçeleşmiş, yumak yumak, sanki kavgadan dönüyorlar sanırsın.

–Papazlarımız, yahu!

Ayvalık'tan, hepsi yaşlı otuz kadar papazdı. Bazılarında, papaz cübbesinden kalıntı parçalar üstlerinde sallanıyordu. Bir ikisinin papaz başörtüsü darbelerle buruşmuş, çarpık çurpuk, kafada iğreti duruyordu. Diğerleri hepten

çıplaktı, don fanila. Kendilerini yere atıp hep bir ağızdan acıyla bağırmaya başladılar. Sonra açlıktan sardalye fıçısına yöneldiler. Sardalyeleri kapıp, bütün bütün pullarıyla, gövdeye indirdiler, kovalar dolusu su içtiler, tekrar, tekrar.

Sadece ikisi, öyle bitkindi ki, yerinden kımıldayamıyordu: Biri daha genç cılız, diğeri yetmişin üzerinde bir yaşlıydı. İnim inim inliyorlardı.

Papazlar bizden bir gün sonra aynı yolu yapmışlardı. Onlardan yeni havadis almak istedik. Bize anlatmalarına fırsat olmadı. Müfreze geldi. Hepimizi yol için kaldırdılar. Biz, ekmekten ve gece uykusundan biraz kendimize gelmiştik. Ama din adamları ağlanacak haldeydi. En önemlisi, ikisi yerinden kalkmak istemiyordu. Onları zorla kaldırdılar.

Yola düştük. Bergama'nın Akropol'ü solumuzda parlıyordu - üçüncü Atalos karısını boşadı…

Tören alayı durdu. Kıyamet koptu. Askerler küfredip bağırıyordu. Yaşlı papaz ilerlemek istemiyordu. Düşmüştü.

– İkisi tutsun ellerinden! Komutan emir veriyor.

İkisi koltukladı onu ve ilerledik. Lakin ayakları geride, sürükleniyor.

Yine durduk.

Çavuş, tam gaz, arkadan koşturuyor. Canlanması için, tüfeğinin namlusuyla beline şöyle dokunuyor, bir, iki, üç. Ellerimizden kurtulup, boş çuval gibi düşüyor. Askerler baktılar olmuyor, onu yolun kenarına çektiler, yüzüstü koyuverip üst üste dipçikleri indirmeye başladılar. İnlemiyordu bile. Sadece dili toprağı yalıyordu - tadıyor; acı mı, ekşi mi?

Karşıda az ilerimizde görünen Atalo'dan, oyun oynayan Türk çocukları, bayır aşağı tiyatroya koşmaya başladılar. Yola devam için askerler papazın başından ayrıldılar.

Çocuklar can çekişen vücudu, yakından taşlamaya başlıyor. Bir süre, çarparak birbiri üstüne kümelenen taşların sesini duyduk. Küçükken, bana üç sefer kutsal şaraptan içirmişti. Bayramlık elbiselerimi giyerdim o günlerde.

Çok çabuk yine susamaya başlamıştık. Tuzlu balıklar midemizde canlanıp yüzüyordu. Lakin su içirmeye bile durdurmuyorlardı.

– Su! Azıcık su! Papazlar yalvarıyordu, gözleri askerlerde.

Belleri bükülmüş, feryat figan dövünüyorlardı.

– Neden yedik onları! Neden!...

Şükür İsa'ya artık çocuğu taşımıyorduk. Annesiyle Bergama'da kalmıştı. Daha mı beterler? Fakat kervana yeni iki kız kattılar, bu cinsten yoksun kalamazdık.

Bir köyde geceledik ve bir ahırda uyuduk. Gece çok soğuk yaptı. Fakat içerde saman vardı ve Argiris'le kucak kucağıydık. Bize soğuk işlemedi.

Şafakla beraber yola koyulduk.

Bergama'dan aldığımız iki kız bizi çok rahatlattı. Arazi, sürülmemiş çorak düz bir yerdi ve her defasında mola veriyorduk. Askerler kızları bölüşüyorlar, bir kenara çekiliyorlar, geri dönüyorlar ve tekrar yürüyüşümüze başlıyorduk. Bu yürüyüşü süsleme sanatı bize iyi geldi. Yorgunluğumuzu attık. Bununla beraber, öğlene doğru yine tükenen bir arkadaşımızı uğurladık. Kirden leş gibi kokuyordu; istemeden almıştı. Adı ne bilmiyorum. Ne lüzum var.

Fakat öğlen yemeğinden sonra, bütün askerler "içlerini dökünce", molalar da kesildi. Koşmamız için devamlı dürttüler, saatlerce sürdü, acıdan bağırıyorduk. Kızlar ağlıyordu,

cılız sesleriyle onlara duralım diye yalvarıyordu. Ama ne fayda.

O zaman, Ayazmat'tan aldığımız kız, adımlarını açtı ve müfreze komutanına yetişti, ona sürtünerek gözlerini süzüp bakmaya başladı. Ama çapaklı gözleri yaşla dolu ve kıpkırmızıydı - bu gözlerin insana vaatte bulunacak kurnaz ve işveli bir ifadeye bürünmeleri mümkün değildi. Kafası usturayla kazılı çam yarması komutan kızı iri elleriyle, usançla itti, ellerin hareketi öylesine nazik ve yumuşaktı ki, sanki kürekliyordu. Zavallı yaratık, gücünü tekrar toplayıp sırnaştı, ahtapot gibi. Anlamıştı ki bu suratla, yalvarıp ricada bulunması beyhudeydi, bu sefer daha garantili bir yol izledi: Ellerini uzattı onu gıdıklamayı denedi, bir taraftan da koşuyordu, çünkü biz de koşuyorduk, eller gittikçe aşağılara, gizli bölgelere kayıyordu. Çavuş bir an onu yine itti, lakayt ilerliyordu, ama kız ısrarcı, gözlerini şimdi onun suratına dikmiş arzuyla bakıyor - ısrarını görecektiniz. Ve diğer gözler, bizimkiler, dikkatle oraya, sürekli salınan ahtapotun bölgesine dikilmiş, olanı merakla izliyordu; ahtapot kollarını uzatıyor, yalıyor ve yalvarıyordu. Biz de oynattık ellerimizi, gayri ihtiyari. Ahtapotunkiler durmasınlar diye, oradaki iki ele katkıda bulunmak istedik Çünkü sahne güzeldi ve kutsaldı - bunun için.

Sonunda yarmanın suratı kasılmaya başladı. Bir kasılma ki sanki deniz patlaması gibi yüzünden geldi geçti. Ve kuvvetli bir nara savurdu.

Ahtapot anladı. Avı yemi yutmuştu. Mücadeleden tükenmiş yavaş yavaş yere çöküyordu.

Çavuş ayaklarının dibindeki deniz yaratığına bakıyordu. Sonra gözlerini Bergama'dan aldığımız daha genç olanına dikti. Atıldı ve yakaladı onu. Kız ağlıyor ve bağırıyordu, zira çok küçüktü.

Acele bir yere çekildi, arzudan çılgına dönmüştü.

Bir süre yorgunluk atmış olduk. Yola koyulduktan bir iki saat sonra tekrar acıdan bağırmaya başlamıştık. Kadınlar ağlıyordu. Ayazmatlı genç kızın artık yalvarmaya dahi mecali yoktu, tabi ki adamlara da gına gelmişti - öyle kirli pasaklıydı ki, harabe gibi. Askerler kolay kolay onu tutmak istemiyordu, zaten onun da artık hiçbir şeye gücü kalmamıştı. Bunun için küçük yoldaşını öne sürüyordu, "çocuğu."

– Haydi, sen de… Dene…

Onu itiyor ve ağlıyordu.

Ona çocuk diyorduk çünkü on beşin üstünde değildi. Tahammülü kalmamıştı artık, onu harabeye çevirmişlerdi, kendi kanıyla dolmuştu. Korkmuş, deliye dönmüş, meliyordu.

– Aah! Aah! Aah!

Fakat başka türlü kurtuluş yoktu. Ağlayarak, sürtündü komutana. Ahtapotun kutsal tiyatrosu tekrar oynadı. Güçbela, mücadeleyle, gözyaşıyla, demir büküldü, uyandı, tahrik oldu. Ve yine her şeyi bastıran vahşi nara atıldı.

Bir ahırda geceledik. Ne kadarımız samanlı kuru bir köşe bulabildi ki! Çoğu ya ayakta kalacaktı ya da ıslak gübreler üzerine uzanacaktı.

"Çocuk", ben ve Argiris önce varamadık.

– Çocuk için bir yer açın… diye aniden gelen merhamet duygusuyla yalvarıyorum - yoksa acaba ben de bundan nasiplenir miydim?

Kimse yerinden kımıldamadı. Ayakta kaldık. Sonra vücutlarımız ağırlaştı, tükendi. Boşalmış zincir gibi çamurlu zemine aktı. Çocuğun başı üzerime düştü benimki de onun omzuna. Bir süre onun hıçkırıklarını duyduk - birini çağırıyordu. Sonra sustu.

– Uyudu mu? Argiris sessizce soruyor.

Çocuğun eline dokunuyorum, sınamak için. Kımıldamıyor.

– Evet uyudu.

Sessizlik.

– İlia…

– Ne var?

– Şunu düşünsene, şayet çocuk olmasaydı, diğerleri de...

Duruyor. Şiddetli bir ürperme: Kadınlar olmasaydı. Biz olacaktık o zaman, iki oğlan. Ve molalar…

– Kükürdü saklıyor musun, Argiri?

Aranıyor.

– Evet, İlia.

Daha rahat etsin diye küçük kızı dizlerime yerleştiriyorum. O beni fazla ilgilendiriyordu. Sağlığına ilgim anasınınkinden fazlaydı herhalde, kutsal ânı düşünerek.

Çocuk da gitti. Geçen gün onu bir vadide bıraktık. Vadinin yanından çorak çıplak bir dağ yükseliyordu. Ve içinden küçük bir çay akıyordu. A, gerçekten ne güzel!

Onu gömmedik - bunlar hisli mısralar, bizim böyle manzumelere ayıracak zamanımız yok. Kişiliğine saygı duyduk, göğün altında huzur içinde yatsın.

Yere hareketsiz uzandığı zaman, yarım yamalak hafızayla, komutan bir an afalladı. Kendisi dün de vardı, posta değiştirmedik ki. İki kez ona "içini dökmüştü." Onu sürüklememizi söyledi ama birazdan gördü ki bu imkânsız. O zaman, kızın artık ona sunacak hiçbir şeyi olmayan bir pınar olduğunu anladı.

Aşağıya bakıyordu. Su büyük kayaların arasından akıp gidiyordu. Biz oradan on metre kadar yukarıdaydık. Yavaşça

ayağını koydu, bekledi, sonra soğukkanlılıkla onu aşağı itti.

Küçük yuvarlandı, bir yere takılacak gibi oldu sonra ağırlığıyla yuvarlanmaya devam etti. Sona varışının deminki sesini, net olarak işitmiştik. İki kaya arasına sıkışıp kaldı. Kafası yukarı bakıyordu ve su bir an yol değiştirir gibi oldu ama sonra bu niyetinden vazgeçti, üzerinden atladı, geçti ve bunu sürdürdü.

Kumandanımız oturalım dedi. O da yorulmuş dizleri bükülmüştü - bilmiyorum nedendi. Konuşmuyordu. Aşağı bakıyorduk, etraf ne kadar sakindi - su akıyordu, tabi biraz homurtuyla ve küçüğün yüzü tertemiz olacaktı, Tanrı ona baktığı zaman.

Biri gözlerini yukarı göğe kaldırıyor.

– Gecikiyor… diyor umutsuzca.

– Çocuk için mi diyorsun? Şimdi bitti artık.

– Hayır, gece için diyordum.

Evet, güneş yüksekti, gecikiyordu.

Her birimiz kendini toparlamaya çalışıyordu. Çocuk, bir an için bizi insana döndürür gibi olmuştu ki tekrar köşeye sıkışmış vahşi hayvana dönüyorduk. Bu sözde durmamaktı.

Çavuş yemek için ekmek çıkardı. İki lokmayı yuttu, ağır ağır çiğnedi. Sonra pişman oldu. İştahı yoktu. Lakin ne kadar güzeldi - aşağıdaki şıpırtı…

Ekmeği iki parçaya bölüyor ve sinirli hareketlerle, geride kalan iki kadına atıyor. Sonra sertçe emrediyor:

– Kalkınız!

Geceye kadar tek mola yapmıyoruz. Kumandan dilini yutmuştu. Acılardan ağlayarak bağırıp yakındığımız zaman, biri çocuğu hatırladı:

– Ah, niçin bizle kalmadın? Niçin? Şimdi olsaydı…

Evet, niçin kalmadı?

BÖLÜM 8

Açlık, son takati de alıp tüketiyor. Bir an önce sonumuz gelsin diye duaya başladık. Argiris benden önce düşecek diyorum.

Geçen gün öğlene doğruydu. Tarlalarda yürüyorduk. Aniden ıssız bir yerde, bir sürü atlı tayfa yolumuzu kesti. Çeteydiler, efeler tepeden tırnağa silahlıydı.

– Durun!

Ne istiyorlar? Askerleri bir köşeye çektiler, başta yavaş sesle fiskos sonra bağrışmalar ve sonra da kavgaya tutuştular. Anlaşamıyorlardı. Ani bir işaretle, atlı takımı piştollarını çekti ve hem bizim hem de askerlerin üzerine doğrulttu. O zaman kıyamet koptu. Biz cayırtıyı koyuverdik ve her birimiz etrafta bir ağaç arkası aramaya başladı. Kendimizi toparladığımız zaman gördük ki, atlılar akıl almaz bir çabuklukla ortadan kaybolmuşlar. Oradan buradan bazı tüfek atışları oldu. Akabinde sessizlik. Toplandığımız zaman baktık, iki kızdan biri yok. Askerler küfrü basıyorlardı. Bize kalan son kadın, Ayazmatlı kız, yoldaşının talihi için dövünüyordu.

Biraz geçince, yol aklımıza gelerek yine umutsuzluğa düştük, bir an önce ölsek diye yalvarmaya başladık.

– Niçin sanki daha önce durmadık? diye bağırıyordu birisi, içini dökerek. Çocukça koştuk da…

Evet. Yoksa şimdi çoktan bitmiş olacaktı. Ben, biri veya öteki… - ne iyi ölüm, bir kurşunla.

– Niçin durmayalım? Niçin? Niçin?

Bunu tekrar tekrar söylüyor, yine söylüyor, yuttuğu tozlarla, cilaladığı acıyı beraber ağzına almış, dişlerinin arasında çiğniyordu.

Birdenbire onun, sıradan çıkıp tarlalara doğru çılgınca koştuğunu gördük. Keseklerle dikenlere basarak koşuyor, çıplak ayaklarının acısından zıplıyor, vurulmuş karaca gibi koşuyordu. Adam, Bergama'da iki nefes dumanla çuvalını değiştiren kişiydi.

Askerler şaşırdılar. Bir ikisi, küfürler savurarak peşine düştü. Fakat adam, seslerin yaklaştığını duyarak, arkasına bakmadan olabildiği kadar adımlarını açtı. Korkmadı.

– Vurun! Bizim yanımızdan, komutan bağırıyordu.

Hele şükür! Askerler durdular, kararlamasına bir nişan aldılar. İlk tüfekler vuramadı. Sonrakilerden ikisi vurdu. Ve diğerleri geldi. Karaca bir saniye durdu - dizleri büküldü, çöktü.

Tekrar yola koyulduğumuz zaman, az bir yol boyunca onu düşündük - sonu belirleme böyle olurdu.

– Yahu kurtuldu! Kurtuldu!

– Acaba dursak mı, peki ne zaman?

Herkes bir atlı çete geldiği zaman mı, diyordu! Bırak, yine aynı şey olsun! A, bak o zaman göreceksin, göreceksin…

Şimdi bu fikir daha gerçekçiydi. Bir başlangıca ihtiyacımız vardı. On gün öncesi böyle bir karar daha kolay olurdu. Çünkü o zaman sürü içinde, öfkeli mizaçlı, sert kırmızı şarap gibi bir soydan gelen, sağlam sıkı gövdeler daha çoktu. Şimdi böyle biri bulunmalıydı ki, diğerleri de onu izlesin, çürüme böylesineydi.

Halbuki şimdi, karaca o birisiydi.

Gün batarken bir köye yaklaşıyoruz. Az önce, arkasında onu izleyen yaya biriyle, atlı bir subay gördük. Turlamaya çıkmış olacak. Yakışıklı çocuktu, iyi giyimli, ütülü elbiseli, bıyıklar makaslı, daha taze, çiçeği burnunda - adam işte oldu mu böyle olacak.

Gözüme takıldı kaldı ve onu izliyorum. Böyle yıkanmış, temiz, bir atın üstünde olacaksın ne iyi olurdu, diyorum.

Yayaya dönüyor, ona atın üzerinden bir şey söylüyor, iki laf.

Subay attan iniyor, kızı alıyor öteye çekiliyorlar. Çiftleşmek için, geride kayboldu.

Biz bekliyorduk ki, bir çeyrek ya da daha az sürer. Fakat neden sonra göründü. Asker hemen toparlanıyor ve müstehzi gülümsüyor. Subayının önünde dikilmiş, dikkatle ve askerce selama durmuştu.

Askere soruyor, sakin güvenli haliyle:

– Tamam mısın? Oldu mu?

– Oldu, mülazımevvelim.

Vurdu atına ve kayboldu.

"Adam" olacaksan böyle olacaksın: Çiçeği burnunda, iki dirhem bir çekirdek, atlı, belki o zaman seni insan yerine koyarlar.

– Argiri!

Argiris kalkmak için son gücünü topluyor. Suratı bu aşırı gerginlikten lastik gibi olmuş, sıvanmış çamur yüzünde yol yol yarılmış. Donuk gözlerinde artık zerrece fer yok. Ateşten yanıyor.

Köye kadarki yol, çok azdı. Onu, alıra yerleşmemize kadar sürükledim.

Gece çok soğuk yaptı. Bir, iki defa uyandım. Argiris'in

yüzü seğiriyor, gülümsüyordu.

– Hey! diyorum ona yavaşça ve sarsıyorum.

Cevap vermiyor, uyuyordu.

"İyi", dedim, "rüya" dadır.

Ona hafifçe sarıldım, uyandırmadan.

Sabah, hâlâ gecenin neşesi üzerindeydi. Ateşi de düşmüştü.

– İlia, inanır mısın? Duygulanarak bana sordu.

– Neye, Aryiri?

– Rüyaya inanır mısın?

– İnanmam, Argiri. Hiçbir şeyine.

– Hayır! Hayır! diye bağırıyordu. Göreceksin. Kurtulacağız, o kadar açıktı. İkimiz yanan bir ateşin üzerinde yürüyorduk. Sonra yer yarıldı ve düştük. Düşüyoruz, düşüyoruz - yer ne kadar derindir acaba, diyorduk? Sonra birden, elbiselerimizle, ellerimizle, her tarafımızla gökyüzüne daldık, gökyüzüne boğulduk, oğlum! Gökyüzü!...Altından harç gibiydi. Onu tutuyoruz, onu okşuyoruz, onu hissediyoruz, tek söz istemem, hakikiydi! "Gökyüzü bu, oğlum" diyorsun sen. "E, nasıl tahmin ettin?" "Yahu, tam isabet, fizikte ne kadar büyük olduğunu bize hiç belli etmedin…."

Bizi avluya çıkarıyorlar. Güneş özgürdü - nöbetçisiz. Bekliyordum ki yerli halk yine gelecek; çok yabaniler, demir gibi sertler. Bize bakıyorlar. İnatla araştırıyorlar bir Ermeni bulur muyuz diye. Öfkeleri onlar için on defa fazlaydı.

Yoktu aramızda.

Aniden üçü üzerimize geldi, bana ve Argiris'e. O vakit orada yola hazırlık yapıyor, ayaklarımıza çuval sarıyorduk, yerde gölgelerini gördüm.

– E! diyor içlerinden biri, sertçe.

Başımızı kaldırdık.

Gözlerini Argiris'e dikmişler, bir şeyden kuşkulanıyorlar.

– Değil, diyor biri, tereddütle.

–Odur diyorum sana! Diğeri bağırıyor. Şimdi göreceksin!

Ve Argiris'e dönerek emir veriyor:

– Aç ağzını!

Açtı - böylece dişleri görünüyor.

– Gördünüz mü? Sevinçle bağırıyordu Türk.

Bir dizi beyaz diş arasında bir altın dişi parlıyordu. Güneşte parıldıyor - sanki kadın gibi, o kadar güzel.

– Gâvur! Küfrediyorlar ve üçü birden onu dışarı almak için koşuyorlar.

– İlia… Huzursuzca mırıldanıyor çocuk. Ne İstiyorlar?

Hiçbir şey olmadı. Bir zaman geçti, bunu unuttu. Ama onun gömüldüğü gökyüzü, altın harç, rüyadaydı.

Bir saat içinde hareket ettik. Bizi diğer posta teslim almıştı. Daha köyden çıkmamıştık ki müfrezeye doğru bir sürü, elli kadar yerli Türk geliyor. Bizi durdurdular. Birini bulmak için sırayı araştırıyorlar. Sonunda, ikimizin önünde durdular.

– Çavuş, diyordu avhudaki üç kişiden biri. Onu bize vereceksin.

Yanımdaki çocuk titremeye başladı. Ona baktım: Suratının çamursuz yerleri sapsarı kesmiş.

– Ben?... Ben?... Kekeliyor.

–Ağzına bak! Ahali çavuşa gidiyor. Altın bir dişi var. Bak ona!

– Ben okula gidiyordum… diyor çocuk. Sınıftan arka-

daşım, nah orda. Çok zamandır buralara gelmemiştim…

Ama böyle konuştukça, onu daha da aranana benzetiyorlardı. Bütün güruh şimdi uluyordu:

– Onu bize vereceksin! Onu bize vereceksin!

Çete, çavuşla biraz öteye çekildi. Fıs fıs. Sevinç parladı yüzlerinde, diş gibi.

– İleri!

Yürümeye başladık. Geriden, güruh homurdanarak takip ediyordu. Hava tehlikeyi tetikliyordu, çocuğum avuçlarını sıktı. Zayıf parmakları titriyordu. Onları tuttum - şöyle koca koca ellerle. Yola atılmış eski bir teneke tencere vardı. Güruhtan biri onu aldı ve Argiris'in kafasına geçirdi. Kıvırcık yağlı saçlar görünmez oldu.

– İlia!... İlia!... Beni öldürecekler…

Elini daha fazla sıktım:

– Sus…

– Arkadaş… Arkadaş… Çıldırmış gibi yanımızda yürüyen askere dönüyor. Ben değilim…

Sükûnetle:

– Sana diyorum, ben değilim, arkadaş…

– Gâvur! Asker o vakit bağırıyor.

Korkarak sustu.

Köyden dışarı çıktık.

– Oturun yere!

Oturduk. O zaman uzun boylu cüsseli biri bize yaklaştı. Ellerini arkada gizliyordu. Onları göremedik. Argiris'e bir göz attı.

Çıkar onu! Öfkeyle, tencereyi gösteriyor.

Çocuk titriyor. Tencereyi çıkarıyor ve yaş dolu gözlerini cellada kaldırıyor. Adam yavaşça onun ellerini bağlıyor

ve sarp dağlarda yaşayan bir dağ keçisi gibi, elinde tuttuğu tokmağı sertçe kafasına indiriyor. Çocuğun çığlığı havayı ustura gibi yarıyor. Beni sıkan uzun parmakları gevşiyor.

Güruhun hepsi bu inanışda, birden saldırıyorlar. Onu kenara çekiyorlar ve bir yığın el hareket ediyordu, iniyor, kalkıyor.

Başka bir şey görmeye imkânımız olmadı. Askerlerimiz bizi başka yere kaldırmıştı. Tekrar yola başladık. Bizi koşuya soktular. Şimdi, son birkaç zayıf çığlığın da havada eriyip yok olduğunu duyuyorduk. Toz onları içine çekiyordu.

Bütün gün yürüdük.

Günbatıyor. Bulutlar yukarda çarpışıyor, yapraklar titreşiyor. Ve dizler de. Ova lacivert ve ıssız, ıssız. Son yaklaşıyor.

Gün geceledi, bir köyde. Bizi hanın avlusunda bir çardağa soktular. Birazdan yağmur başladı. Soğuk. Sonra geldiler ve bizi çardaktan kaldırdılar. Oraya! dediler bize. Yerüstü açık. Evet, göğün altı.

– Biz çıplağız, tamamen çıplak! Bağırıyordu tutsaklar, ümitsizlik içinde.

Umursamadılar.

Bizi açık yere çıkardılar. Çardakta şimdi nöbetçiler kalıyor, kaputlarına sarılmış etrafı gözetliyor. Bir büyük fenerimiz yanıyordu. Büzüşüp sıkışıp yumak olduk. Biri diğerinin sırtına kapanmış, acaba kuru bir yerleri kalıyor muydu böyle.

Dert etme. Su kafadan aşağı kayıp, yavaş yavaş süzülüyor, gittikçe kanları çekiliyordu. Dişleri takırdıyordu. Soğuk iliklerine işlemişti. Kafalar düşüyor, gövdeler sallanmaya başlıyordu. Tatlı bir şeydir, gelen sakin bir uyku.

–Uyumayın çocuklar! Tutun uykunuzu! Mırıldanıyordu biri. Yarına uyanmamış olabiliriz.

Hiç cevap yok.

Islanmış yüzümü son defa geceye kaldırıyorum. Gece yağınura boğulmuştu. Düşen yağmurdu, başka bir şey değil. Kendimi ona bırakıyorum.

Bizi sabaha kadar dövdü durdu. Artık ne kadar hareketsiz kaldım bilmiyorum. Uyandığımız zaman - gerçekten uyandık - bulutlar sıyrılmıştı. Birazdan güneş çıktı.

Yüzler işkenceden sapsarı, taze taze. Ayazmatlı kızcağız ıslak sıçan gibi titriyordu. Papazlar, başka dünyadan çıkıp gelmiş, tuhaf acayip yaratıklar gibiydi, cee, Nuh'un gemisinden.

Tutsakların bazısı, fanilalarını kurutmak için çıkardı. Çıplak sırtları bahar çiçeği gibi parlıyordu, uyuşmuş, sararmış, derileri sulanmaktan yol yol olmuştu - ince ince yılancık hastalığı.

– Bundan sonra kim dayanabilir? Melankolik bir ses soruyordu.

Başka biri beni uyarıyordu:

– Sen çıkarmıyor musun fanilanı?

Ben de çıkarıyorum. Bakıyorum, ıslak beyaz fanilanın bir yeri sarı olmuş, azıcık sarı. Elimi içeri tenime sokuyorum. Nedir bu?

Bir çamur. Onu çıkarıyorum, zavallı gözlerle ona bakıyorum.

– Ne o? diyor yanımdaki.

– Bak! Bak! Kükürt! diyor başka biri. Nereden buldun?

İkisi laflıyorlar. Ben konuşmuyorum.

– Unuttun mu, diyor ilki, saatçiyi hatırlamadın mı?

Kükürtle mortu çekmek istemişti. Duy, duy kükürtle!...

Diğeri dedi ki:

– E, ne olacak?...

– Kükürtle geberilir mi hiç, diye mi düşünürsün, yahu? Madem ki köpeklere zehir olarak veriyorlar!

– A, öyle ya...

Onları duyuyorum, hepsini. Murdar gitmek, felç olmak. A, öyle mi?...

Sarı çamuru mıncıklıyorum - sığınağı. Ona bakıyorum, bakıyorum. Parmaklar kımıldıyor - ne kadar gözyaşı, ne kadar gözyaşı dökmüştü Argiris ona karar verene kadar, bir ilaççığa.

Rahatlama. Parmaklar yavaşça açıldı. Şap, şap, sarı çamur düştü, aktı.

Yakınımdaki bir papaz, kurusun diye yanına koyduğum tek pabuca dikkat kesilmiş.

– Teki nerde? Bana soruyor.

Cevap vermiyorum.

– Öbür teki mi? Diğer çocuktaydı, diyor yanımdaki.

– A, onda mı kaldı?

– Evet, onda.

– Sana büyük değil mi? Papaz pabuca iştahla bakarak bana tekrar soruyor.

Çıt yok.

Papaz onu alıyor, ayağına takıyor, deniyor, dobra dobra:

– Bana bunu verir misin, yavrucuğum? Soruyor. Neye lazım sana?

Lakaytça omzumu kaldırıyorum. Neyime lazımdı benim?

– Bunun için dua edeceğim, diyor, sevinerek. Sizler inançlısınız, yavrucuğum.

Dimdik fırlıyorum ayağa, çaresizce, çılgınca, zapt olunmaz şekilde:

– Bırak beni be adam!

– Diyorum… Eğer inançlıysanız bunu yaparsınız, şaşkınlıkla konuşuyor.

– Sana bırak beni diyorum.

İstavroz çıkarıyor. Pabucu alıyor ve uzaklaşıyor.

Biraz sonra hareket ediyoruz. Peçeli köylü kadınlarının bazısı yolun kenarına oturmuş bizi izliyordu. Diğerleri de arkamızdan geliyor ve bize vuruyordu. Bir nine, bir harabe, bumburuşuk yüzünü gizlemekle ilgilenmiyor. Üzerine kesif katman gibi çökmüş acıdan beli bükülmüş. Görmüyor, yarı kör.

Titreyen küçük elini uzatıyor.

– Aman! Askerlere yalvarıyor. Bana birini ver…

Kararsız adımlarla sırada yürüyordum. Gebermiş, leş gibi bir şey sarkaç olmuş salınıyor, bir sağa bir sola. Gözler karşıya dikilmiş. Varolan bir şey yok. Yanım ıssız. Başka yer de öyle. Issızlar.

– Al ana, diyor, asker nineye ve beni itiyor.

Ayakta duruyordum. Güçsüz bir el. Krap. Onu neden sonra fark ediyorum. Sanki rüyada gibiyim. Bana vuruyor, öç alıyor. Hafifti çok, çok hafif. Sanki beni okşuyor.

BÖLÜM 9

"Tutsaklarımız orada bize ilahi mırıltılarıyla,
lirik şarkı sözleriyle güç kattılar."

*

Birkaç gün daha yürüdük. Nafile. Her gün, artık bu son diyordum. Ama olmuyor. Yaşayıp yaşamadığımı bile bilmiyordum. Hiçbirimiz bilmiyordu. Terkedilmişler gibiydik, duyularımızın limitlerinin aşıldığı durumdaydık - soğukta mıyız sıcakta mıyız, acımız artıyor mu yoksa hafifliyor mu? Bir çivi tabanıma girmiş çok acı veriyordu. İltihaplanmıştı. Sıkma canını!

Sonunda durduk. Kırkağaç'taydık. Buraya bir gün öncesinden varmıştık, yolda aniden birileri karşımıza çıkıverdi. Taş kırıyorlardı. Yarı çıplak, paralanmış giysiler içinde, solgun yüzlü, tıraşsız adamlar.

– Yahu, bunlar da kim?

– Hıristiyan'a benziyorlar, diyordu birisi.

Pek tabi öyleydi - nasıl başkası olabilir? Onlar da bize bakıyordu. Sonunda, soruyorlar:

– Kardeş, nereden geliyorsunuz?

Bam teline bastı! Yaramız deşildi. Koşarken alçak sesle ve aceleyle onlara sorduk:

– Ne kadardır buradasınız?

– Bir ay.

– Aç kalıyor musunuz?

– Kalıyoruz.

– Yaşayacak mıyız?

– Evet. Korkmayın! Bir aya kadar buradan gideriz! Barışla!

"Barış." Ne biçim şeydi bu? İlk defa onu ağzımıza alıyorduk. Kısa süre, hepimiz bu can simidine yapışıyoruz. Fakat fazla sürmüyor. Barış sözü, akıllarda olanı hiçbir şekilde çağrıştırmıyordu. Biz sadece bir şey için yalvarıyorduk: Arada bir duralım! Duralım!

Bundan başka - bir yerde bir gün, iki gün, üç gün konaklayalım, ayaklar dinlensin istiyorduk, isteğimiz zihinler için değil - hiçbir şey böyle devam etmeyecek. Elbette bitecek. Barış gelecek.

Kırkağaç'ta durduk. Bir kilisenin mahzenine ahırlandık. Daha önce içerde atlar vardı. Onları çıkarıyorlar biz giriyoruz. Dardı. Şimdi de burada, bunca insan tuzlama olmuştuk, ayakta dikilerek ancak sığabiliyorduk

Geceleri boylu boyunca uzanabileceğimiz bir yer bizlere hiçbir zaman nasip olmayacak, diyorduk.

Bize kimse uğramadı.

– Çocuklar, burada kalacağız!

İşitilen bu sesle, bütün gövdeler uykuya kendine bir yer açmak için otomatik olarak kendini yere bırakıverdi. Mahzen seslerle kaynıyordu. Biri diğerine basıyor, biri öbürünün üstüne düşüyordu - içerisi zifiri karanlıktı.

– Allahına git, teke!

– Hadi kımılda biraz, kavat! Beni öldüreceksin!

En büyük hasarı papazlar veriyordu, çünkü iri yarı ve göbekliydiler. Hepsi onlara küfrediyordu.

O zaman cendereden sıkışıp bunalan gövdeler, sırayla tekrar dikilmeye başladı. Ayakta dimdik kaldılar. Göz kapakları da yavaş yavaş kapanıyordu. Uyku geliyordu - doruktan. Kana karışıyordu.

Birazdan, dikine istiflenmiş tuzlamalar hareketsiz bir kitle olmuştu. Sanki bir yerde bekleşen kuşlar gibiydi. Bazen, uykuda bir gövde düşüyordu - sütliman denize bir taş düşer, hareleri bütün etrafa yayılır ya. Uyumuş yığın da böyleydi, tepkiyi alıyordu. Uyanıyorduk ve fenalaşan bir arkadaş var, diye sesleniyorduk. Bu defalarca oldu.

Sabahleyin bütün gözler uykusuzluktan kan çanağı gibiydi, böyle uyandık.

Bizi yol temizliğine çıkardılar. Sadece yağmurlu gecede çok üşütenleri mahzende bıraktılar. Onlar çalışmadılar, çünkü hastaydılar. Sadece dayak yediler - madem ki hastalanmışlardı.

Köylüler yolda toplanıp, bize bakıp tükürüyordu.

Akşam yaklaştıkça, yorgunluğun acısı iliklerimize işlemişti.

– Yine gece uykusunu düşün! İyi düşün uykuyu!

– Ne yapacağız! Ne yapacağız! Umutsuzca söyleşiyorduk.

Sonra, hastalar aklımıza geliyordu. Onlar bütün gün uyumuşlardı. Şanslarını kıskanıyorduk. Keşke biz de çok üşütseydik. Ne olacaksa olsun. Yeter ki uyuyalım.

Bizi mahzene getirdiler. Birazdan da, Türk çocukları oyun için küçük pencere önüne yığıldı. Ellerindeki ekmek parçalarını, sigara izmaritlerini, kavun kabuklarını gösteriyorlardı. Onları içeri atıyorlar ve içerde karanlıkta ne patırtılar kopuyor, devlet kuşunu kim önce kapıyor, zevklenerek seyrediyorlardı.

İçimizde en açgözlüler, uzun sakalları, uzun donlarıyla papazlardı. Öncelikle onlar, kudurmuşçasına saldırıyordu. Çocuklar da bunu fark edip, ölçüp biçiyor, kavun kabuklarını doğru papazların sakallarına ve göbeklerine nişanlayıp atıyordu. Bu nimete erişemeyen diğer papazlar, homurdanıyor ve elleriyle yanındakinin göbeğine dalıyor, şansın onlara da teveccüh göstermesini istiyorlardı. Nimeti ele geçiremeyen papazlar, halkın hür iradesinin temel ilkelerinin sağlanmasını niyaz ederek avaz avaz bağırıyorlardı.

Ve bu geceyi de aynen diğeri gibi geçirdik: Dimdik ayakta. De ki uyumadık. Bazen, ayaklarımıza gelsin diye, barışa yalvardık durduk. Ona, gelmişken biraz kafamıza da uğrasın diye de yalvardık. Birazcık uyku, bir zerrecik, bir kucaklık yer ihsan et - hepsi hepsi bu, Tanrım…

Hastalarımız da ağlamaklıydı. Gece toplandığımız zaman, hepimizin sığması için, onlara ayağa kalkmalarını söylüyorduk - ne yapalım? Sadece, düşmesinler diye, duvar kenarında yer veriyorduk.

İçerde helaya çıkıyorduk. Çıkardığınla kirleniyorsun.

Dördüncü gün, günbatımına doğru, bizi alelacele topluyorlar ve kilisenin avlusu boyunca yan yana sıraya sokuyorlar. Bir subay geliyor, bizleri seçip ayırmaya başlıyor.

Arkadaşları seçip sıradan ayırıyor onları ayrı bir yere diziyordu, Ayvalık rıhtımındaki "temizlik" gibi.

Ben ilk sıradayım. Gayri ihtiyari, ikinci sıraya geçeyim de ilk deneme olmayayım diye, geriye bir adım atıyorum. Sıradaki yerim boş kalıyor. Subay yakındaydı. Buna dikkat ediyor. Bana doğru eğiliyor:

– Ulan, hasta mısın?

Titriyordum. Yağmur yağıyordu, hafiften.

– Hayır, diyor benim için, yanımdaki biri. Sadece ayağı yaralı.

– Çık dışarı! diyor subay.

Yirmi üçümüzü ayırıyorlar. Her an bizi almalarını bekliyoruz. Almadılar.

Yirmi üçümüzü de mahzene geri yolluyorlar. Oradaki pencereden, dışarıda kalanlara ne olacağını izliyoruz. İp getirdikleri ve onları bağladıkları görülüyor, Hastaları, papazları ve diğer yoldaşlarımızı birbirine ikişer ikişer bağlıyorlar. Ayazmatlı kız da onlarla. Onun ağladığını işitiyoruz, ipin sıktığından yakınıyordu, bize ne yapacaksınız? diyordu.

Sonra onları alıp götürdüler, gecenin içinde kayboldular.

Birazcık, küçücük bir an, onları düşündük: "Gecenin ortasında hepsi birden nereye?" Sonra kendimizden geçiyoruz. Yere uzanıyoruz. Ferahlık! Öyle bir mutluluktu ki boşluklardan giriyor, korkunç bir güçle sıkıştırıyor, sanki içeri akıyor. Aktı. Biz onu ele geçirdik. Gözeneklerden kana girdi ve onu karıştırdı.

"Ne iyi oldu, gittiler!"

Üst üste, bağlanıp götürüldüklerini, görmüştük.

*

Ertesi gün, bizi tren istasyonuna çalışmaya götürdüler. Hareketten önce, dün ayıklama yapan subay geldi, bize baktı ve:

– Çalışacaksınız! dedi.

Bunu sert bir üslupla söyledi. Buruştuk kaldık.

– Aksi halde öbürleri gibi gidersiniz!

Titreyerek fısıldadık:

– Çalışacağız, zabit.

Gar silme vagon doluydu, askerin erzakı bunlarla sağlanıyordu. İstif edilmiş çuvallarda, çeşitli ürünler, buğday, ne lazımsa vardı. Oradan yüz metre ötedeki bir depoya taşınması gerekiyordu. Biz yarım porsiyonlar, çuvalları taşıyacak diğerlerine indirmek için, vagona çıktık. Fakat bir yarım saat sonra postalar yer değiştirdi: Onlar yukarı çıktı biz taşımak için indik.

Çuvallar seksen okkaydı. Beni yalnız bırakmasınlar diye arkadaşlara yalvarıyordum, ayağımı gösteriyordum, onlara hiç ağır yük kaldırmadığımı söylüyordum, zayıf bir çocuktum.

Çoğu susuyordu. Ama biri üsteliyor:

– Hayır, hayır!

– Sen Hıristiyan değil misin? Ona bağırıyorum. Acı bana!

– Ne cüret ulan, bizleri de ana doğurmadı mı? Hangimizin canı var!

Yolda Argiris'den çuvalı kapan adamdı. Adı Hıristos Arabacis idi.

Gözetlemek için, askerler de vagona çıktı. Onlar da postaların değişmesini istedi.

Değiştik. Bana bir çuval yüklediler. Hiçbir şey değildi, ama - küçük bir çocuk, ufak numara, cilalı mobilyalı bir yazıhanede, silme bağırsak dolu karınla. Anlıyordum ki, tatlı gökyüzünün derinlikleri, bükülen küçük sırtların üstüne, intikam hazırlığındaydı - korkuyordum, bu çuvallar kemiklerimi kıracaklar.

İlk adımı ve sonrakini de attım. Birden ben ve gökyüzü tepetakla yuvarlandık. Nerdeyse bir yere vuracaktım. Yüzümdeki kurumuş çamurla beraber anladık ki sıcak kan akıyor. Kaldırdılar. Ben bir şey demiyordum. Sadece,

gözyaşlarım akıyordu.

– Yazıktır! diye sertçe bağırdı, vagondan bir arkadaş.

Yere sıçradı ve bana vagona çıkmamı işaret etti.

– Kendinin efendisi misin canının istediğini yapasın! Biri söyleniyordu peşinden.

Akşama kadar, arkadaş beden numarasını bana verdi, yerini. Sadece bir defa olamadı - az bir şey için. Beş çuval hariç, o ilk gün çuval taşımadım böylece. Kör topal onları taşıdım sadece. Birkaç defa da yere düştüm. Gardiyanlarımız, çuvallar çamurlu yere düşüp kirlenmesin diye köpek gibi uluyordu. Acımadan dipçiği indiriyordu. Biri çöker gibi oldu. Zayıf, balıkçı sakallı, uzun boylu, sanki kavak gibi biriydi - Fotios Kondoğlu'nun elinden çıkmış Bizans ikonaları gibi. Adam ağlayıp, yalvarmıyordu. Sadece kafasını yere koymuş, iç çekiyordu - bir çocuk sızlanması.

– Böyle leşleri ne yapacaklar? Neden diğerleriyle göndermediler! Bir muhafız bağırıyordu.

– Şimdi öbürleri peygamberleriyle pilav yiyorlardır! Latife yapıyordu, bir başka asker.

Öğleyin, askerlerin yemek molasında, biz de yarım saat kadar durduğumuzda, Bizans ikonası yanımda oturuyordu.

– En iyisi diğerleriyle gitmekti... Bana böyle diyordu çok sessizce, çok uysal, sanki tatil seyahatinden bahsediyor sanırsın.

– Mümkün, arkadaş.

Aynı akşamın gecesi, yapı ustası Yanis'le arkadaşlık kurduk. Kırk yaşlarındaydı, arkadaşça bakışlı, zayıf yüzlü birisiydi.

Aramızda, bu yirmi üç arkadaş arasında, yol mücadelesi sırasında koptu kopacak olan bağ, şimdi "sağlamım" diyor,

aramızda acayip bir mayalanma oluşmaya başlıyordu. Vücutlar terk edilmişlikten kurtulmaya başladı, hayata karşı yine tavır almaya çalışıyorlardı. Her biri diğerine yakınlaşmaya bakıyordu - nefesimiz kokuyordu kızışmış hayvanlar gibi. Korunma güdüsüyle korku dolu bir yakınlaşmaydı - gece, vahşi hayvanlar inlerinden çıkıyorlar, çünkü acıkmışlar, kaygı ve telaşla, öyle.

Yanis gün boyu topladığı sigara izmaritlerini ardı ardına tüttürüyordu. Konuşmuyordu. Sigaranın ucunda yanan küçük ateşten nefes çektiği zaman, gözleri parlıyor - iki iri su kabarcığı gecenin içinde parlıyor sonra tekrar soluyordu.

– Sana teşekkür ederim, diyorum.

Lakayt bir sesle:

– Hangi şey için?

– Sabah için.

Adam bu sabah, çuval işinde bağırmıştı "yazıktır" diye ve yerlerimizi değiştirmiştik.

– İyi, iyi, sallıyor kafasını, yorgun.

Zaman zaman, bir şey çiğner gibi çenelerini oynatıyordu. Hayır, aç değildi. Mamafih, onun da benim gibi, akşam bir şey yemediğini biliyorum. Yolda da bir şey bulmamıştık. Aklı başka şeyde olacak.

– Diyorum, orda aşağıda ne oldular?... Kendiyle konuşur gibi mırıldanıyordu.

Dediği bir kadın ve iki çocuk içindi. Sonra bana anlatıyor.

– İyi olmuştur, Yani.

– Iıh! Bir kere, son güne kalmışlardı. Duyulup gemiye bindirilıneyi istemiyorlardı.

Gittiler mi? Gitmediler mi? İki su kabarcığı, gecenin içinde hareketsiz kalıyor.

– Küçük çocuğu hatırlıyor musun? Saatçinin kadını? diyor tekrar.

Hiçbir şey bilmeden ona garanti veriyorum, o dinledikçe, ben de inanıyorum.

– Gitmişlerdir, Yani.

Hava çok soğuk yapıyor. Kasım. Birbirimize ısınmak için daha yaklaşıyoruz.

– Yarın da çalışacağız, diyor musun, Yani?

– Duydum, bir iki gün içinde bizi ayıracaklar. Şayet usta ararlarsa benimle gel. Yapıda çalıştığını söylersin. Anlaşıyoruz.

Daha ötede diğer arkadaşlar, alçak sesle, yağmurlu dün gece alıp götürdükleri ötekileri konuşuyor.

– Kim söyledi o lafı, mırıldanıyor biri, bu seferki de "temizlikti" diye…

– Ne?

– Öyle işte… Yoksa gerisin geri gelirlerdi. Bizi ayıkladılar, kaldık. Onlar da…

– Uu, daha hâlâ! Yiyecekleri pilav var, diyor, Tanrıyla…

Hayatın çok bilen bir içgüdüsü vardır, denir. Dün gece, son "temizlikte", bir adım geri çekildim. Diğer parti içine düşeyim, dedim. Pilavla. Çòk bilen içgüdü göründü dün gece… - a, yağmur da yağıyordu, eriyecekti.

Ertesi gün, mahpushanemizden bizi almaya geciktiler. Hepimizi çıkartıp işe götürürlerken yolda, yüksek bir ağacın üzerinde tuhaf bir kuş gördük. Yağlı, orası burası yırtılmış fanilasıyla, çıplak ayaklarıyla, uzun saçı sakalıyla, uzun donlu bir "model"di, aşağıda bir sürü Türk toplanmıştı. Bakıyor ve gülüşüyorlardı. İki üç asker küfrediyor ve aşağı in ulan, diye bağırıyordu, ama o "model", dilini çıkarıyor,

ellerini yana açıyor -uçuyor ya- ve tiz sesiyle hisli, ilham dolu nağmeler çıkarıyordu, sanki primadonna:

"Çipin! Çipin! Çipin!"

Bizim muhafızlarımız da dalga geçip eğlenmek için durdular. Biz de durduk. Dikkat edince gözlerimiz hayretten fal taşı gibi açıldı. "Model" şimdi sesini değiştiriyor, oluyor flurya kuşu, tiriluu, tiriluu, oluyor ispinoz, tekrar dönüyor, sakaya:

"Çipin! Çipin! Çipin!"

– Ulan, O değil mi?

Elbette, Oydu! Onu hatırladık. Kuş seslerini başka kim yapabilirdi böylesine becerikli? Memleketinde başka iş yaptı mı? Kato Panagiya'da sadece o sağ ilahiciydi. Hepsi zamanında, saka ve flurya kuşları için ökse kurmuştu. Sonra da yeni boyalı, cıncık boncuklarla süslenmiş kafeslerde satarlardı - merak işte. Karnavallarda en iyi numaraydı; Kambesa ve ayısıyla beraber,"sırtı tüylü âşık." Amalya'yı kim bilmez. O "kuşların sultan"ıydı - sarı kocaman bir kanarya, sarıya boyanmış tavuk tüyleri içinde. Ve arkasından kuşlar koşuyor, on kadar hinoğlu hin, karga, ispinoz, saka, ciuv, ciuv.

Muhafızlar bizi çekip götürüyor.

– Nasıl burada olabiliyor, nasıl olabiliyor? Kendi kendimize sorup duruyorduk.

– Acaba gece yeni bir sevkıyat mı geldi?

Bütün gün, akşama kadar hücrede dönüp duruyoruz, üstümüze aynı iç sıkıntısı, tedirginlik çöküyor. Yanis'in gözleriyse sevinçten parlıyor, adam uçuyor. Şayet yeni bir sevkıyat olduysa, öğrenecekti - onunkiler gittiler mi, gitmediler mi, oraya aşağıya.?...

Gerçekten sevkıyatmış, büyü akşama dağıldı. Onları da

bizim hücreye getirdiler. Memleketten son sevkıyattı - otuz iki kişi çıkmışlar, dokuzu geldi. Onlarla beraber bu sevkıyatta en küçük kardeşi Ermolaos, -kısaca "Pli" derdik-, o da varmış ama Soma'ya doğru bir yerde kalmıştı. Onu, yürüyemediği için süngüyle halletmişler. "Pli" bağırıyor ve savurdukları süngüleri elleriyle tutmaya çalışıyormuş. Yediği bir darbeyle kan tükürmeye başlamış. "Pli" yi yerde bıraktıkları zaman, O da kalkmış ve ölü kardeşinin etrafında dönmeye başlamış. O vakit, aniden, şakımaya başlayarak ilk defa bir ilkbahar çığlığı atmış:

"Çipin, çipin, çipin!"

Genç arkadaşlarımızı ve diğer gençleri soruyoruz. Hiçbir şey bilmiyorlar. Yanis bir komşusunu buldu.

– Konuş bana! Konuş bana! Gözyaşları içinde ona yalvarıyordu.

Adam gücünü toplayıp, ona ailesini gördüğünü söylüyor, çocuklarıyla kadının gemiye bindiklerini gördüğüne dair onu inandırmaya çalışıyordu.

Yanis beni öte yana çekiyor:

– Senin de ona sorduğunu gördüm. Sen de sordun... diyor, benden cevap bekliyordu.

Kuytu bir köşede, komşuya sormuştum. Başta duraklamış ama sonra bana anlatmıştı:

– Gitmediler. Bunu ona sonra söyleriz, fırtına dindiği zaman, demişti.

O gece, yeni arkadaşlar bizimle beraber kaldılar. Sarhoş astsubaylar, dalga geçip zevklenmek için geç vakit hücreye geldiler. "Karagözü" arıyorlardı, kuş yaptıkları onu. Uyuyordu. Dalmıştı uykuya. Onu uyandırdılar, adam hemen nöbetçiye doğru başladı şakımaya - çipin. Türkler fırıldak gibi çevirip, onu kuş yapıyorlar, o tarafa bu tarafa

savuruyorlardı, bazı tanınmadık kuş isimleri sayıyorlardı. Ne türde bir cıvıltı istiyorlar, adam anlamıyordu ki yapsın. Ona vurup bağırıyorlar:

– Gâvur! Gâvur!

O da bütün gücünü topluyor, onlara yeni yeteneklerini sunuyordu. Gülüyorlar ve aralıksız vuruyorlardı:

– O değil ulan! O değil!

Dizleri büküldü, büküldü, sanki öküz gibi, sersemleyerek burun üstü yere çöktü, gittikçe daha cılız, hisli cıvıltılar çıkarıyordu: "Tiriluu, çipin, çipin…"

Türkler gittikten sonra bile hâlâ devam etti, köşesine büzülmüş, yaprak gibi titreyerek.

Sabah onları götürdüler. Bir daha görmedik.

Aynı sabah, misafirler gider gitmez, biz de aramızda esnaf grupları oluşturduk. Ustaya büyük ihtiyaçları vardı. Çünkü memleket ta içerlere kadar, kaçan Yunan tarafından yanmış yakılmıştı. Böylece ben de, subayın "ustalar bir adım öne çıksın!" emriyle adımı attım ve çıktım. Yanis de. Ve biri daha, Bay Sitiliyanos, sırık, jön prömiyerler tamam - ekip, yetkili temsilciler.

Yerli halktan birinin yapısında işe başladık. Yıkılmış bir duvarı inşa ediyoruz. Yanis çamuru hazırlıyor, yumuşatıyor ve bana gösteriyor: "Böyle yapacaksın." Zor şey değildi. Öğlene kadar pek güzel öğrenmiştim. Ama ustayım diye öne çıkan, bizim sigortacımız olacak fukara Sırık, zora düştü. Mala çalmak ne mene bir iş haberi yoktu. Duvarın köşelerine gelince, her biri bir tarafa gidiyordu!

Yanis duvarın bir tarafından başlamıştı, Sitiliyanos da diğer tarafından. İki saat kadar sonra işimiz, sigortacının tarafında, rüzgârda şişmiş flok yelkeni gibi görünüyordu.

Bizi izleyen yapı sahibi köylü, birden tutuştu alevlendi:

– Ulan gâvur, sende hiç akıl var mı?

Dut ağacından bir hallaç kirişini kapmış, Sitilianos'a ha babam veriştiriyordu. Bir o taraftan, bir bu taraftan. Sopayı yedi, sızlanmıyordu, sadece nasıl yanlış oldu diye söyleniyordu, "yagnis oldu, yagnis oldu." Ve Yanis fukarası; ne yapsın! Efendiyi onaylıyor. Şakul iyi çalışmadı gibi ağzında bir şeyler geveliyor; "gör bak nasıl düzelecek efendi, gör bak" diyordu.

Floku yıktık ve yeniden başladık, sil baştan. Akşama kadar altını üstünü yaptık: Ördük, yıktık ve tekrar ördük. Bu arada Sitiliyanos sopa da yedi.

– Gel, be Sitiliyane, gel be! diyordu Yanis. Onun işini de yapmak zorunda olmamasına rağmen, fazla üstelemiyordu. Ama akşam paydos ettiğimiz zaman, Türk'ü kuytuya çekti ve ona Sitiliyanos için şöyle dedi: "Adamı görmüyor musun? Memleketinde iyi ustaydı ama ağırına gitmesin, yolda çok sopa yedi, yoksa iyi hali bu değil."

Kızgınlıktan deliye dönmüş köylü çiğnemek için bize bir şey vermedi. Sadece Yanis'e bir tutam tütün verdi. Gittiğimiz zaman onu bölüştük.

Bir meydanı geçerken kavun kabukları bulduk - Kırkağaç kavunu en iyi kavundur. Doymadık, ama serinlik verdi - kadının ilkbaharı gibi.

Gece, angaryadan kurtulup gelince birbirimize günümüzün nasıl geçtiğini anlatıyorduk. Vagonlarda çuval işinde çalışanlar, ağrıdan inliyordu. Onlara acıyor ve kendimize, yine oraya düşmeyelim diyorduk. Sitiliyanos'da epey zamandır sinir ağrıları vardı, Yanis'in elini yakalıyor ve beni bırakma diye ona yalvarıyordu. Ama Yanis neşeliydi,

çünkü onunkiler aşağıya varmıştı, gitmişlerdi. Evet, bırakmam, diyordu.

Bir iki gün daha, üçümüz beraber gittik. Sonra bizi ayırdılar. Sitiliyanos'la yalnız kaldık, bizi başka yapıya aldılar.

Sigortacı yolda istavrozunu çıkardı:

– Allahım, ne çıkacak?

Bir fırın çıktı. Küçük bir ev fırını.

İş bir hafta sürdü. Sitiliyanos'un kafası biraz karışıktı, hiç konuşmuyordu. Onun da giden küçük çocukları vardı, bir de karısı. Acıkıyor ve üşüyordu ama bunlar onu hiç ilgilendirmiyordu. Akşamları toplandığımızda bir şey sormuyordu, bir şeye cevap vermiyordu. Onu uykusunda havaya sıçrarken görüyordun: Fırın! Fırın! Her gün Yanis'e rapor veriyordu, ne yaptı, onu bunu ve öğüt alıyordu yarın yapacakları için.

Fırının temelinde, her şey olduğu kadar iyi gitti diyelim. Tabanı su terazisiyle teraziye almak lazımdı ya, haydi boş ver! Bırak çıksın eğri. Ama sırası gelip, tuğlayla başlığını yaparken işler çatallaştı. Bizi çalıştıran köylü iyi kalpli bir Anadoluluydu. Sakalını karıştırıyor ve köşeleriyle yukarı yükselip her gün boy bos atan fırın inşaatını izliyordu. Kaygısı da günbegün artıyordu. Bir şey demiyordu, ama bir anda artık kendini tutamadı:

– Ulan usta! Yoksa acaba yanlış mı yapıyorsun? Bu mu fırın olacak?

Sitiliyanos bütün gücünü toplayıp gülümseyerek:

– İyi yahu, işimizin eri değil miyiz? Senin kuruntun efendi, biraz sonra göreceksin!

Malayla çalışmadan önce, tuğlayı tutuyor, avucunda döndürüyor, onu biraz yukarı fırlatıyor, efece - adamın huyu sanki.

– Sitiliyane amca, nasıl gidiyor, ne diyorsun? Gizlice, endişeyle ona soruyorum, önündeki çamuru göstererek.

– İnayet Allahtan yavrucuğum, Allah yardım elini uzatır...

Yaparak, bozarak şapkaya kadar yükseliyoruz. Bir günlük iş kalmıştı.

Gök gürlüyor. Başımızı kaldırıp, endişeyle bakıyoruz.

– Yağacak.

– Sus söyleme!.. Sus!.. Mırıldanıyor Sitiliyanos.

Biliyoruz, işimizin tepetakla olması için fazla bir şeye gerek yok.

Bütün gece yağdı. Hücrede herkesin dişleri çenesine vurdu, biz de kaderimize ağladık.

– Nedir başımıza gelen? Ne olacağız?

Sitiliyanos da gözlerini sımsıkı kapatmıştı. İstavroz çıkarıyordu, ama ne kendi kaderi ne kaderimizle ilgili değildi.

– Orda aşağıda ne ola ki. Fırında!..

Ertesi günü kalbimiz sıkışarak çalıştığımız eve yaklaştık. Köpürmüş bizi bekliyordu köylünün oğlu. Avluya güzelcesine girmedik, dayakta ustalık gösterildi - neren acıyor demeden, yer misin, yemez misin?

Bütün şapka yerde serilmiş yatıyor, çamurlar ve tuğlalar ona selam duruyor. Kapıdan yaşlı köylü de göründü.

– Ulan usta, neden demedin bilmediğini? Sitiliyanos'a bağırıyordu.

– Biliyordum, biliyordum efendi...

Yere çöküp büzülmüş, delikanlıdan sopayı yiyip duruyor, bildiğini tekrarlıyordu, fakat şeytan içeri girmişti bir kere.

Tuğlaları bir köşeye toplamak için bir iki saat çalıştık. Yaşlı köylü konuşmuyordu ve öfkeliydi. Gitti, bize yarım buğday ekmeği getirdi ve defetti:

– Haydi, Allahınızdan bulun!

Sitiliyanos akşam çavuşa, nasıl iyi bir marangoz olduğunu ballandırarak anlatıyordu. İnşaattan da anlarmış ama tam anlamıyla değilmiş, hadi diyelim, ustalığı marangozluktu.

BÖLÜM 10

"Bunca ölü, kalplerden sökülüp atılmasın"

*

Günler geçiyordu. Havalar çok soğumuştu. Çıplaklığımızı kapamaya çalışıyorduk. Atılmış bir çuval yarısı bulmuştum. Ortasından bir delik açtım, içinden kafamı geçirdim, bir sicimle belime bağladım. İyi olmuştu. Eski kâğıtları toplayıp tenime sarıyordum. Her ne bulursam.

Diğer arkadaşlar da ne yapabiliyorlarsa onu yapıyordu. İkisi dilencilik yaparak, rengârenk eski kadın elbiseleri getirmişti. Bütün bu renklerle, hepimiz bir arada olduğumuz zaman, cennet kuşları gibi görünüyorduk.

Ayaklarımızdan acı çekiyorduk, çünkü yalınayağız. Geceleri, yorgansızlıktan da acı çekiyorduk. Yoktu. Bunun için, geceleri birbirimize yapışıyorduk, derin sık nefes alıp vererek, daha çok sıcak havayı içimizde topluyorduk.

Bize günde yarım ekmek vermeye başladılar. Hâlâ, evlerin önünden geçerken dilencilik de yapıyorduk. Bazıları veriyor, bazıları da dillerini çıkarıp, gülüyordu.

Ben böyle aranmıyordum, çünkü ilk gün elimi adamın birine uzattığımda, bana tükürmüş ve esaslı bir kötek atmıştı. Eğer her şey böyle gitse, dünya yansa umurumda değildi. Kanıksamıştım. Yavaş yavaş yine insani duygular kazanmaya

başlamıştık. Sonunda, zararı yok dedim - bırak, en azından bir iki santim de haysiyetten yazalım dedim.

Üç arkadaşımız hastalandı. Soğuktan, zatülcenp. Bir meydandan bulduğumuz iki teneke kutuyla vantuz çektik. Onlar için ıhlamur ya da adaçayı gibi şeyler dilendik.

Bir akşam bizlerden biri, beni çuval sırtlamaya zorlayan adam, Hıristos, büyük tastamam bir çuval getirdi. Bize göstererek ikiye ayırdı. Hayran olmuştuk. O zaman birimiz şöyle dedi:

– Bunu örtünmeleri için hastalara vermeliyiz.

Hıristos alevlendi.

– Dalga mı geçiyorsunuz ulan? Bağırdı. Kim diyor size benim de hasta olmayacağımı?

Ama o zaman da diğerleri, hepsi birden alevlendiler.

– Onu vereceksin! Onu vereceksin! diye kudurmuşçasına bağırıyorlardı. Sen Hıristiyan değil misin ulan, Türk müsün yoksa? diyorlardı.

İstesin istemesin, üstüne çullandık, köpek gibi havladı durdu ama verdi.

Bilmiyorum, neydi bizdeki tavır. Sırtüstü yatan kardeşler için gerçekten sevgi olabilirdi - yoksulseverlik ve daha başka duygular. Çuvalı o bulduğu için kıskanıyor da olabilirdik, zira içten içe ona nefret duyuyorduk. Bilmiyorum.

Vagonlardaki iş, her gün biraz daha sertleşiyordu. Orada çalışanların çoğu denizciydi, o işin tekniğini bilmiyorlardı. Bu işi bilmediklerini baştan söylemişlerdi, eminim bu yüzden orada çalışıyorlardı. Şimdi acı içinde pişman oldular ya.

– Ah, niçin be? Niçin iş için öne fırlamadık?

Bu işi bilmiyoruz demeyeceklerdi. Ben de inşaatçı mıydım memlekette? Burun çevirip, kıvırtmaya çalıştılar. Lakin, onlar denizciydiler, küçük ama zorlu denizlerin adamı - insanları böyle açıksözlü, dobra yapar. Aralarından biri ateş gibi bir çocuktu. Gemilerde büyük limanlara sefer yapmıştı. Bulduğu düzenleri görsen kıskanırsın. Dilenerek aldığı bir yaprak sigara kâğıdını üç kutu izmarit tütünüyle değiştiriyordu. Bir kulaç sicimi eski çuval parçasıyla. Bir dilim ekmeği üç kavun kabuğuyla - serinlettiği için. Onu tanımıştık. Her akşam toplandığımız zaman yanına yaklaşıyorduk:

– Ne veriyorsun bugün?

Adam, neyin var diyordu. Ve pazarlığa başlıyordu. Adı Glaros'du.

Bir gün vagonlardan süklüm püklüm döndü. Onu esaslıca pataklamışlardı.

– Ulan, bir gün ben bu trenlerle gideceğim! Bize böyle diyordu. Neden kıçlarından ayrılmıyorum? Göreceksiniz!

Gerçekten de gitti. Şöyle oldu:

Bir gün Kırkağaç'a, uzak bir yerden bir hoca bulunmuş. Akşam bizim çilehaneye geldi.

– İçinizde değnekle su bulan var mı? Bize soruyor.

Tekrarlıyor.

–Yok, mu diyorum, içinizde suyolcu olan?

Birden bir ses duyuyoruz:

– Benim!

Bakıyoruz: Glaros'du.

– Bilir misin ulan?

– Duy oradan! Sana bir mil ötede yerin altındaki suyu söylerim, hoca efendi!

– Kokusunu mu alıyorsun ulan? Hoca hayrete düşüyor.

– Vallahi! Bağırıyor Glaros. Onu bir görecektin!

– İyi.

Ertesi gün Glaros, hocayla beraber gitti. Onlarla beraber gelmesi için bir de çırak araştırdılar. Bizim Sitiliyanos çıktı - jön prömiyer.

İkisi de gitti.

Soma'dan, üç yeni tutsak daha getirdiler. Onlardan birini ve beni aldılar ve içi silme devasa kütükler dolu bir depoyu gösterdiler. İşimizin, askerin ihtiyacı için bunların kesilmesi olduğu, söylendi. Artık inşaat işleri yoktu. Yandaki bitişik bir avlu içindeki küçük bir dam altında uyuyacaktık. Aynı avluda bir de ev vardı. Orada askerler kalıyordu.

– Odun kesmeyi biliyor musun? Arkadaşa kaygıyla soruyorum.

– Bilmiyorum, diyor sızlanarak.

Genç çocuk, yirmi yaşlarında, solgun yüzlü, kocaman gözlü biriydi. Güneşte gözlerini kırpıştırıyordu. İleri miyobu var. Dizanteriden, umutsuz derecede zayıf düşmüştü. Ölmemesi mucizeydi.

Bize baltaları verdiler. İyi kötü, gelişigüzel koyduğumuz gibi kesiyoruz.

– Adın ne? Arkadaş bana soruyor.

– Ben mi? İlias.

– Ben de Jak.

– Jak? Rum musun?

– Elbette, elbette, çocuk çabucak cevap verdi. Rumum.

– Fakat değişik konuşuyorsun.

Gerçekten dili peltekti ve de lafların sonunu yutuyordu, bunun bir geçmişi vardı mutlaka - yabancı olduğuna yemin edersin. Israr etmedim.

Bütün gün sıkıntılı geçti. Nasıl çalışacağımızı bilmiyorduk. Askerler sık ara geliyor, bakıyor ve küfrediyordu.

– Hâlâ, sadece bu kadar mı?

Bize vuruyorlardı. Sonunda, akşama dek ne kadar kütüğü parçalamamız gerektiğini belirlediler. Hava kararana kadar, ne yapabiliyorsak o kadar yapıyorduk. Soğuk müthişti. Aralık. Soluk almaya durduğumuzda, umutsuz çabalarımızla çıkarttığımız ter aânında donuyor. Acele ettikçe de, baltalar hedefinden şaşıyor, taş döşemeyi buluyordu. Jak, günbatımına doğru baltayı şiddetle ayağına vurdu. Çok kan aktı. Doladığı çuvaldan bir parça kopmuştu, yarayı sardık.

– Ah, inşaat işi nerde, Jak. Ne iyiydi!

– Sahiden mi, İlia? Sahiden mi? Mırıldanıyor.

Gerçekten, Jak. Alıyorsun kireci. Bir fısss, içine su, sonra kum. Veriyorsun ve yumuşuyor. Yumuşak oluyor. Yumuşak. Gerçekten, Jak!

Jak da ağzını, anlattığım cennete doğru bir karış açıyor, küçük elleri iki yanda ölü gibi öyle asılı kalıyor.

– Ne yapacağız, İlia? Ne yapacağız? Başka iş buradakinden acaba daha mı kolay?

Haklı değildi. Çuvallar için! Onu tatmadı. Bu kadar zaman Soma'da sadece taş kırdı.

– Evet, ama kütükler de?

Anlaştık. Hipotenüslerin toplamasını onca misal yapıp öğreniyorsun... bir kütüğü doğramasını öğrenemiyorsun - sor bakalım bunu istiyor muyum?

Akşam sulu kar yağdı. Üstümüzdeki küçük dam yarıldı, bir köşeye büzüştük. Küçük bir yağ lambamız da vardı.

– Ne iş yapardın Jak?

– Piyano çalıyordum, artist.

– A! Sahiden mi, Jak?

– Ya sen?

Ona söyledim.

Bizi aldı bir çocuksu neşe, onu ve beni. Konuştukça benzeşiyoruz. Çok memnundu. Soma'da böyle kafa dengi bir insan tanıdığı olmamıştı. Çünkü taş kırmadan önce piyano çaldığını duyduklarında, onunla dalga geçmişlerdi.

– Arkadaş olacağız, değil mi İlia?

– Olacağız Jak.

O zaman ona, yolda bıraktığımız Argiris'den üçüncü arkadaşımız diye, bahsettim.

Bizi çok geç uyku tuttu. Vücutlarımızın iflahının kesildiğini sanki unutmuştuk - umursamıyorduk. Jak, anlatıyor, anlatıyordu. Dışarıda yağmur yağıyordu ve kocaman gözleri gece karanlığında parlıyordu. Yakalanmadan önce çaldığı son parçayı hatırlıyordu.

– Gluk'u biliyor musun İlia? Orfeas'ı, karısı Evridik'i biliyor musun? diyordu…

Alçak sesle bir besteyi mırıldanıyordu, beste kaybolan bir Evridik'i anlatıyordu.

Ertesi gün öğleden sonra, hiç olmazsa iki saat kadar, odun işimiz durdu. Bizi yandaki evin temizliği için götürdüler. Ordunun toplantı yeri olacaktı.

Evin altında birçok kitap ve harita bulduk. Onların arasında bir dergiden kopmuş iki sayfa vardı, koynuma soktum.

Yalnız kaldığımız zaman gizlice çıkardım ve okudum. Geçen bu kadar zamandan sonra, ilk okuduğum haberdi. Sanki gözlerim okuma alışkanlığını kaybetmişti - bunun için kirpiklerim kırpışıp duruyordu.

– Bak! Bak diyorum Jak'a, duygulanarak.

– Ne var?

Okuduğum bir şarkı sözleriydi. Adalardan. Bir çocuk, yabancı diyarlara gurbet için gemiye biniyordu. Seneler geçiyor. Bir gün anası sahile iniyor. Orada denizciler ve küçük muçolar kumda oynuyordu. Ana onlara umutsuzca soruyor: Oğlunu görmüşler miydi acaba? Onlar da oğlunun ayırt edici bir özelliğini soruyor. Kuru sıska, uzun biriydi… O zaman denizciler anaya anlatıyor, dün ya da önceki gün onu barbarların toprağında gördük: "Yosunlar kuma yorgan, kıvırcık saçlarına yastık olmuştu. Karakuşlar onu yiyordu ve beyaz kuşlar da üstünde dönüyordu. Bir kuş da, iyi bir kuş, onu yemek istemiyordu."

– Oku onu Jak, gözlerim yaşararak ona böyle dedim.

Mahzun mahzun bana baktı.

– Bilmiyorum, dedi sonunda.

Ona okudum. Uzun süre konuşmadan düşünüp kaldık. O zaman nasıl olup da okuma bilmediğini sormayı düşünmedim. Ama sonra, uzun zaman bunu düşündüm:

Jak'ın geçmişi nasıldı?

Jak'ın baltayı vurduğu ayağı çok ağrıyordu. Odun keserken sık sık durmaya mecbur oluyordu. O zaman ben Jak'dan eksik kalan işi yapmak için, bütün gücümü ortaya koyuyordum. Yine de yetiştiremiyordum. Bizi çok dövdüler.

Sonra, aklıma bir şey geldi:

– Senin müzisyen olduğunu biliyorlar mı? Arkadaşıma sordum.

– Hayır, bilmiyorlar.

– Neden be Jak? İyi düşün! Sana ihtiyaçları varsa, kurtuldun!

– Söyleyeyim mi diyorsun?

Söylemek için acele et, diyorum. O günlerde Kırkağaç'a bir tiyatro geldiğini öğrenmiştik. Kimi saksağanlar, Yahudiler, İzmir'den. Büyük bir kilisede oynuyorlarmış. Jak'ı oraya isteyebilirler.

Böylece, subaya söyledi.

Ertesi gün bomba patladı. Odunu bıraktık, küçük avlunun dışındaki olağanüstü harekete kulak kabarttık. Askerler. Sonunda uzun bir adam göründü, yakasında üç yıldız. Miralay.

– Kimdir? diye soruyor.

Jak'ı gösterdiler.

– Bu adamdır!

Baltaları bıraktık, uysal uysal dikildik durduk.

– Müzik biliyor musun? Albay Jak'a soruyor, tepeden tırnağa bakarak.

– Biliyorum.

– Piyano çalar mısın?

– Çalarım.

– İyi.

Gitti. Öğlene doğru Jak'a az giyilmiş bir yazlık asker ceketi getirdiler, bir pantolon ve bir çift potin de verdiler. Onu tıraş için bölüğe götüreceklerini sonra da, yarın sabaha hazır olmasını, söylediler.

– Gördün mü Jak! Gördün mü Jak!

Jak sevinçten uçuyordu. Elbiseleri değiştirdi. Çıkardığı çuvalları topladım ve ayaklarıma sardım. Benimkiler paralanmıştı. Tabanlarıma tahtadan ince bir taban koydum öylece sardım. Böylesi çok iyiydi. Benim eskileri elbette yedeğe sakladım, ayağımdakiler çamur dolup ıslandığı zaman değiştirirdim

Odun için başka birini yanıma getirdiler. Eski topraktı, ama bunca açlıktan sonra çok zayıf düşmüştü - kaşlarını cımbızlayan lüks kadın gibiydi. Çalıştığımız baltalar da pek narindi, bir avuççuk ağırlıkta.

Bununla nasıl iş çıkar? diye sordu.

– Çalış arkadaş, çalış! Akşamın yaklaştığını ve belirledikleri işin çıkmayacağını görerek ona sesleniyordum.

– Ne yapayım? Adam ümitsizce böyle diyordu. Ne yapayım?...

İç çekiyor, karnını ovuşturuyor:

– Tok olsaydım, arkadaş! O zaman görürdün!

Günbatımına doğru bana iyice ümitsizlik çöktü. Çılgınca, sinirle, korku dolu vuruyordum. İşi yetiştirme acelesi, baltaların falsosunu arttırıyordu.

– Vur! Vur! Bir taraftan da arkadaşa bağırıyordum. Neredeyse gelecekler!

Fukara, yapabildiği kadar yaptı. Vuruyordu. Ama elleri pörsümüş kartlaşmıştı.

İş arkadaşlığımızın ilk günü, akşamı böyle bulduk. Tabii odunu beraber yedik. O daha fazla yedi, işte yeniydi.

Gece, yuvaya sinmiş kuşlar gibi, bir yere büzülmüş kaybolmuştuk. Konuşmuyorduk.

– Jak, odunda senden daha iyiydi, diyorum sonunda, ona. Bırak ki müzisyendi.

– Ne yapayım kardeşçeğizim, ne yapayım? Acıyla mırıldanıyordu. Benim tekne mazot istiyor. Ah, olsa…

Ne yapsaydı? Aniden aklına bir fikir geliyor. Biraz duruyor. Sonra onu dışa vuruyor:

– Kardeşçeğizim, söyle bana, çok yer misin?

Ona bakıyorum.

– Neden?

– Sana, şundan diyorum! Yarım tayınını bana verir misin?

Bana izah ediyor: Ona her gün tayınımın yarısını verseymişim, midesi böylece iyi idare edecekmiş.

– Bana ait olandan çok fazla iş çıkarırım. Sen küçük ve acemisin. Böylece hafiflersin biraz.

Ekmek! Ekmek! Duraklıyorum. Sonunda bunu olumlu bularak cevap veriyorum:

– Tamam.

Anlaşıyoruz.

Ertesi gün, gerçekten benim tayının yarısını aldı. Yalayıp yuttu. Ve de sadece midesine ekleyip koyduğu bu nevaleyle, elleri daha çabuk çalışmaya başlamıştı.

Ben işten tasarruf yaptım. Her lokmayı uzun süre çiğniyordum. Bu dikkatini çekti.

– Böyle mi yersin sen? diye sordu.

Ona ne diyeyim?

– Böyle, diyorum.

Çiğnemeyi aniden kesiyor ve bana bakıyor:

– Kardeşçeğiz, sakın zannetme ki… İkimizin iyiliği için…

Öyle saftı ve riyadan uzak insancıl gözlerle bakıyordu ki.

– Onu biliyorum arkadaş.

Bu hafta iyi iş çıktı. Öbürleriyle çilehanede birlikte uyumak için, akşama bizi bırakmalarını yalvardık. Kabul ettiler ve bizi bıraktılar.

Jak da erken geldi. Onu bir asker getirdi.

– İlia! İlia!

Gülüyor ve çocuk gibi bana koşuyordu. Ceplerinden çıkararak boşalttı. "Al bundan, bundan da ve bundan da!" Bir

yığın tatlıydı, çeşit çeşit, ev yapması. Yedim ve parmaklarımı yaladım.

– Nereden bu güzel şeyler, Jak? Nereden?

Anamdan, kadın elinden! "Aman bre" "Sana ne diyor, işit."

Jak, albayın kızına piyano öğretmeni olmuştu.

Odun işi yoluna girmişti. Arkadaşım her gün benim tayınımın yarısını alıyordu, daha dinamik çalışıyordu. Dayak yemiyorduk.

Ayağımıza bir kısmet geldi: Bir sabah, avlunun kapısında beyaz sakallı yaşlı bir köylü durdu. Gizlicene. Rasgele biriydi. Bize, avuçlarımızı açmamızı işaret etti. Avucunu açtı ve bizimkine elindekini koydu ve aceleyle gitti. Bir tutam tütündü, tamı tamına iki sigaralık. Ama tamı tamamına. Dahası da, iki yaprak sigara kâğıdı vardı.

Ertesi gün yaşlı Türk dede, pat pat yine geldi. Yine iki sigaralık tütün. Ama onu vezin kabıyla dikkatle ölçerek veriyordu.

Bu düzenle devam etti. Biz de, sanki elzemmiş gibi verdiklerinin hesabını tutuyorduk.

– E, cimri yahu! Mırıldanıyordu arkadaşım.

Bir gün kendini tutamadı, üsteledi.

– Biraz daha koy amca!

– O, hayır! Hayır! diye şikâyet ederek gitti, dedecik.

Jak, sabahleyin albaylara gitti ve akşam döndü. Onu iyi besliyorlardı ve kendine gelmeye başlamıştı.

Bir akşam çok düşünceli döndü.

– Neden böylesin?

– Kötü havadis, İlia.

– İş nereye gidiyor?

Ellerimi yakaladı, titriyordu.

– Korkuyorum…

– Yani, ne oluyor?

Bana anlattı. Bu zırdeli dişi yaratıkla nereye giderdi bu iş? Bir iki gündür ona, bir başka türlü davranıyormuş. Başlangıçta, kayıtsızmış - ona dokunuyor, ondan çekinmiyor, onu erkek gibi saymıyormuş. Herhangi bir nesne gibi davranıyormuş, diyelim piyano gibi, diyordu. Kıza diyorlarmış: «seninki mi». ?Ama Jak, bol yiyip semirerek, eski Jak olmaya başlamıştı. Eski Jak da kocaman gözleriyle, tatlı bir çocuktu.

– Gözlerini dört aç! Ona sertçe öğüt verdim. Biz şimdi Evridiki hikâyesinde değiliz. Seni yakalarlarsa, yok olursun! Demir olduğunu söyle ona.

Söz verdi, demirden olduğunu söyleyeceğine dair.

Kış kendini cömertçe gösterdi. Bütün arkadaşlar anlaşmıştık, herkes işten dönerken eski odun, dal, ne bulursa getiriyordu. Ben de birkaç kıymık çalıyordum. Ateşi yakıyorduk.

Döşek için, aklımıza başka bir şey geldi: Hücremizde zaten varolan at gübrelerini avuçlarla ateşin yanına getirerek kurutuyorduk. Sonra herkes payını alıyor ve onlarla gövdesine göre döşeğini yapıyordu. Zamanla gübre çöküyor, küçük bir çukur oluşuyordu. Mezar gibiydi - ne kadar adam o kadar mezar. Herkes kendininkini biliyordu. Kavga etmiyoruz.

İlk işimiz, ama ateş yanarsa, belliydi.

– Haydi çocuklar! Bitler için!

Dörder beşer ateşin etrafında toplanıyorduk. Çuvallarımızı çıkarıyorduk. Bitlerin dökülmesi için çalı ormanlarının üzerini açıyorduk. Trak trak diye onların seslerini duyuyorduk. Fırsatı iyi değerlendirmeye çalışıyorduk. Zira sıradakiler:

– E, haydi! diye bekleyenler bağırıyordu.

Sonra, diğer postanın gelmesi için çekiliyorduk.

Ateş tatlı gelince, bazen nöbetçimiz de içeri geliyordu. Manzaradan duygulanarak o da asker ceketini çıkarıyor ve bit döküyordu, başka milliyetten bitler nasıl oluyor diye, dikkat kesiliyorduk. Türk onları eliyle yakalayıp pat diye yanındaki toprağa atıyordu. Onları yakmıyordu.

– Hemşeri, niçin? Ona soruyorduk.

– Yazık. Günahtır, diyor adam.

O zaman öğrendim ki, bitleri yakmak veya öldürmek günahtı onlar için - insan hakları üzerine olduğu gibi, bitleri için de dernekleri varmış.

Ama biz onları bu gece besleyince, ertesi gece yine her tarafımızı kabartıyor.

– Şeytan alsın! Bitleri öldürmeyen muhafızlardan geçiyor olacak! Biri bitlerin nedenini açıklıyor.

– Ulan bulabildiğine şükür etmiyorsun! diyordu başka biri de. Ya bulamasan ne olacak?

Gerçekten, uykuya yatınca ne yapacaktık? Bu kış geceleri uzundur. Onları "yumaklarla" üretiyoruz. Beyin için, bir dolu tehlike var. Bitlerle - kaşınıyorsun, vücudun kanıyor, onları yakıyorsun - yumaktan büyük bir parça sana geçiyor. Sonra da uyku bastırıyor. Aksi halde, sönen iki çocuksu gözü, Argiris'i hatırlayabilirsin. O da, bitlere saygı duyan bu saf halkın içinde niye doğmamıştı acaba, bit olarak? Kalkmış Süreyya yıldızıyla ilgileniyordu. O halde, oh olsun.

Bir akşam Jak geç geldi. Günüm acılı geçmişti. Odundaki arkadaşım hasta olmuştu, çok az iş çıkardı, ne kadar yapabildiyse. Çok dayak yedim.

– Ne olacağım ben, kardeşçeğizim? Ne olacağım? Miyavlayıp duruyordu Jak.

– Sen de Evridiki'ni terk et! Sertçe, lafı kesiyorum.

Acı dolu gözlerle bana bakıyor.

– Neden, İlia?

– Çünkü sen dayak yemedin ama beni öldürdüler!

Konuşmuyor. Biraz sonra çekinerek bana şöyle diyor:

– Yarın sana bir şeyler getireceğim.

– Ne?

– Göreceksin! Göreceksin!

Sonra bana izah ediyor, Evridiki bugün diğer günlerden daha çılgınmış. Bir anda, aniden, kız yerinden fırlayıp onu ağzından öpmüş. Ona demiş: "ne arzu ediyorsan iste benden." O da benim için, eski bir asker ceketi istiyor.

Ertesi gece hakikaten bana ceketi getirdi. Sevinçten havaya zıpladım, fakat o sersem gibiydi.

– Bu iş nereye varacak? Nereye? Evridiki'yle olanlar için kendi kendine soruyordu. Geliyor; beni yakalıyor, sıkıştırıyor, dizlerime dokunuyor, beni öpüyor, bana "şeri" diyor, ben de dimdik demir gibi duruyorum. "Yoksa sen insan değil misin?" diye, bana sordu İlia!

– Duyma Jak! Duyma! Ona tekrar söylüyorum: Dayan!

Geceyi uykusuz geçirdim. Karanlıkta ahlayıp oflayan Jak'ın sesini dinledim.

– Onu mu düşünüyorsun? Yavaşça ona soruyorum.

– Bırak beni! Bırak benil! En iyisi, bu iş hiç gelmeseydi. Kalsaydım odunda.

Yanına yaklaşıyorum, kulağına:

– Yani hoş... değil miydi, Jak?

Hoştu elbet! Gözleri, taze cildi, küçük göğsü nasıl da parlıyordu, bir an eğilip, üzerine meyleder gibi yapışı.

Söylüyor, söylüyor.

Uykumuz çok geç geldi. Tam da değil, bu ilkbahar haberi bize aniden ulaştı. Dişlerimizi sıktık, yüreği arzudan parçalanan, ağzından köpükler saçan iki bağlı hayvan gibi dönüp durduk.

Jak'ın, bu ateşten gömlek azabı, demir takliti bir hafta daha sürdü. Sonra bir akşam temsil, sade ve hiç alakasız şekilde bitti, kötü bir tiyatro eseri gibi - sahnede ölüm gösterisi olmadan.

Çilehaneye döndüğümüz zaman, o akşam bizden biraz önce gelen Jak'ı orada bulduk. Köpek gibi köşeye büzülmüştü. Yüzünü avuçlarıyla örtüyordu.

Eğildim ve ona ne oldu diye sordum. Cevap vermiyordu. Sadece yüzünü utanır gibi gizliyordu. Ellerini zorla indirdim. O zaman zayıf ışıkta gördüm ki, yüzü çiziklerden tanınmaz haldeydi, kırmızı çizgiler yol yol parlıyordu. Bir gözü şişmekten kapanmış, bir şey görmüyor. Ama öbürü yaştan sırılsıklamdı.

– Kız sana vurdu mu?

Evet, O. Kudurmuş davetkâr vahşi hayvan, bugün tamamen açılmıştı. Ama o demirdendi ya - bir küçük soğuk demir. Karşı koymuştu. O zaman kız hınçla üzerine atılmış, gözlerinde şimşekler çakıyormuş, yakalamış babasının kamçısını ve başlamış freni boşalmış gibi indirmeye, suratına, kafasına, her yerine.

– Gâvur! Gâvur! Gâvur!

Bir sandığın üzerine çıkmış, oradan indiriyormuş. Yoruluyor, duruyor yine başlıyormuş. Sonra onu kovmuş, bir daha geri gelme demiş.

Ertesi sabah, Jak'a giymesi için verdikleri elbiseleri alması için bir asker gönderdi.

Çıkardı ve hepsini verdi. Çok üşüyordu. Giysin diye bana getirdiği ceketi almasını söyledim. Israrla reddetti. Sadece ondan aldığım çuvalları istedi.

Yine beraber odun işine sarıldık. O iğrenç solucana nefret duyuyorduk. Bütün gece toprağı dişledik ve ona sahip olmak arzusuyla, öküzler gibi böğürdük durduk.

BÖLÜM 11

"Fakir fukaranın sığınağı Tanrım, yardım,
bir şans için, üzüntü keder için"

*

Bakırköy, Kırkağaç'tan bir saatlik mesafede bir yer. Bu isim bizi korkudan titretiyordu. Bakırlı Efe'nin memleketiydi. Ordumuz Anadolu'yu elinde tuttuğu zamanlarda, gerçek bir yiğit gibi karşı durdu. Baş eğmedi, dağların yolunu tuttu ve savaştı. Bizimkiler o zamanlar ondan titrerdi. Bir gece köyünü bastılar ve onu aradılar. Bulamadılar. Annesini ve sözlüsünü öldürdüler.

Bir sabah, beşimizi aldılar ve oraya götürdüler. İnşaatçı ustası Yanis de bizimleydi. Şimdi artık her gün yağmur ya da kar yağıyordu ve inşaatta çalışılmıyordu.

Beşli içinde İspinos da vardı. Onu böyle çağırıyorduk, çünkü devamlı konuşurdu, budalaca konuşuyordu - iyi kalpliydi ama susmanın da ihtiyaç olduğundan hiç haberi yoktu.

Bize burada, Bakır'da kalacaksınız, dediler.

Gün boyunca, bazı depolarda çalıştık ve geceleyin bizi dört köşe küçük bir dükkâna, ağıla tıkar gibi koydular. Bir delik ki - uzanarak tamı tamına sığabiliyoruz. Başımıza nöbetçi dikmediler. Kaçsak nereye gidecektik ki? Dükkânın

penceresi yoktu ama sıvası dökülmüş duvarlardan, kış oluk gibi içeri akıyordu. Ateş yoktu. Öldüresiye acımızla Kırkağaç'ı, oradaki ateşimizi, bitli gecelerimizi arayacaktık.

Sadece Yanis durumdan yakınmıyordu:

– Yahu, yapmayın çocuklar! Moralinizi bozmayın! Her şey yoluna girer…

Bu karayazgılının, en baştan kesin inancı şuydu ki; yüzde doksan, çocukları yitip gitmişti. Ama Çipin - Çipin'le gelen yeni arkadaşlardan mutlu haberi aldığı zaman, sanki ona yeni bir damar açılmış, taze kan kalbine dolmaya başlamıştı.

Gerçeği bildiğimden dudaklarımı ısırıyordum.

– Buna nasıl inanalım! Nasıl inanalım, diye kendi kendime bağırarak, karşısında kendimi suçlu hissediyor, sakinleşmeye çalışıyordum.

Ama küçük ince gözleri, insanlara ve eşyalara öyle masum, uysal bakardı ki - herkes gibi, her şey de onu kabullenirdi.

Bakırlı Efe'nin aylardan beri Manisa'da olduğunu öğrenince rahat bir nefes aldık. Ama bir gece, Yanis'teki tevekkül bile yaprak gibi sararıp, uçtu gitti.

Yolda fısıldananları işittiğimiz zaman vakit çok ilerlemişti. Köyden üç dört kişi kapımızın dışında alçak sesle konuşuyordu.

Kulakları diktik, köşeye sinip dinledik. Yanis birden, kolumu sıktı.

– Ne diyorlar?

– Onları duymadın mı? Boğuk sesle fısıldıyordu. Bizi boğazlamak için plan yapıyorlar. Kış gecesinde, dehşet içinde, yanımızda konaklayan askerlere sesimizi duyurup

haberdar etmek için, avazımız çıktığı kadar bağırmaya başladık. Bir subay iki askerle kopup geldi, küfrederek ne olduğunu sordu. Bu arada köylüler de ortadan kaybolmuştu.

Bizi koruyacak bir nöbetçi koyması için, yalvararak ayaklarına kapandık - askerin malı gibi bir şeydik ya.

Bütün gece, bir aşağı bir yukarı nöbet tutan neferin yağan kara ettiği küfürleri dinledik. Bağırmamıza fırsat vermeden, köylüler neden işlerini çabuk bitirmemişlerdi.

"Allahım! Neden çabuk davranmadılar?"

Neden geç kaldılar? Çünkü işlerini çabucak görselerdi, şimdi uyuyor olacaktı.

Gözümüzü bir an kırpmaya, cesaretimiz olmadı. Öyle bir gece yaşansaydı, Türkiye'de bu haber bile olmayacaktı, bunu uzun uzadıya düşündük... Ne oldu, kim kayboldu. Bakır'da bir gece.

Nihayet korktuğum gün geldi. Bütün gece ateşten kıvrandım. Beni, öğlene kadar çalışmaya zorladılar, yolları kardan temizledik. Fakat öğlene yakın dizlerimin bağı çözüldü, yere yığılmışım.

Bizimkiler beni kovuğumuza taşıdılar ve yine işlerine döndüler. Akşama kadar orada yalnız başıma kaldım, terkedilmiş yaralı hayvan gibi süründüm. Arkadaşlar gece döndüklerinde yanlarında iki de kiremit getirmişlerdi. Harap duvarın içinden iki çıta çekip aldılar, ateş yakıp kiremitleri ısıttılar. Sırtıma sıcak kiremit yerleştirdiler. Bu bana iyi geldi. Gözlerimi açtığımda ve Yanis'e ben ölüyorum dedim. Yağlı uzun saçlarımı okşadı ve bir ana gibi avuttu beni.

Ertesi günün öğleden sonrasıydı.

Hücremizde yalnız başınaydım. Kapıda bir küçük siyah

cisim belirdi ve durdu. Peçesini yarım örtmüş bir nenecikti. Kaldırımda, etrafına tedirgin bir bakış attı. Sonra aceleyle, bana doğru koca bir ekmek parçasıyla bir ayva fırlattı.

– Bir şey istiyor musun… oğul? Yaşmağının altında titreyerek, korku dolu sesle bana soruyordu.

Böyle bir şeye hazırlıksız, teşekkür etmeyi güçlükle heceleyebildim.

– Teşekkür ederim, ana…

Gölge kayboldu.

Bir iki saat geçti. Günbatıyordu. Önce yavaş başladı, sonra yüksek perdeden devam etti: Bir ses minareden ezan okuyor. Hisli notalar, düşen kar tanelerine yapışacaktı - sonra nasıl çıkaracaklardı sesi yukarıya?

– Âlem fena!... Allahüekber.

Akşama arkadaşlar geldi, onlara ekmeği ve ayvayı veriyorum. Bir parçasını da ben, serinlemek için yalıyorum. Ucuna bir sicim bağlı koçanı hâlâ elimde duruyordu. Kış için asılmış olacaktı. Uzun süre kimsede ses yok, ben de susuyorum.

Ateşim yine yükseliyor. Kafam, beynim uğulduyordu, gece zor geçecek. Şimdi bir ses işittim, İspinos soruyor.

–Doğru mu söylüyorsunuz… Türk kadını mıydı?

Çıt yok.

Biraz geçince, Yanis'ın sesini fark ediyorum, Bakır'dan korktuğunu söylüyor. Yunanistan'daki birçok tutsak bu köydenmiş. Öyle olduğunu öğrenmiş. Bizimkiler onları buradan götürmüşler.

Bütün gece ateş devam etti. Yorgun ve bitkindim.

Arkadaşlar sabah, işlerine gittiler. Çuvalıma sarınıp

küçük kapıya sürünüyorum, orada gelen geçen insanlara bakıyorum.

Aniden O'na dikkat ettim. Bir subay geçmişti. Ceketinin yakasında bordorengi, üçgen yaka işareti vardı: Doktor.

Geri dönmesini bekliyorum. Bu arada karar veriyorum. Oradan buradan tırnaklarımla, tırmıkla toplamış olduğum, hâlâ birazı kalan zavallı Fransızcamla, 'geliniz more, geliniz!' diye bir sözü derleyip toplayıp cümleyi hazırlıyorum.

Sonunda subay, aşağıdan görünüyor. Kapıya varıyor. Yalvararak ağzımı açıyorum:

– Doktor bey! Doktor bey! Aye pitiye dö mua... Aye pitiye...

Adam aniden duruyor, uygarca söylenmiş bu sözden vurulmuştu, biri Fransızcada siz diye yalvarıyordu. Gözlerini açıyor, işte orada! Bakır'da böyle bir şey! Bakıyor, bakıyor ve şaşkınlığı gittikçe büyüyor. Kılığımı inceliyor - pislik içinde, uzun saçlı, çuvallar içinde biri, çünkü Jak'ın verdiği ceketi alırlar diye içime giyiyordum.

– Nesiniz? Sonunda bana Fransızca soruyor.

– Esir.

– Hasta mısın?

– Evet, hasta.

Bana daha bir şeyler sormak istiyor, neyim varmış gibi falan, ama duruyor, çark etmek istiyor Fransızcasından. Fransızcası benimkinden de daha zavallıydı.

Sonra vazgeçiyor.

– Dö la fiyevir? diyor sadece.

– Evet, evet ateş.

Tekrar geleceğini bana işaretle anlatıyor. Genç bir çocuk, yirmi beş yirmi altı yaşlarında. Daha sonra öğrendim ki Bakır'a o gün gelmiş.

Birazdan tekrar geliyor. Bana bir tüp kinin ve başka tozlar getiriyor.

– Şayet yarın kendini iyi hissedersen, sağlık ocağına gel - güçbela anlamamı sağlıyor.

Bir iki günde kendime geldim. Ateş düştü. Doktor geçerken beni gördü. Sonra bir asker gönderdi ve beni sağlık ocağına aldı. Orayı evi olarak da kullanıyordu.

Oturmamı işaret etti.

– Sen çok gençsin, diyor bana. Ne iş yapıyordun?

– Okula gidiyordum.

– E, seni neden tutukladılar?

– Öyle.

Doktor susuyor - muhakkak, lafı yeniden başlatmak için yeni sözcük arıyor.

– Türkçe bilmiyor musun?

– Hayır, burada ne öğrendiysem.

Yine susuyor. Sonra zayıf düştüğümü, birkaç gün çalışmamam gerektiğini söylüyor. Ama bu nasıl olacak?

Bulmaya çalışıyor, sonunda bir yol buluyor.

– Bende çalışacağını, söyleyeceğim. Fransızca ilaç kullanım tarifelerini çevirirsin.

Öyle oldu. Sabahları sağlık ocağına gidiyor, akşama koğuşumuza dönüyordum. Doktor bana pantolon ve bir çift postal verdi. Her akşam torbama ekmek dolduruyordu:

– Arkadaşların için, diyordu.

Fransızca bazı ilaç tarifeleri vardı ki çevirisini sözlükle bile kolay yapamıyordu. Çünkü zaman çekimlerinden, fiil mastarlarını bulamıyordu. O zaman ona yardım ediyordum. Fransızca-Türkçe sözlükten Fransızca sözcüğü buluyordum ve Türkçe karşılığını okuması için ona gösteriyordum. Uzun süre böyle çalıştık.

Çocuk çok gençti, üniversiteden yeni çıkmıştı, sıcak Anadolulu bakışları vardı. Tabip teğmendi.

– Bir gün, bir tarifeyi tercüme ediyorduk. "Pu le jön mer."

Bir kelimeyi aradım. Onu buldum ve sözlüğü ona uzattım. Kitap elimde kaldı. Onu almıyordu.

Kafamı kaldırdım ona, gözünü bana dikmiş bakıyor.

– İlia...(bana hep böyle seslenirdi, "a"yı vurgulayarak). Annen var mı?

– Evet, var diyorum ona.

– Kurtuldu mu?

– Evet, kurtuldu.

Sessiz kalıyoruz. Bir şey söylemek istiyor, fakat duruyor. Tercümeye devam ettik. Akşama kadar suratı asıktı.

Kendi kendime sordum durdum: Ne olmuştu?

Ertesi sabah, Doktor Kırkağaç'a gitti. Akşama dönecekti. Emirberi İsmail ile yalnız kaldık ve ona yemek işinde yardım ettim.

İşi bitirdiğimiz zaman oturduk.

İsmail, Diyarbakırlı saf bir çocuktu. Bakıyor efendisiyle sohbet ediyorum, Fransızca konuşuyorum, bunca kitabı, sözlükleri karıştırıyorum, o zaman gözlerinde bana karşı ölçüsüz bir hayranlık kabarıyordu, bunu görüyordum. Bilmiyorum, beni ne biçim bir yaratıktan sayıyordu.

Çat pat konuşuyorduk.

– Nereli Kamil Bey, diye doktoru sordum.

– Bursalı, dedi bana.

– Ailesi orada mı?

– Evet. Yani babası. Anasını... Onu sizinkiler öldürdü.

İsmail daha çok şey anlatıyor. Onu dinlemiyorum. Evet, iyi anlayamadığım için.

İsmail bir gün, doktor yokken, beni bir köşeye çekiyor ve ısrarla bir şey için yalvarıyor. Bir kâğıt ve kurşunkalem tutuyordu. Ne istediğini anlıyorum: İsmini "Fransızca" yazmamı istiyordu.

Bir ambalaj kâğıdına yazıyorum:

"Ismael"

Kâğıdı alıyor ve içten teşekkür ediyor. Sonra sabırla, gıdım gıdım onu kopya ediyor. Ertesi gün ve daha ertesi gün de işi olmadığı zamanlar, onu artık yıpranmış olan kâğıdımın üzerine aslan yavrusu gibi çökmüş görüyordum. Kopya ediyor, karşılaştırıyor, kamburunu çekip, "I" gibi oluyordu, halbuki benimleyken kamburunu çıkarırdı. Avlunun duvarları doldu: Ismael, Ismael, Ismael.

– Onu öğrenip ne yapacaksın? Gülerek ona soruyorum.

Kafasını neşeyle ve şükran dolu sallıyor.

– Nerden bilesin!

Nereden bileyim! Bir gün Diyarbakır'a dönecekmiş. Ona soracaklarmış: "E, o diyarda ne öğrendin, İsmail?" O da, o zaman oturacak ve onlara askerde, ne usullerle insanların öldürüleceğini öğrettiklerini anlatacak, sonra diyecekmiş: "Durun bakalım, daha görmediniz!" Kalemini tükürükle ıslatacak, bir kâğıt parçası alacak ve başlayacakmış çizmeye:

Ismael

Diğerleri gözlerini açacaklarmış, nah böyle! Gözleri, bu sağdan sola değil, tersine yazılmış esrarengiz yazıda donup kalacakmış. Yerlerinde büzüşüp kalacaklar ve korkuyla, huşu içinde O'nu çağıracaklarmış.

"Allah!" "Allah!"

Kırkağaç'a dönüş emri geldi.

Doktor Kâmil elimi sıkıyor:

–Hürriyetine çabuk kavuşasın, İlia.

Ona teşekkür ediyorum. İsmail de beni selametliyor.

Yolda, bizi götüren asker postallarımı ve pantolonumu görüyor:

– Çıkar!

Onları çıkarıp verdim. Oh olsun! Hiç olmazsa pantolonu içe çuvalı üste giyecektin, Jak'ın hediyesi ceketi giydiğin gibi.

Kırkağaç'taki yoldaşlarımız bizleri gerçek bir sevinçle karşıladılar. Bizi kucakladılar, öptüler.

Jak'ı arandım.

– Jak! Jak!

– Jak? Öldü, diyor biri bana.

Şaşkınlıktan ağzım açık kalıyor.

– Öldü mü? Nasıl öldü?

– İşte, öldü.

Üşütmüştü, zatülcenpten. Öyle bir şey. Bir haftadan fazla dayanamamış. Evet, bir gece beni hatırlamış. Sayıklamaları içinde bana seslenmiş: "İlia, İlia." Sonra daha sakin, daha alçak sesle başka bir kimseye seslenmeye başlamış. Kimdi bilmiyorlar, annesi olduğunu tahmin ediyorlar. Ona Ermenice sesleniyormuş. Buradan anlamışlar ki Jak Ermeni olacaktı.

– Düşün bir kere, diyor arkadaş, bunca zaman bunu anlamadık! Al sana, Ermeniymiş! Ne anasının gözü millet, değil mi?

Ne diyordu bu arkadaş, sesimi çıkarmadan şaşkın şaşkın dinledim. Sadece kafamın bir hareketiyle cevap verdim - evet, evet, anasının gözü millet…

Epey gün sonra suyolcuları geri getirdiler: Sitiliyanos ve Glaros - jön prömiyerler. Ayaklarında çarıklar, sırtlarında kıl dokuma elbiselerle, tir tir titriyorlardı.

Onlara hayran bakakalıyoruz.

– Aman bre, yıldızlardan mı gelirsiniz?

– Hem, ne zannettin?

Vay anam nasıl geçirdiler bunca zamanı! İlk üç günleri tamam, yan gelip yatmışlar. Onları kendilerine gelmeleri için sadece beslemişler. Hoca. O günlerde, tesadüfen köyün muhtarı evleniyormuş. Törene onları da çağırıyorlar. Meydanda güreş olacaktı, gittiler. Bütün köy soğuğa rağmen silme, meydana toplanmıştı, çocuklar, kadınlar.

– Esirler! Esirler! Kadınlar bizimkileri görünce böyle sesleniyorlar.

Bizimkilere yaklaştılar, onlara merakla baktılar ve yemeleri için kuru üzüm torbaları attılar. İki delikanlı güreşe tutuşmuştu. Bütün gözler onların üzerlerine dikilmişken, Glaros bir Türk çocuğunu tenhada yakalayıp ona suyun nereden kopup geldiğini sorar. Türk ona küçük bir tepeyi gösterir.

– Oradan doğru.

– İyi, der Glaros.

Oyun bitiyor. Hoca bizimkilerin yanına geliyor.

– Haydi, diyor onlara. Siz de!

– Ne?

– Güreş tutacaksınız.

– Aman bre!

– Haydi, hemen, şaşkın herifler! Sonra da parsa toplayacaksınız. Bunun için!

Glaros işaret ediyor, diğer jön prömiyere.

– Ne diyorsun?

– Çıldırdın mı yahu? Öbürü korkudan donakalmıştı. Güreşte çuvallarımız çözülürse? Bize kuduracaklar!

Glaros bunu hocaya söylüyor.

– Çırılçıplak kalmaktan korkuyoruz, hoca efendi! Bizi yok sayın!

– Şeytanlar, gerçek güreş tutmanız şart değil! Öfkesi kabarmış Türkten korkmaz mısınız hiç? Elle yakalanmış gibi yapın sadece. İşte!

Kalkmayı bir istiyorlar, bir istemiyorlar. Glaros bu arada peşrev deniyor: Baldırlarına ellerini vuruyor, pehlivanların yaptığı gibi.

Sonunda jön prömiyerler birbirlerine dalıyor.

– Hay senin aklına! Bir eliyle çalışırken, hafifçe çıkışıyordu, çünkü diğeriyle sıkı sıkı çuvalını tutuyordu ki çözülüp düşmesin.

– Düşeyim mi?

– Daha! Devam et.

Sonunda, Glaros bir oradan bir buradan girdi, daldı ve Sitiliyanos'u sırtüstü uzattı. İzleyen topluluk zevkten uluyordu.

Glaros tablayı aldı ve bir yığın bahşiş topladı.

Bunları bitirdikten sonra hoca onları yataklarına götürdü.

– E, yarın başlıyoruz, dedi.

– Başlayalım.

– Hem çok vaktimizi almaz, çok iş değil, diye de ilave etti, Glaros.

Hoca duruyor ve ona bakıyor.

– Suyu nerede bulacağımızı biliyor musun, usta?

O zaman, Glaros dikleşiyor. Eğiliyor ve yerden küçük bir taş alıyor. Onu bütün ciddiyetiyle süzüyor. Cup, fırlatıyor

yukarıya. Yine ciddiyetle düşene kadar izliyor. Sonra taşla beraber aynı anda kendini yere atıp kulağını yere yapıştırıyor.

Hoca vurulmuş gibi izliyor bu esrarengiz işi.

– Benim sanatım bu diyor, suyun nerede bulunduğunu bilmek Hoca efendi.

Ve küçük tepeyi gösteriyor.

– Allah! Allah! Sakalını çekiştirmeye başlamıştı hoca. Ulan nerden anladın?

Neşesinden, akşama onlara hoşaf getiriyor.

Ertesi gün işe koyuluyorlar. Hiç zor değildi: Su yukarıdaki membadan aşağıdaki düzlüğe yuvarlana yuvarlana inerdi. Kaldıkları günlerde, yabanidomuz yediler. Türkler onları öldürüyor ve filan yerde diyordu. Çünkü onlara dokunmak bile günahtı. Bizimkiler o zaman, tahsildarla gidip onu bulup getiriyor ve yüzüp, parçalayıp ne gerekiyorsa yapıyordu.

BÖLÜM 12

“Tanrı sona vardı, onlara yüzünü çevirdi görmesin sonu diye”

*

O günlerde birden, yerden biter gibi çıkıverdi. Nerden geliyordu? Orasına burasına tutturulmuş kurdeleler, rengârenk şeritler olan haki renkte yağlı bir ceket giymişti. Bir de fiyongu vardı. Sıska yüzü tarçınrengi iğrenç lekelerle doluydu, küçük çıbanlar, beneklerle - bu kadar çoğu başka birinde olamaz. Endişeli iki ince göz. Küçük kafa tamamen usturaya vurulmuştu. Sadece tepede bir tutam saç, kirden dimdik duran cılız birkaç saç teli kalmıştı.

Gördüğümüz ilk gün, askerler onu ortasına almıştı. O da bir sürü maskaralık yapıyordu. Askerler gülerek naralar atıyordu. Bizi gördüğü zaman doğru koşmaya başladı, önümüzde derin bir reverans yaptı ve her birimizin sağlık durumunu sormaya başladı. Sonra parmağıyla yine herkesin burnuna tek tek birer fiske vurdu, sanki çıkardığı sesi inceliyordu.

Öylece kalakaldık ve öfkeden dişlerimizi sıkıyorduk.

– Solucan! diye fısıldadı arkadan biri.

Adam fısıltıyı duyar duymaz geri döndü, ürkmüş gözlerle bize baktı ve koşarak yan yolda kayboldu.

– Doktor! Doktor! Askerler arkasından bağırıyordu.

Ama adam dönmedi.

Akşam, bu kertenkele acaba ne olabilir diyorduk. Biri Konya'dan bir Türk olduğunu öğrenmiş. Ama başka biri, o kuşkulu dedi, kendini gizleyen Ermeni de olabilir, dedi. Jak gibi.

Doktor -lakabı buydu- bizim sahici gölgemiz oldu. Kırkağaç'ın Ermeni mahallesinde terkedilmiş derme çatma bir kulübe bulmuştu. Onu taşlarla gelişigüzel kapatmış ve yatağını sermişti. Şafakla beraber kulübeden fırlıyor, doğru bizim hücrenin kapısına geliyordu.

İşe gitmek için yola çıkmış oluyorduk. Önümüze düşüyor, köyün kahvelerinin oraya vardığımızda, oturan yerlilere maskaralık yapıp kendini gösteriyordu. Kaygı ve korku dolu bir çabaydı bu - bizimle dalga geçtiğini onlara gösteriyordu. Bazen dalıp gidiyordu. Gözlerini kapatıyor, bir süre öyle tutuyor sonra gözkapaklarını oynatmaya başlıyordu. Bu aç kapa onu ayıltıyor, delinin biri olduğunu hatırlatıyordu. O zaman kafasını yukarı kaldırıyor, başından takkesini çıkarıyor ve pürdikkatle bakarak bize emri basıyordu:

– Ulan, efeler, öksür!

Bir kısmımız gözlerini yere eğiyor, diğerlerimiz gözlerini üzerine, iğrenç meşin suratına kinle dikerek onu tahrik ediyordu.

– Öksürdünüz mü, musibetler? En yumuşaklığıyla soruyordu Doktor.

Daha cevabı beklemeden tepesindeki kılı yakalıyor ve bir reverans yapıyor:

– Sağlığınıza!

Hepimiz yerimizde kudurup kalıyorduk bu herife. Tanrım, aç karınları sevindirmek için rızk göndermiş olabilirdin.

Bir akşam, bizim koğuşa öyle bir aceleyle daldı ki zannedersin onu kovalıyorlar. Onunla beraber Kırkağaç'ın dağından inen dondurucu rüzgâr da içeri daldı.

– Misafirler! Misafirler geldi size! diye bağırıyordu. Üç kişiler. İkisi ayı gibi ve biri de maymun!

Kıpkırmızı suratı gözlerindeki neşeden parlıyor ve durmadan çamurlu yanaklarını sıvazlıyordu.

Yarım saat sonra getirip bizim koğuşa kattılar. Onları beklerken tarif edilmez bir huzursuzluk duyduk. Kesin olarak onları İzmir'den trenle getirdikleri sonucuna varmıştık. E, bu kadar genç yoldaşlar, beraberinde birçok yeni haberi de getirmişlerdir, dedik.

Geldikleri zaman etraflarında dönmeye başladık, büyük bir ateş yaktık. Herkes onlara daha fazla yaltaklanarak iltifat etmeye çalışıyordu. Hepimiz bu çuvalların içinde göründüğümüzden daha iyi olduğumuzu göstermek istiyorduk - sanki sıkılıyorduk, insanlık halimizden.

– Öyle mi kardeşler? İzmir'den mi?

– Evet, İzmir'den.

– Neler oluyor orada aşağıda?

– Askerî mahkemeye düştük.

Korkuyla gözlerimizi açtık.

– Sahiden? Mahkemeye mi?

– Sahiden.

Evet, onları Manisa yangınını başlatanlardan saymışlardı. Ama onlar sineğe bile dokunmamıştı. Öylesine benzetmişlerdi.

– Peki, nasıl kurtuldunuz be çocuklar?

– Onu Tanrı bilir! Biz de sanmıyorduk. Ama bir muhafızımız mahkemede bizi doğruladı, böylece beraat ettirdiler.

Sevincimizi her biçimde onlara gösteriyoruz. Sohbet koyulaşıyor. Glaros bir merakını belirtiyor.

– Öyleyse… Denizi gördünüz diyelim, öyle mi?

Aptalca söz ama kalplerimizi hoplattı.

– Bildiğiniz gibi, diyor içlerinden biri. Hiçbir şey değişmedi.

Ne değişsin ki?

– Ne diyorlar, orada aşağıda? Gidecek miyiz?

– O, bu kesin! Bir ay daha. En fazla.

Onları merakla gözden geçiriyoruz, sanki acayip yaratıklarmış gibi. Bizim gibi giyinmişlerdi, çuvalla. Farklı hiçbir şeyleri yok. Lakin bir şey aniden birinin gözüne çarpıyor.

– Bu ne yahu?

Üçünün de bileklerine geçirmiş oldukları tenekeden şeyleri gösteriyor. Sicimle bağlıydı bileklerine, dört köşe tenekeden, Türkçe rakamlar yazılı plakalardı.

– Bunlar nedir?

– Bunlar mı? Bizim numaramız, diyor biri şaşkınlıkla. Sizin yok mu?

– Hayır, bizim yok.

Bir ay önce kendilerine numara verdiklerini anlatıyorlar. O zamandan beri her birinin bir numarası varmış. Kayda geçmişler. Ama daha önce kayıtları yokmuş ve onu yirmisi bir gecede askerî kamptan kayboluyormuş, onları kim soruyordu ki? Sonra Manisa'da numara verdiler. Orada üç bin esir varmış.

O vakit birbirimize korkulu gözlerle bakıştık.

– Yani, şimdi bizim bir dayanağımız yok muydu? Kim arayıp soracacaktı bizi, şayet…

– Ama durun! Hayır! Bizi sakinleştirmeye çalıştılar. Siz

de bir yere kaydedilmişsinizdir. Sadece daha numaranızı vermediler.

Orada, seni bir rakam yapan, küçük numara plakalarına bakıp duruyoruz. Onları kıskanıyoruz - ona sahip olma mutluluğundan yoksunuz.

– Bak, onların halihazırda bir işleri varmış... Bizden biri böyle diyor.

– İşimiz yoktu, hapishanede boncuk diziyorduk.

– Bu kadar mı?

– Ama sana demiyorum, onlara bayılıyoruz. Seni deliğe tıkmışlar...

Bütün bu boşboğazlık içinde, onlardan sadece iki gencin konuştuğuna dikkat etmemiştik. Diğeri ki - o "maymun"u doktor vaftiz etmekteydi - sohbet sırasında hiç sesini çıkarmamıştı. Yirmi yaşlarında sıska sırık gibi biriydi. Uzun bacaklarını ateşe doğru uzatmış, oraya dikkatle bakıyordu, sanki ateşte önemli bir şeyler oluyordu.

– Ateşe mi bakıyordun, kardeşçeğiz? İspinos yaklaşıp sırtını okşuyor.

Maymun dönüp, ona dokunan İspinos'a bakıyor. Sonra gözlerini bizim üzerimizde dolaştırıyor. Gözler kıpkırmızıydı, sık görülmeyen bir kırmızılık - gözakında şerit şerit oluşmuş. Bu kırmızı gözlerin bize teşekkür ettiği açıkça görülüyordu. Sonra onları iki arkadaşının üzerine dikti.

– A! diyor yeni gelenlerden biri, unutup ta yeni hatırlamış gibi. Onunla konuşamazsınız. Dilsizdir!

– A! Sahiden mi?

– Evet, zira kafasıyla zoru var, beyniyle ilişkisini kestiler. Aşağıdaki nemli sıcak havada dayağa dayanamadı. Bundan.

– A! Çipin - Çipin gibi... Unuttunuz mu Çipin - Çipin'i?

Hücreyi sessizlik kaplıyor. Bir iki dakika.

– Uf! İspinos sonunda sessizliğe dayanamıyor. Nedir ya? Keşke…

Alnında derin bir kırışık oynayıp duruyor. Sanki sinir geldi adama. Sonra yine sakinleşiyor.

Bir süre muhafızlarımızın kaldığı avludaki küçük evden sızan ateşin ışığına bakıyoruz. Maymun'a yaklaştım baktım, numarası 1283. Bu akşam da diğer akşamlar gibiydi, öncekiler gibi. Bulduğum bir çuvalı serdik ve döşek olarak kullandık, dört ayak. Benimkiler ve onunkiler. Sonra birbirimize ısınmak için yaklaştık ve bitlerimizi kardeşçe paylaştık.

Ertesi gün yeni gelen üç arkadaş ve benimle iki kişi daha istasyona işe götürüldük. Yerler kirli, çamurluydu. Sanki geceden kalma bir sis ovaya çöküp kalmıştı.

Bir tren ıslık öttürdü. Islık bu donmuş sabah içinde ıslığı havaya yuvarlak küçük bir delik açıp girdi - sonra, fisss, içerde patladı.

Dikenli tel balyalarını, istasyondan aldık. Onları on dakika uzaktaki bir ardiyeye taşıyorduk. Gidiyor, geliyoruz, biraz dinlenmek için durdurmuyorlar. İki muhafız vardı. Biri bizi istasyondan ardiyeye götürüyordu. Sonra orada oturup dinleniyor, bizi dinlenmiş olan öteki getiriyordu. Hep böyle. Hava ne kadar soğuk, zevkine varmak için dilimizi çıkarıp havayı yalıyoruz ve koşuyorduk - keyfimizden böyle.

1283 Maymun makine gibi devamlı çalışıyordu. Ona tekerlek biçimi balyanın içine girip iki eliyle kaldırıp taşıması için akıl vermiştim. Birkaç denemeden sonra alıştı.

Öğlene daha çok saat vardı ama şimdiden dizlerimiz bükülmeye başlamıştı. Sadece Zafiris, 21388 numara, hafiften

bir nakarat tutturmuş gidip geliyordu - Anadolu gibi sakin ve tatlıydı.

– Ha biraz daha gayret arkadaş! Kızarak ona takıldım. Bir oynamadığın kaldı arkadaş!

Anadolu burada sünnetli duruyor, Zafiris dudaklarında türkü desteksiz gidiyor. Bir zamanlar komandoydu.

Bana safça bakıyor:

– Çocuğum her şeyin bir sonu var, diyor sakin sakin. Sadece, inançsız kalmayasın. Niçin türkü söylemeyesin? Ben inanıyorum.

– Bu halde mi? Öfkelenerek ona bağırıyorum. İnanç ha? Sonumuz nasıl gelecek?

– Evet, sonunda gelecek?

Ona karşılık vermedim. Hayatın önüne koyduklarıyla baş etmesini bilen öteki soy ile göbeği kesilmişti. Dahası, çeneleri öyle ölçülü biçiliydi ki suratında gereğinden fazla yer kaplamıyordu.

Birazcık duralım diye muhafızlara yalvarıyorduk ama bizi duymak istemiyorlar.

Doktor, birkaç elden sonra geldi. Yolda bizi izlemeye başladı. Bizimle gidiyor dönüyordu. Bir daha, bir daha. Sonunda yoruldu. O vakit, takati tükenen bize dikkat kesildi. Bir şey konuşmadı. Fakat istasyona vardığımız zaman, birdenbire oynayarak zıplamaya başladı.

– Bakın şimdi, ne olacak! Muhafıza bağırıyordu. Nişanlın var mı hemşerim?

– Var, diyor adam.

– Öyleyse, şimdi sana bir tasvir çizeceğim, aynı sen, sümbüllü mümbüllü, ona gönderince kudursun genç kızcağız. Vallahi! Ortasına da bir kılıç oturtacağım, benzeyesin zabite…

Ona söylüyor da söylüyor.

Muhafızın aklı başından gitti. Sivas'ın köylerinden kırklarında biriydi. Muhakkak ki bir sürü çocuğu vardı. Oralarda on beşinde, daha sümüklüyken evlendiriyorlar. Ama şimdi İzmir'de nişanlısı olduğunu söylüyor, şan için.

Yere çöküyor ve ötesini berisini düzeltiyor. Doktor da yağlı bir kâğıt ve kalem çıkarıyor:

– Daha sağa! Kalpağı daha eğ, yana! Orada! Dik dur!

Ve çizmeye koyuluyor.

Resim sanki Büyük İskender'e benzemeye başlamıştı, donanımlı bir geminin içinde. Biz bu arada yere uzanmıştık, bu zarif ortamda terbiyesizce guruldayan karınlarımızı susturmaya çalışıyorduk.

Saat geçti. Muhafız şişinerek devamlı dikilmekten yorulmuştu. Sabırsızlanmaya başladı. Bir o yana bir bu yana sallandı. Doktorun işi.

Adam artık dayanamadı.

– Ulan acaba suratım pencereli bir konak mı ki bitmiyor? Öfkelenerek bağırdı. Hepsiciği iki göz iki burun deliği! Bırakıyorum!

– Bitti! Bitti! Bağırdı doktor da.

Bir iki son çizgiyi de alelacele çekiyor ve kâğıdı veriyor. Bir askere bir etrafa göz atıyor - tüymeye hazır.

Muhafız resmi evirip çevirip bakıyor, sanki içinde kuşku doğuyor - Büyük İskender'in gemisi mi? Sonunda kendini de teşhis ediyor ve gözleri neşeden parlıyor.

Biz de yorgunluğumuzu gidermiş oluyoruz.

Öğlen vakti oturmuş kara ekmeğimizi yiyorduk. Orda küçük bir evde kalan istasyonun yaşlı nenesi, iş başlayana kadar, bizden birisinin onunla gelip evinin tahta döşeme-

lerini yıkayıp silmesini istiyor ve bunu muhafızın dediğini söylüyor.

– Ben gideyim, diyor, bir şeyin kokusunu alan üç misafirden biri olan Vasili.

1283 Maymun'un gitmesinde ısrar ediyoruz, belki ona çıplaklığını kapatacak bir şeyler verirler. Kışın vurduğu erken açmış bahar çiçekleri gibi çeneleri vuruyordu.

Maymun gitti. Onunla biri daha beraber gitti. Ona yolu ve ne yapacağını gösterecek.

Bir yolcu treni geldi. Sesler. Küfürler, hoş gelsinler sesleri. Basit insanlar, zenginler, yağlı fesleriyle sökün ettiler. Bıyığının bir tarafı diğerinden daha kısa makaslanmış bir subay vardı. Sanki bu kısa taraf, iki parmak uzun kıla hizalanabilmek için komikçe titreşiyordu.

Subay vagondaki bir hanıma elini uzatıyor. Hanım eli tutarak merdivene basıyor, kısa eteği biraz yukarı kalkıyor. Bir an beyaz etinden bir parça görünüyor. Ekmeği dişliyordum ve dalgın dalgın dişlerimin arasında gıcırdatarak onu eziyordum. Bir parça beyaz et - tırnaklarını ona gömesin arsız kadın içine dolsun ve kudurasın…

Tekrar iş için hazırlanıyoruz. Vasilis, ihtiyar kadının ekstra angaryasından koku almış köpek gibi, Maymun'a bağırdı ve onu bir köşeye götürdü.

Beraber döndüler, O ve Maymun. Vasilis, döndüğünde mükemmel bir yamalı haki ceket giyiyordu. Türk nene Maymun'a ceketle birlikte boş bir çuval da vermişti. Vasilis çuvalı ortasından ayırdı ve dilsizin kafasından geçirdi. Ceketi kendisine ayırmıştı.

Dışarıda bu işe fren koyduk.

– Ona geri ver ceketi! Vasilis'e bağırıyorduk.

– Çuvalda tuzlanmış ıstakoz gibi sen olmalıydın! diye Zafiris arkadaşına sesleniyordu. Ona acırnıyor musun?

– Lokanta benim başımı döndürür! Zafiris'in öfkesi artıyor, öbürü de: İhtiyacım var ki onu aldım! diyordu.

– Onu göreceğiz!

– Görelim.

Akşam koğuşta toplandığımızda, bunu arkadaşlarımıza anlattım.

– Size ne be! diye bağırdı Hıristos, o lanet adam.

Adam bir süre önceki o olayı unutmamıştı, bulduğu çuvalı ondan alıpta hasta arkadaşlara verdiğimiz olayı.

Fakat biz hepimiz bu olayda da yine birlik olduk. Gözümüzü üzerine diktik, dişimizi gösterdik. Vasilis hiçbir biçimde ceketi vermeyi kabul etmedi. O vakit üzerine çullandık ve ele geçirdik. Öfkesinden kudurdu ve bizi tehdit etti:

– Köpekler!

Ama onu dinlemedik. Maymun ateşin başında oturmuş, olan bitene lakayt, bu kadar şamatanın neden çıktığını anlayamıyordu.

O günden sonra Vasilis'i bir türlü içimize sindiremiyorduk. Yüzsüz, aşağılık lanet biriydi ki her fırsatta bir biçimde attığı taşı birinin kaldırması lazımdı. İşde, hep kaçamağına bakıyor. Devamlı şikâyet ediyor. Gece ateş yanında en iyi yer yalnız kendinin olsun istiyordu. Kısa zamanda bizim Hıristos'a benzedi - aynı hamurdanlar. Bir zaman sonra, paylaşınada aralarında didişme başladı - kim ateşe daha yakın uyusun, kim daha az çalışssın. Bir gece yumruk yumruğa geldiler. Nerdeyse birbirlerini öldüreceklerdi. Yaralıydılar, paramparça etmişlerdi birbirlerini.

– İkimizden biri yok olmalı! diye bağırıyordu, Hıristos.

– Evet, köpek! Ona cevap veriyordu Vasilis. Kim ama?

Böylece Vasilis yalnız başına kaldı. Kimse konuşmuyordu onunla. Sadece eski arkadaşı Zafiris ona acıyordu. Yaklaşıyordu.

– Vasili, niçin böylesin? Ona öğüt veriyordu, tatlılıkla. Burada gurbette kardeş gibi olmalıyız.

– Bırak beni, diye omuz silkiyordu öteki.

– Kalbi olan bir insan böyle düşünmez, yapmaz. İyi olmak gerekmez mi. Gör bak o zaman, bolluk seni bulur, çünkü Tanrı görür…

Ona cevap vermiyordu. O zaman da adam geri çekiliyordu. Vasilis yine düşünceleriyle baş başa kaldı. Biz aramızda, düzelmesini hayal ve umut ediyorduk. Böyle temenni ediyorduk. Lakin adam yalnız kaldı. Kimse onu ne seviyor ne soruyor. Gözlerini bir yere dikiyor hareketsiz oturuyordu. Hayaller görür gibiydi. Bir gün Zafiris'e sormuştum. Onun için bana, bir yerde bekleyen sümüklü çocukları var, dedi.

Böyle bir hafta geçti.

Bir akşam doktor birimizi yakalıyor. Gizlide. Korkmuş, lafı geveleyip duruyor. Sonunda söylüyor: Net olarak kumandanı duymuştu. Şafakta üç arkadaşı asacaklarmış. Ölüm mahkûmuydular.

İşten geç dönüp, çilehanemizde toplandık. Korkunç haber etrafta dönüyor. Kim söyleyecekti onlara? İşaretle anlaşıyoruz. Kimse bilmiyor. O zaman bütün gözler İspinos'a baktı. Zıpkınlanmış balık gibi titriyordu. Kabul etmedi. Fakat hepimiz ona yüklendik. Ayıldı bayıldı sonunda boyun eğdi.

Gizlice bir köşede Zafiris'e seslendi. Neden Vasilis'i değil de onu düşündü! Hiddetinden onu paralamasından korkmuş olacaktı. Zafiris safçaydı - bunlar her şeye dayanırlar.

Fıs fıs. Başlıyor ona söylemeye. Bütün gözler korku içinde ateşe dönmüş bakıyor.

– Ah! Zafiris'in çığlığını duyuyoruz.

Gövdesi eriyor ve İspinos'un ayaklarına yığılıyor.

Hepimiz koşuyoruz.

– Ne oluyor yahu? diye bağırıyor Vasilis. Çıldırdınız mı?

Zafiris'in yanaklarını tokatlıyorduk ayıltmak için. Gürültü patırdı, sesler.

Vasilis hâlâ anlamayarak, frenden boşaldı.

– Konuşacak mısınız ulan? İspinos'a dişlerini gıcırdatıyor ve ona doğru tehditkâr bir adım atıyor.

Fukara İspinos ne yapsın? Korkudan titriyor. Onu yalnız başına bırakmıştık.

Hıçkırıklarla, ümitsizce, yüreği parçalanarak bağırıyor:

– Kardeşçikler! Kardeşçikler! Korkmayın!...Sizi asacaklar!...

Vasilis uluyor da uluyor, yumruklarını vurmaktan ellerini kanattı - aptallaştı.

Biz oturuyorduk. Kenarda büzülmüş korkuyla bakıyorduk iri adama. Sonra sakinleşti, yine ona yaklaşmaya korkuyorduk.

Bir şey söylemiyor. Sessiz, düşünceli, pelte gibiydi. Baskıdan kurtulmaya ilk kim başlıyor? İspinos kalkıyor ve yağ lambasını söndürüyor. Herkes derin bir nefes alıyor, iç rahatlığıyla. Teselli edecek bir iki laf için, ona yaklaşmaya

cesaret buluyoruz.

– Nerden biliyoruz? diyor birimiz. Yalan olmasın…

Ama kapının dışına bu akşam iki nöbetçi dikmişlerdi. Bizi kilitlediler. Apaçıktı.

Yine sessizlik çöktü. Çok saat geçti. Ocağın alevleri duvarlara ve yüzlere yansıyordu. İspinos üzerimizdeki ağırlığı azaltıp atmosferi yumuşatmak için yine korkunç çaba gösteriyor.

– Bir şey konuşalım… diyor aniden.

Çıt yok.

Cesaretini kaybetmiyor. Bir hikâyeye başlıyor, ölü bir vücuda karşı, ona ağlayan canlılar sabahı böyle yapıyorlar. Bir vakitler diyor, iki yoksul yolda gidiyormuş: Bir katır ve bir değirmenci. E, diyor hayvan, buyurgan biçimde. Değirmenci kardeş, senin kaderin benden daha iyidir. Neden ya? Yükü aşağı indirelim fit olalım. O zaman iki hayvan yerlerini değiştiriyor. Katır değirmenci oluyor ve değirmenci de hayvan, böylece değişmek nasılmış görüyorlar. Değirmenci, hayvan…

Hop! İspinos hikâyeyi aniden kesiyor, sanki ağzından sel akıyor gibi başlıyor gürül gürül ağlamaya.

Ve o ikisinde, Vasilis ve Zafiris'de, kıpırtı yok. Maymun'da da. Fukara zaten hiçbir şey anlamamıştı. Sadece herkesin uyumadığını görüyordu, o da uyumuyordu.

Birimiz Zafiris'e dikkat ediyor, titriyordu. Onu ayılttığımızdan beri sesi çıkmıyordu. Sadece titriyordu.

– Ayaklarını biraz ovalım mı ısınsın? Birisi ona soruyor, sevecenlikle.

Ona bakıyor. Yorgunca işaret ediyor.

– Hayır.

Bir anda içindeki inanç kayboldu. Paldır küldür gitti.

Yıkımdı. İyisin kötüsün ne önemi vardı öyleyse? Tanrı ona inanmıyor ki, sona böyle varacaktı.

Üç ümitsiz mahkûmun arasındaydım. Birden ateşin alevleri arasından Vasilis'in gözlerine dikkat ediyorum. Yere sabitlenmişti. Bakmak için eğiliyorum. Maymun'un ayağını kaşıdığını görüyorum. Parmakları kan içindeydi - bir gayret onları bağlamaya çalışıyordu.

O zamana kadar sakin olan Vasilis bunu görüp aniden üzerine atılıyor.

– Ulan anlamadınız öyleyse siz.

Birden dilsize doğru hamle yapıyor, ona durumunu anlatmak için.

Önüne çıkıyoruz:

– Vasili! Vasili! Hayır! Anlamasın!

Zorla onu yakalayıp oturttuk.

Savaşa küfretti, Yunanlara, sonra ateşi canlandırdı yine, dişlerini gıcırdattı - sonunda kuru dal parçası alev aldı.

Şafağa doğru, Zafiris gibi sakinleşmişti. Gözler nemlenmişti. Çocuklarını çok yavaşça gözünün önünden geçirmeye başladı ve yalnız kalacakları için onlara gözyaşı döktü.

Gün ağarırken askerler onları almaya geldi. Maymun uyuyordu. Ayaklarını çuvalımızın içine sokmuştu. Ben de sokmuştum, ama soğuktan hiç uyumadım. Ayaklarımız birbirlerine dolaşmıştı. Onları ayırdım ve onu uyandırdım.

Saf saf bakarak bana sordu:

– Neden?

Onun sırtını okşadım, sanki uyandırılan çocukmuş gibi.

– Hiç.

Üç ceset, Kırkağaç'ın merkezinde, her biri çınarın bir dalında asılmış sallanıyordu. Yağmur yağıyor, su yukardan

aşağı onları ıslatıyor, çıplak ayaklarından süzülüyordu. Maymun'un ağzı yarı açıktı, dili dışarı fırlamıştı, kararmış, sanki kocaman bir dalak. Ara sıra bir yağmur damlası üzerine düşüyor, aşağı damlıyordu. Bu karanlık ağız o zaman ağlayan bir göz oluyordu.

Köylüler konuşarak toplanmaya başladılar, merakla asılanlara baktılar, tükürdüler, tatmin olarak ısınmaya gittiler.

Doktor da çınarın orayı tutmuştu. Aklına ne gelirse, çeşitli temsiller yapıyordu. Asılanların altında dans ediyor. Vahşi bir hayvanın böğürtüsünü andıran çılgın bir besteyi söylüyordu - beklemediğin bir anda şarkıyı keserek çığlıklar atıyordu.

Bir an kafası sallananlardan birinin ayağına çarptı. Öç almak için ayakları yakaladı, sırayla, onları çevirdi. Sonra onu bıraktı: Gövdeyi hızla bir taraftan öbür tarafa salladı durdu. Sular daha fazla damlamaya başladı.

Onları indirip, gömmemiz için bize çok sonra verdiler. Aynı gün ben ve İspinos bir dere yatağında büyük bir çukur açtık, üçü için de. O zaman İspinos'un hikâyeyi düşündüm - bir hayvan ve bir değirmenciydiler, değiştirdik, yine de bir hayvan…

Doktor onları gömmemizin sonuna kadar sahneyi izledi. İster istemez, araştırdı ve istasyonun yaşlı nenesinin Maymun'a verdiği ceketi üzerinden çıkardı. Bir de, Vasilis'in giydiği donu aldı. Onları soydu.

– Solucan!

Günler geçti. Bir akşam erkenden toplanmıştık. Avludaki küçük bir delikten kar yağmış ağaçlara bakıyorduk. Dalların üzerine düşen karın ortaya çıkardığı şekiller, öyle güzeldi ki!

Bodruma korkarak gelen biri göründü. Dönüp bakıyoruz: Doktor.

Nerden çıktı bu ziyaret? Üçünün asıldığı günden beri onu görmemiştik. Dudakları bembeyazdı. Mecalsizdi. Belli ki açtı, yeni yataktan kalkmış olacaktı.

Sertçe gözlerimizi üzerine diktik, o gözlerini aşağı indirmedi. Bize doğru iki kararsız adım attı. Sonra, korkuya esir düşmüş halde, aceleyle teneke madalyalarla dolu ceketinin düğmelerini çözdü, küçük bir paket çıkardı, onu bize fırlattı. Aceleyle döndü ve kayboldu.

Deli, değil mi?

Bizim Hıristos hemen pakete atılıyor yakalıyor. Onu açıyor. İçinden bir ceket ve onun altından kirli bir don çıkıyor. Buruşmuş. Kokmuş.

– Maymun'un ceketi! Bizimkilerden birisi gözlerini açarak apışıp kalıyor.

Evet, don da Vasilis'indi.

Çıt çıkmıyor.

– E, Hıristo, "biriniz yok olmalıydı." Nasıl didiştiğinizi hatırladın mı? İşte böyle…

Bu çarpıcı hatırlatma karşısında donakalıyoruz. Hıristos da cevap vermiyor. Dönüp soruyor sadece, titreyerek:

– Bunları kimse istiyor mu?

Giysiler için soruyordu, ceket için.

Bir cevap:

– İyi, diyor. Ben alırım…

Onları sarıyor. Yavaşça. Elleri yavaş çalışıyor. Stop. Eller durdu. Sağlam gövde birden eğilip çöküyor. Donuk suratında bir kasılma beliriyor. Eğiliyor. Ve aniden ağlamaya başlıyor.

BÖLÜM 13

"Ekmeklerimiz gözyaşıyla kutsandı,
içtiğimiz de bir gözyaşı"

*

Bu bizim kaderimizdi. Bir akşam bana ve iki esire daha bildirdiler. Ertesi sabah buradan gidecektik. Nereye, söylemediler.

Korkmuştuk."Üç"rakamı hatırladık. Numaralar üç taneydi, asılan arkadaşlar. Diğer arkadaşlar bizi sakinleştirmeye çalışıyor, avutuyordu. Bize şanslı olduğumuzu söylüyorlardı, çünkü kim bilir belki denize yakın bir yere götürüyorlardır. İçinde binlerce esirin olduğu büyük esir kamplarından birinin içine düşeceğiz. Orada korkmamıza gerek olmayacaktı, çünkü bir numara vereceklerdi.

Sabah acılı kalplerle çuvallarımızı giyindik ve arkadaşlarımızla vedalaştık. Hepsi çok duygulandılar. İçlerinde tekrar görüşmeyeceğimiz korkusu vardı. Jön prömiyerlerden Sitilianos beni öptü. Sonra, Yanis ustayla kucaklaştık.

– Şayet daha erken gidersen İlia, benimkileri bulacak mısın?

– Bulacağım Yani.

– Onlara burada olduğumu ve gidişi beklediğimi söylersin. Onlara ne acılar, çileler çektiğimizi söylemeyesin.

– Söylemem onlara.

– Söz mü?

– Evet, Yani.

Son anda içimden ona gerçeği açıklamam geçti, onları görmesi mümkün değildi. Ama korktum.

Nasırlı ellerini kuvvetle sıktım.

Trenle ayrıldık. Yanımıza bir refakatçi asker verdiler. Yolda bize eşek şakası yapıp durdu. Ona sorduk:

– Nereye gidiyoruz

– Kih, kih, sırıtıyor, ellerini boynuna götürerek, bizi kesecekmiş gibi hareketler yapıyordu.

Onu ciddiye almadık. Ama asker, devamlı tekrarlıyordu. İçten içe korkmaya başlamıştık.

Tren hızla akıp gidiyordu - tabi başka ne yapacaktı ki. İlk defa trenle gidiyordum. Dışarıda direklerin, ağaçların hızla bir görünüp bir kayboluşlarına bakıyordum. Böylesine şeytanca bir akıştı, geçerken onların karakterleri yok oluyor. Koca bir dilsiz oluyorlar ve onların arasındaki insanlar, ruhsuz, pelteden bir kütleye dönüşüyordu - kalpleri, kemikleri, gözyaşları. Acayip bir salıverme haberi mi ki - öyleyse bunun için balayı seyahati mi yaptırıyorlar?

Rötar yaptık. Hattın bir yerine taş toprak dökülmüştü. Diğer Türk işçilerle beraber bir saat kadar bunları yoldan temizledik. Küreklerimiz kırılıncaya kadar: Yine emirler savuran ağızlar, vuran eller altında kürekler hamur gibi oldu. Yapabildiğimiz kadar idare ettik.

Öğlene doğru Akhisar'a indik.

Bizi aldılar ve akşama kadar bazı küçük angarya işlerde çalıştırdılar. Gece olunca da alçak damlı bir binaya götürdüler. Bir hasat ambarı olacak. Karşıda bir cami görünüyor. İçeri girdiğimiz zaman müthiş gürültü vardı.

Orada burada birkaç yağ kandili yanıyordu. Türkçe konuşuyorlardı. Giyimlerinden, içerdekilerin hepsinin Türk olduğunu anladık. Bir kısmı askerî kıyafetliydi, diğerleri kafalarında sarıklarıyla siviller ve bellerinde şalvarlara yakın sarılmış kırmızı kuşaklarıyla zeybeklerdi. Üçümüz bir uca çekildik. Aralarında konuşuyorlardı, bizimle ilgilenmediler.

– Acaba burası mahpushane mi? diye yavaşça birbirimize sorduk.

Kim bilir bunu? Öğrenelim diye şeytan dürttü.

– Soracağım, dedi içimizden biri, Yorgis.

Kalktı ve sohbet eden ilk gruba gitti:

– Hemşeri, burası ne oluyor?

Şaşırarak dikeldi birisi:

– Nedir, bilmiyor musun?

– Hayır.

Çuvallara bürünmüş Yorgis'e dikkatle bakarak, işkillendiler.

– La havle! Sen nesin ulan?

– Esir, diyor, Yorgis.

Birden bomba gibi patladı, adam.

– A! Esir mi?

Bütün depo haberle uğulduyordu:

– Gâvurlar! Gâvurları buraya koydular!

Bu tavır öylesine düşmancaydı ki fukara Yorgis başka bir şey diyemeden geri çekildi. Ama kendiyle beraber, oradaki Türklerden bir elli kadar adamı da mıknatıs gibi arkasından sürükledi. Usturalı kafaları, uzun sakallarıyla öfkeli adamlardı. Aralarında bir Arap da vardı - hepsi firari asker ve yoklama kaçağıymış, sonradan öğrendik.

Onlara bakıyoruz, parlayan kocaman gözleri sanki av bulmuş vahşi hayvanınki gibiydi.

– Vay, demek ki o köpeklerdensiniz siz de! Öyle mi?

– Bak! Bak! diyordu biri diğerine.

Yorgis, ikimizden daha öndeydi. Biri yanına gidip karnına bir tekme savuruyor.

– Kalk ayağa, köpek! Emrediyor.

Kalktı. Türk ona bakıyordu. Bir anda şimşek gibi, bir fikir geliyor aklına. Yerde serili döşeklerin yanındaydı: Saman dolu büyük çuvallar.

Türk bunların birini yakaladı ve diğerlerine bir ucundan tutmalarını söyledi.

– Gir içine köpek! Emretti Yorgis'e.

Ne yapsın, girdi. O zaman, çuvalı bütün güçleriyle yukarı fırlattılar. Güçlü adamlardı, onca ağırlığı rahatça kaldırıp fırlatıyorlardı. Yorgis havaya fırlıyor, düşüyor ve tekrar fırlayıp düşüyordu - bir zamanlar, Sancho Panza'nın bir gravürünü görmüştüm, aynen böyle. Türkler bağırıyordu, oyundan pek zevklenmişlerdi. Bir an aralarında anlaşarak, Yorgis'i havaya fırlatmışlardı ki, döşeği bir ucundan çektiler. Ağır gövde lap diye alın üstü taş döşemeye düştü. Alnından kan akıyordu.

Kan revan içinde büzülmüş onlara yalvarıyordu.

– Bırakın beni! Bırakın beni!

Devam etmek istiyorlardı. Ama onu bıraktılar, yorulmuşlardı.

Her biri yerine çekilip gitti. Biraz sonra yine sohbeti koyulttular. Sonra, yavaş yavaş, uyumak için uzandılar. Sesler azaldı, sessizlik çöktü.

Depoda sadece, demir parmaklıklı küçük dar bir pencere vardı. Açık bir kış gecesiydi. Bu küçük delikten ay ışığı

içeri sızıyordu. İyiydi - hayırsever, sosyetik bayan gibi. Sadece Yorgis inleyerek, şiir sanatını döktürüyordu. Parmaklarımızla uzun süre alnına bastırarak kanını durdurmuştuk. Sonra pıhtılaşmış kana, sargı bezi gibi samanı yapıştırmıştık. Sancho Panza, Sancho Panza olmadan önce, Tanrının ve kilisenin kuluydu. Pelerinini takar, yollarda, Tanrının evinde lirik ilahiler okurdu, sağ tarafta ilahi okuyandı, "cennetin ilhamları."

Bütün geceyi nöbette geçirdik - bir saat ben uyuyordum, diğer arkadaşımız uyanık kalıyordu. Sonra değişiyorduk. Nöbetçiler farkına varana kadar mahkûmların bizi öldürmesinden korktuk. En ufak gürültüye kulakları dikiyorduk. Kalpler hızla çarpıyordu. Karanlıkta, her şey bize hareket ediyor görünüyordu.

Ertesi gün bir paşanın bostanında çalıştık. Akşama doğru dönerken, Yorgis'in izmarit toplamak için grubumuzdan uzaklaştığını gördük. Muhafız bunu fark etti, korkunç bir öfkeyle kükreyerek onu aradı ve sonunda biraz ötede buldu. Küfretti, onu bir güzel pataklâdı ve koğuşa gittiğimiz zaman subaya bundan bahsetti, "esirin onu çatlattığını" söyledi.

– Doğru mu?

– Doğru.

Bir insanın bu kadar "ustaca" kamçılandığına daha önce şahit olmamıştım. E, pek tabi ki güç tatbikinde deneyimim vardı, ama onlar sıradan kaba uygulamalardı, böyle "güzel sanat eseri"ne ilk defa şahit oluyordum.

Zabit, değnekleri getirmelerini emretti - demet halinde ince uzun değnekler, sinir gibi, bölüğün disiplin alet edevatından. Sırtından çuvallarını çıkarıp, Yorgis'i soyuyorlar. Bir asker sertçe bacaklarını iki yana açıyor. Arkadaşımızın

kafasını bacakların arasından geçiriyorlar ve asker Yorgis'in çenesinden sıkıca kavrayarak onu tutuyor. Zavallının gövdesi askerin arkasında serbest kalıyor ama bir yere kıpırdayamıyor.

Soğuktan çeneleri vuruyordu. Ama hızla gelen ilk birkaç kamçıyla üşümesi geçiyor çünkü kanı damarlarında hızla dönüp dolaşmaya başlıyor.

Bağırıyordu:

– Ah! Ah!

Ama madem ki bir güzel ısınıyordu, buna hakkı yoktu. Zabit kudurmuşçasına vuruyor onu bırakmıyordu. On dakika kadar sürdü. Sonra yarı çıplak gövde nihayet pes etti, ağır bastı. Asker çenesinden kavrayamıyordu. Onu yere bıraktı.

Tekrar başlayacaklardı. Fakat o sırada, yakındaki minareden müezzinin sesi duyuldu:

"Allahüekber…"

Askerler namaza durmak istiyordu. Subay da geri çekildi. Yerden kaldırdık, ben ve diğer arkadaş onu içeri taşıdık - Arimatias'dan Yosif'e.

Asker kaçakları bu akşam bizimle oyun oynamak istedi.

– Bırak onları. Yazıktır, dedi içlerinden biri.

Görmüş geçirmiş biriydi. Onu dinlediler. Yorgis sessizce sızlanıyordu, ama ölçülü biçimde, rahatsızlık vermedi.

– Şayet yağınız varsa ona sürün, iyi gelir, diyor Türk.

Yağımız yoktu. Ovalamayı denedik, dokundurmuyor, inliyordu.

– Kim sizleri suçluyor ki? Yine konuşuyor Türk. Benim de rahatım iyiydi, orada aşağıda…

O da hastaydı. Zayıf ışıkta kocamış koca suratı parlıyordu. Gözlerinin altında iki yanda fırlamış elmacık kemikleriyle, halis bir Moğol suratı vardı. İkisi bütün gece inledi

- iniltileri nasıl da benziyordu - bir Türk ve bir Hıristiyan.

Evet. Kırkağaç'ta bir ihtiyarcık, Bakırköy'de bir nene, burada Akhisar'da bu kocamış öküz gibi olan: Bunlar da Allahın kulları. Öyleyse, iyi meziyetler yaş ilerledikçe mi filizleniyor? Bana öyle geliyor ki bu düşkünlükten olacak.

Bir hafta sonra Manisa'daydık. Akhisar'dayken tifüsün Manisa'nın amele taburlarını kırıp geçirdiğini öğrenmiştik. Düşüyorlar, düşüyorlar - bir cam, pat, pat, dolu gibi. Büyük fırtınayı savuşturduk diyorduk - o zamanlarda olsan, aslında öldüğün için memnun olurdun. Yoksa şimdi mi, damarlardaki bir mikropla iğrenç biçimde ve en bayağıca kıçlarımızı bırakacaktık?

Bizi bir yazıhaneye götürdüler.

– Adın?

Onlara söylüyorum. Tabi soyadımı da.

– 31328 numara, diyor yazıcı ve bana tenekeden bir numara plakası veriyor.

Yumruklarımı sıkıyorum. Sevinerek, neşeyle!

Benimle gelen diğer iki arkadaşı başka tabura ayırdılar.

Sabah vaktiydi. Benim bölük şafaktan önce odun için dağa çıkmıştı. Dönmelerini bekliyordum. Döndüklerinde onları yakındaki bir hamama götürdüler. Nöbetçi beni de aldı ve götürüp teslim etti.

– Sen de gir içeri! Bir subay emretti.

Çuvallarımı çıkarıyorum, etüv için onları paket yapıp hamamdan içeri giriyorum. Zayıf aydınlatılmış büyük bir alandı. İçerdekiler yüz kişiden fazla olacaktı, hepsi çıplak. Yıkanıyorlardı. Diğer arkadaşların dışardan tenekelerle taşıdıkları sıcak suyu döküp yıkanıyorlardı. Konuşuyorlar, bağrışıyorlar, küfürler savuruyorlardı.

Aylardan beri yıkanmamıştım. Kir üzerimden sıyrılıyordu - akıp giden benden bir şeydi, üzülüyordum. Kir, uzamış tırnakları doldurdu sonra üzerimden çıkıp gitti.

Bitti. Çıplak adamların arasında volta atıyorum. Gezinirken, parlayan çıplak vücutlardan karakter tahminleri yapmaya çalışıyorum, kimlerle beraber olacağım. Herkes çuvallar içinde olunca, benlikler kayboluyor. Lakin çıplak bir vücut diğerinden olan farklılığını gösterir.

Dışarıdaki büyük alanda, bölüğün berberleri oturmuştu. Üç esir berberlik yapıyor. Yüksek bir taşın üzerine oturuyorsun ve pasparlak çıkıyorsun. Tıraş çabucak bitiveriyor. Çünkü berberlerimiz, meslektaşları gibi, saçımızı, şöyle dil dökerek derleyip toplayıp onlara şekil vermiyordu. İşleri çoktu.

Biraz sonra saçlarım kökünden kazınmış, usturalı olmuştu. Kendimi zayıflamış buldum - bu sadece güçsüzlük hissiydi.

Bu da bitti. Hepimiz yakındaki istasyona götürülüyoruz.

Bizi paylaşıyorlar. Bir kısmımızı yeni bir yol için uzun bir hendek kazısına alıyorlar. Diğerleri toprak taşıyor. Ben de taş işinde çalışan ötekilere katıldım.

Sipilos üstte zor durumdaydı. Soğuk rüzgârla tir tir titriyordu, nerdeyse donup düşecek fukara.

– Fakat böyle giderse üşüteceğiz! Sıcak banyodan sonra çenelerim atarak yanımdakine seslendim.

– Hiç izan yok mu sende! Küçümseyerek bana baktı. Bitlerin gitmedi mi?

– Gitti, diyorum.

– E, daha ne! İşte bu kadar! Düşmanların hepsini derdest edip bir kerede vurmuyorlar. Birer birer. Tifüs gelince o zaman görürüz…

– Öldürüyor mu gerçekten, çok mu? Adama soruyorum.

Bana bakıyor.

– Yeni misin sen?

– Evet, bugün geldim.

– Korkmayasın. Şimdi kurtuluş var.

Hakikaten, şimdi kurtuluş ihtimali vardı. Büyük kırım geçmişti. Tabi ara sıra ölenler oluyordu - bunun için ihtiyatı elden bırakmamak lazımdı. Ya birkaç hafta öncesi… Adam, bölgede binlerce esir koğuşlara sığmıyordu, diyor. Geceleri çömelerek uyuyorlardı, birbirini eziyordu. Yanı bitişiğindeki bir vücut bütün ağırlığıyla üzerine yıkılıveriyor, kurşun gibi. Onu iter misin?

“E!.. Cevap ver!”

Cevap yok.

“Kavatı yerden kaldırır mısın?”

Cevap yok.

El güçlükle kalkar, boşalıp kavatın suratına hiddetle çarpar. Bir, iki kere. Aniden parmaklar kokuyu alır. Utangaçça büzüşüp kalır. “Kavat” ölmüştür. O zaman ölü gövdeyi itersin ki bir yandan öteye deviresin - böyle davranarak kokuyu kendine bulaştırmıyorsun.

Sabah astsubaylar geliyor. Burunlarını tutuyorlar:

“Geberik var mı?” Var mı leş?

“Var.”

Sayıları yirmiye vardıysa, on on alıyorlar bir çukura atıyorlar.

Oluruna bırak dedim, nasıl iyiyse öyle olsun! İlk gece koğuşta bir köşe bulup oraya kıvrıldım.

Ertesi gün şafak sökmeden sertçe uyandırıldım. Askerler yatakların etrafında dört dönüyor, dipçikleriyle vurarak

herkesi uyandırıyordu. Avaz avaz bağırıyorlardı:

– Oduna! Oduna!

Bütün bölük hareket etti, henüz geceydi. Yağmur çiseliyordu. Diğerleri alışıktı, ne homurdandılar ne de başka bir şey. Bir zaman sonra yüksek bir tepenin yamaçlarında durduk. Sık orman. Askerler aşağıda kaldı. Bizler dağın tepesine salıverildik.

Ortalık yeni ışımaya başlamıştı.

– Ne olacak? diye soruyorum yanımdakine, soğuktan dişlerim takırdayarak.

– Kes! diyor adam.

– Neyle? Hiçbir şeyim yok!

– Git bulursun!

Bazıları eski teneke parçalarıyla işi görüyordu. Onları kesmek için kullanıyorlardı. Ama daha çoğu çalıları kökünden söküyor ve elleriyle dalları koparıyordu.

Ben de işe böyle başladım. Avuçlarımız patlıyordu ama herkes demetini yapmak zorundaydı. Bu odunlarla garnizona döndüğümüz zaman, tifüsün durması için, su ısıtıp yıkanacağız. Her iki üç günde bu tekrarlanıyordu. Zaman geliyor, bolca çalı bulamadığımız oluyordu. Ellerimde çürümüş yapraklarla dağdan iniyordum. Diğer şanslılara, bana biraz kök ödünç vermeleri için yalvarıyordum. Ama her daim, benim gibi boşa dönüp duranlar o kadar çoktu ki. Şanslılardan hiçbiri de günlük kazançlarını bölüşmek istemiyordu.

Hepsi sert insanlardı, eziyet çekmiş, suskun adamlar. Şimdi, Kırkağaç'taki arkadaşları hatırladım. Dağdan inip aşağıda teftiş için toplandığımızda, boş ellerimi gören subaydan dayak yerken canım çok sıkılıyor, sızlanıyordum.

– Sızlanırsın böyle ya! Bir gün yanımdaki, alay ederek bana böyle diyordu.

– Kırkağaç'ta, orada biz böyle katı yürekli değildik! Ona bu hatırlatmayı yapıyorum.

Adam sert ve kaba bir tavır takınıyor ve gözlerimin içine bakarak:

– Dinle ufaklık! Sen daha dün çıkıyorsun dağa. İki ay önce nasıldı biliyor musun?

Kafamı indiriyorum.

– Öyleyse kes sesini! Şimdi ister misin, dipçiği yiyelim de canımıza okunsun!

Böyleydi. Büyük acılara katlanmayı öğrenmişlerdi - sayfalarında başka şeye yer yoktu. Askeriyenin ihtiyacı odunlarla, gece vakti dağdan ayrıldılar. Hâlâ numaraları yoktu. Hiçbir vakit, şu anda dağdan hareket ettiklerinde olduğu gibi, bu kadar çok adamla geri dönmemişlerdi. Askerler onlarla beraber dağa çıkıyordu. Artık gerisi keyiflerine kalmış…

– Biliyor musun ne kadarını bıraktık böyle? Adam konuşuyordu.

Sert gözlerle havayı yokluyor:

– Şafağa kadar çığlıkları duyuluyordu, bir burada bir orada, kaybolana kadar.

Hiç konuşmuyorum.

– E, sen şanslısın, böyle seni üzecek şeyleri görmedin. Aksi halde…

Sık orman çok güzeldi. Sakız ağaçları. Koca yemişler. Kızarmış, gülrengini almış yukarı uzayan ince dalları. Askerler onlardan "kırmızı sopa" çıkarıyorlar. Esirler de, böyle diyoruz: "Kırmızı sopa."

Biz bir işçi taburuyduk. "Amele taburu." Esir asker taburları bizden ayrıydı. Onlar daha iyi geçiriyordu. Bizler

katıksız esir taburuyduk.

Garnizon, Manisa'nın eski akıl hastanesinin olduğu yerdi."Hacı Hasan", muazzam geniş bir çukurda yapılmış bir bina. Oraya basamaklarla iniyoruz. Etrafını çeviren bir avlu, on iki demir kapıyla çevrili, kemerler - bütünüyle sersemce yapılmış. Kemerli büyük bir bodrumu var - tavandaki küçük bir pencereden az ışık alan. Orası burası aşınmış duvarlar. Adam boyu yüksekliğinde kovuklar görünüyor. Demir parmaklıklarla kapatmışlar. Delileri bunların içine tıkmışlar, daha fazla delirsinler diye. Şimdi biz oralarda ateş yakıyoruz.

Garnizon, geldiğim ilk gün bana tamamen yabancıydı. Gece bütün koğuşları dolaştım. Hiçbir şeyden sakınmadım. Gündüz her yere yaklaşamazdın.

– Oturayım mı? Bir akşam arkadaşlık niyetiyle soruyorum.

Laflıyorlardı. Bana acayip bakıyorlar.

– Neden oturmayasın! Biri lakayt cevap veriyor.

Kurtuluş için konuşuyorlardı. Biri bir ay içinde gideceğimizi söylüyordu.

– Bu kadar kati mi?

Bir şaşkınlık oluyor ve tehditkâr gözler üzerime çevriliyor.

– Yani, sen inanmıyor musun?

– Hayır… öyle demedim…

– Bir ayda! Bunu duydun mu? Bir ayda!

Daha aşağıda başka sohbetlerde bir rüyayı anlatıyorlardı. Dün gece biri görmüş. Tanrının bir meleğiymiş, kanatlı. Saçları altın gibi parlıyormuş. Gözlerinin içinde iki küçük yıldız ışıldıyormuş, gözbebeklerinin içinde. Esir, o zaman, bu ışıldayan yıldızlardan anlamıştı, melek olduğunu.

"Tanrım", diyor ona, "ne zaman?"

O vakit melek ona görkemli bir el ediyor, cömertçe, bütün yüce insanların yaptığı gibi, tokça bir jest. Sonsuz uzaklara bakıyor, Tanrısı oralarda olacak. Ve diyor:

"Bir ay içinde"

Böyle dedi. Bir ay içinde. Bir dakika fazla değil.

– Gerçek mi? Gerçek mi? Diğer arkadaşlar soruyor rüyayı gören adama, hayranlık ve korku içinde..

Olur mu? Gerçek mi?

Adam, melek sonra şöyle bir volta attı, diyor. Hepimiz koğuşlarımızda yan yatıp uzanmış ve de leşler gibi kokuyorduk. Melek o zaman, karga gibi kanatlarını tap tap çırptı ve yerde uzanan leşlerin yarım metre üzerine doğru bir hamle yaptı. Volta dönüşünü böyle tamamladı ve onları nefesiyle kutsadı - onlara değip kirlenmemeye de dikkat ediyordu. Ve sonra kayboldu.

Hayal gören adam susuyor. Bütün kalpler hızla çarpıyor. Ama madem ki melek geldi ve bize böyle dedi! Olur, gerçekten olur. Bir ay içinde buradan gideceğiz!

Biri neşeyle kalkıp, rüyayı aşağıdakilere de anlatmaya gidiyor. Başım dönerek geri çekiliyorum. Uzanıyorum. Kubbe tavana bakıyorum. Bir sıcak rüzgâr, mahzenin içinde kanat çırpıp uçuyor. Herkes inanıyor. Güçlü bir çalkalanma - bütün bu insan yığınının gücünden doğmuş gibi. Zayıf, sessiz, dirençsiz, sıfırlanmaya başlıyorum. Ben de inanmaya gayret ediyorum - parlayan melek saçları, gözlerinin içindeki ışıldayan o iki küçük yıldız.

Evet, evet, bir ay içinde…

Tabur, bölüklere ayrılmıştır. Bölükler de mangalara ayrılır. Bunları doğrudan Türk subaylarıyla yönetmek kolay

değildir. Bunun için, her manganın başına Türkçe bilen bizlerden birileri çavuş olarak tayin edilir. Mihal çavuş. Vasil çavuş. Yovan çavuş. Bu çavuşlar bir iş yapmazlar, sadece başımızda dururlar. Bu rütbelere konanlar daha iş bitirici, kurnaz ve becerikli olurlar. Rumlar ve Ermeniler. Birdenbire aynı pastanın içinde olduklarını unutup, diğerlerinden ayrılırlar - bir derinin zor tutabildiği yara kabuğu gibi.

Taburun işlerinde, bizim suyumuzu çıkarmaktan pek memnun görünürler. Ne Allahtan ne şeytandan korkarlar. Akşama rapor verirler: Bugün bunlar bunlar oldu. Tabur da onlara aferin sana der.

Her sabah, uyanır uyanmaz yoklama olurdu. Bir, iki, ne kadarlar. Bizim çavuşlar bir Türk ile beraber bizleri sayardı. Sonra satış başlardı.

Manisa hepten yanmıştı. Köylülerin el işleri göreceklere ihtiyacı vardı: Yapı ustaları, marangozlar, teknisyenler, ameleler. Subayla bir fiyatta uyuşurlar, parça başı on kuruş, yirmi kuruş gibi ve satın alırlardı. Bir gün için.

Sonrası, belediyenin ameleleriydiler. Günlerce yolları temizlerlerdi.

– Bitti mi?

– Bitti.

Geri kalanlar hizmetlerin en ağırlarını görürdü: Yollar, vagonlar, cephane.

Yollarda giderken bir taraftan da izmarit topluyorduk - ilk iş buydu. Her zaman, subay mahfeli olarak kullanılan yanmamış iki evin önünde çok bulunurdu. Sırayı bozup onların üstüne atlardık. Çavuşlarımız ve muhafızlar da sopayı vururdu. Aramızda kuraldı: Bir gün bir kısmımız bolluğun, nimetin içine atlıyordu, sonraki gün diğer grup ve sonra

diğeri ve diğeri. Nizam böyle kuruldu. Sıramız gelsin diye yalvarıp duruyorduk.

Akşamları karavana çıkıyor. Sadece akşam. Çok defa kuru bakla var. Kazanlar taburdan uzakta kaynıyor. Haşlanmış bakla içeri çuvallarda geliyor - böyle taşıyorlar. Herkese on beş kadar bakla tanesi düşüyordu. Ve biraz da kara suyundan, her ne kadar gelirse.

Kimileri karavanasını avuçlarıyla alıyor kimileriyse yoldan buldukları teneke kutularla. Kimileri de bu teneke kutuları gece ihtiyaçları için bulunduruyordu. Mahzenin duvarlarında sıram sıram asılmış görebilirdin bunları. Bilemezsin hangisi o iş hangisi bu iş içindir.

Diğerlerinden daha sıkı iş, trenlerden taşınan cephane işiydi. Dışına "92"kilo diye işaret konmuş küçük mermi kasalarıydı. Onları istasyondan bir mil ötedeki büyük bir depoya taşıyorduk. İki iki. Her iki tutsak bir kasa alıyordu. Biri yükleniyor diğeri de arkadan yardım ediyordu. Yolun yarısında değişiyorduk. Böyle.

Bu işe "kara angarya" diyorduk. Askerler de işe böyle çağırıyordu:

– Haydi, kim "kara angarya" ya geliyor!

Seksen kadardık. Gözler yerde, bir adım ileri çıkıyorduk.

Günbegün bu işte çalışanımız azalıyordu. Onları görüyordun, yüklenmiş götürüyorlar, aniden pat! Ağızlar açılıyor, a.a.a, suratlar gerilmiş nerdeyse deriyi çatlatacak, buz gibi. Düşüyorlar - ölmek ne demek! Onları ayıltmak için suya sokuyoruz.

Bizim çavuş akşam bu konunun lafını ediyordu:

– Bu iş nereye varır? Kasaları zayi edecekler bunlar!

Baktılar ki olmuyor, o zaman bize öküz arabaları getirdiler, tekerlekli bir şey, alın nah işte! Şimdi kasaları taşısınlar. Öküz yerine, boyunduruğa iki esiri koşuyorsun, diğer esirler de elleriyle tekerlekleri itiyor. Askerler kamçıyı basıyor ki "tempo"yu sağlasınlar ve öküzlerle olduğu gibi böylece yürüyüşün icabına baktılar.

Yolda bir kuyu vardı. İkimiz üçümüz boyundurukta çok bunalıyordu, nerdeyse boğulacaklar. Askerler kuyudan geçerken defalarca bizi durdurup, sesleniyordu:

– İçeri bakın, ulan!

Bakıyoruz.

– Görünüyor mu?

– Hayır, görünmüyor.

–Birini atalım aşağı, bulsun mu suyu? Mihal çavuşa soruyorlardı.

Birlikte gülüşüyorlardı. Dalga geçiyorlar. Sonra öküzler yine yola koyuluyor. Çabalamadan gerilmiş, soluk soluğa kalmış vücutların oflayıp puflamaları rüzgârda titreşip uçuşuyordu. Tekerlekler ötüyordu. İlham dolu nağmelerle. Triks, triks. Kordon gibi boyun damarları dışarı fırlamış, gerilmiş. Çıplak tabanlar toprakta sürünüyor, yırtılıyor. O'na yalvarıyorlar: Dayanmamızı sağla, bize merhamet et.

Kuyudan aşağıda bir mezar vardı. Bir Türk burada ölmüştü. Efe. Ona dikine bir mezar taşı koymuşlar. Yolun üzerindeydi. Öküzlerin yoluna rastlıyor, tekerlekleri süren arkadaşlar durumu iyi tartamıyor: Arabanın büyük tekerlekleri mezarın toprak kümbetlisine değiyor.

– Yavaş ulan! Askerler bir ağızdan kükrüyor ve kamçılarını sallıyordu, araba direksiyon kırsın diye.

Yola bitişik, ekili bir bakla tarlası vardı. Bir iki kök mezara doğru kol salıp uzanmıştı. Gürbüzce kök verip yeşermişlerdi. Üzerinde turfanda baklalar parlıyordu. Geçerken iştahla onları seyrediyorduk.

Bir gün içimizden biri dönüşte atıldı ve onları kopardı.

– Pis millet! Askerler üzerine koşup, ona veriştirmeye başladılar. Ulan siz bir şeyden korkmaz mısınız? diyorlardı.

– Herifler ahlaksız! Neden korksunlar! Allahları var mı acaba? Mihal çavuş da üstüne gidiyor.

Bir arkadaş koşum işinde ve de dümende ustaydı. Bir postu vardı. Onu iki kat yapar ve ensesine koyardı. Onun üstüne de arabaya bağlı urganı geçirir böylece yaralanmazdı.

Buluşunu kıskanmıştım ama daha fazla postunu. Soğuğa karşı öyle bir postun oldu mu!

Bir gün ona sordum:

– Onu nerden buldun?

– Mihal çavuşun eski mangasından, dedi sessizce.

Anlamıyorum.

– Hangi manga?

–Mihal çavuşun kaybolan mangasını bilmez misin?

– Hayır, bilmiyorum.

O zaman, kısa hikâyeyi öğreniyorum.

Çok başlarda, henüz numaralanmadan önce fanatik yerli Türkler tabura geliyor ve alıp öldürmek için esirleri araştırıyormuş. Her akşam. Ekmek dağıtımında. O zamanlar, bizim çavuşların her biri ekmeği alır ve kendi mangasına bölüştürürdü.

Mihal çavuş kargaşaya dikkat eder.

"Ne arıyorlar?"

"Kurban"

"Bir gece, geç vakit, Mihal çavuş mahzene indi. Mangasını buldu:

"Ne yapıyordunuz burada, kalkın!

Esirler angarya gibi bir şey olacak sandılar. Defalarca oluyordu. Subaylar cep harçlığı yapmak için, geceleri gizlice esirleri çalışmaya kendi hesaplarına kiralarlardı. Onları şafakla beraber geri getirirler, içtimadan sonra tabur onları resmî olarak günlüğüne yine satardı.

Fakat Mihal çavuşun mangası bir daha görünmedi. O kış gecesi onları yuttu yok etti.

"Ne oldu ki acaba?"

Her geçen gün gözler Mihal çavuşa daha fazla dikiliyordu. Yumruklar sıkılıyordu. Sonunda bir akşam biri atıldı ve boynundan yakaladı onu. Bağırıyordu:

"De bize, onları ne yaptın? De bize! De bize!"

Askerler koşup geldiler. Arkadaşımız askerlerden kan tükürünceye kadar sopa yedi. Ama çok zaman geçmedi ki herkes davul zurnayla duydu olanları. Muhafızlar da söylentiyi etrafa yaydılar: Bütün manga "kurban" diye satılmıştı. Lakin her akşam tayınları çıkıyordu. İkisi, Rum ve Türk subay kazancı bölüşüyordu. Mihal çavuş tepeden tırnağa kadar yeni esvaplarla donandı. Kafasına da astragan bir kalpak geçirdi.

Arkadaş hikâyeyi bitirdi. Sustu. Sonra hikâyenin başını hatırlar gibi yeniden başladı:

– Davar postunu onlardan biri kaybetmiştir, dedi. Kim bilir ki onu bulduğunu.

Yorulmuştum... Öküzlüğü bırakayım istiyordum. Bir

aydır Manisa'daydım, beni yapı işine satın almalarını başaramadım - eski sanatım. Yerlilerin işinde çalışanları kıskanıyordum. İyi ele de düşersin, kötüsüne de. İkinciye düşen esirler köpek gibi çalıştırılırdı. Onları tahrik etmek için ekmeği gösterirlerdi. "İş bitince yersiniz!" Çoğu defa iş biter ama ekmeği alamazlardı. O zaman açlık gelirdi, çünkü tabur satılanlara tayın vermezdi.

Ama iyi ellere düşen şanslılar akşama kampa döndüklerinde, ne yediklerini ballandırarak anlatırdı. Bir tutam tütünü de gösterirlerdi.

Bir gün yaşlı bir köylü, kuyu işi için bir amele arar. Kemikler surattan dışarı fırlamış, sanki yanakları delecek. Ucuz bir şey arıyor.

Bazıları ortaya çıktı. Ben de atıldım hemen sıradan dışarı:

– Ben de anlarım!

– A, hepsi bu kadar mı, beş kuruşla... Zabit gülerek eğleniyordu.

Yaşlı adam yaklaşıyor, kollarımı yakalayıp ederini ölçüyor, onları mıncıklıyor. Başımı yere eğmiş bakıyorum. Sonra avuçlarını çenemin altına sokuyor ve sertçe kafamı kaldırıyor. Soğuk gözleri hızla dolaşıyor üstümde. Yüzümü bulmaya çalışıyor, kötü kokusu suratıma çarpıyor. Sarımsak kokuyordu.

– Onu alıyorum, diyor sonunda.

Zabit gülüyor. İlk defa oluyordu, ben de bir kazanç sağlatmıştım. Beş kuruşa aldı. Bir günü açlıktan bayılarak acıyla geçirdim.

Akşam köşeme uzanmış kendi kendime düşünüyordum.

– Yedin mi? Yanımdaki bir ses bana soruyor.

– Hayır.

Yerinden kalkıyor, bir yerleri karıştırıyor ve bana bir parça ekmek veriyor.

– Onları ne edeceksin oğlum? Sakince bana öğüt veriyordu. İyi değil miydi öküz arabası?

– Evet arkadaş.

– Bak, yarın yine bir aptallık yapmayasın.

Adam o rüyayı gören adamdı. Adı Teleme. Diğerleri ona Bay Panagi diye sesleniyordu. Bu bay lafından çok memnun oluyordu. Açıkça görünüyordu. Tımarhanedeki kovuklardan birine demir atmıştı. Orada içerde, aldığı ekmeğiyle kendi başına yetiniyor, hiçbir kötü işe bulaşmıyordu. Alışmıştı. Uzanıyor ve saf gözlerle, zamanla oradan geçmiş ve duvarlara çeşitli türkü sözlerini, saçma sapan deliliklerini bırakmış Türk, Ermeni, Rum delilerin dizelerine bakıyordu. Geceleri bütün bunlarla uzlaşı içindeydi. Gün içinde de öküzlükte uzmanlaşmıştı. Hayatı yuvarlak yuvarlak çemberler gibiydi. Zordu, her seferinde yeni duruma göre işleri düzene koymak. Hemen uzlaştırıyordu. Çember kapandı mı? İyiydi.

Bana önce söylediğini, tekrar öğütlüyor:

– Yine herhangi bir aptallık yapmayasın. Bak!...

Hayır. Ben de yapmadım. Ertesi gün yine öküz oldum.

Ama fazla zaman geçmedi ki, daha kötü üç aptallık daha yaptım. Aynı hamurdan yoğrulmamıştık.

Manisa'da nöbetçilerimiz, numara olduğumuz günden beri bizi daha çok koruyordu. Yerli Türkler, birini köşede yalnız yakalarsa yok ediyordu. Böyle bir iki olay olmuştu. Birini, kafasının içinde kıymık gibi kalmış satırla buldular. Bunun için, nöbetçiler bizi bir an yalnız bırakmıyordu. Günler bitip tükeniyor, diğerleri geliyordu. Arkamızda

süngü gölgesiyle geçen birbirinin aynı bugünler, yarınlar. Bu gölge, gittikçe hayatımızda koyulaştı, nefes aldığımız havaya girdi. Madde oldu, oksijen gibi.

Birisi, bir gün şöyle diyordu:

– Ulan çocuklar, muhafızsız olmak nasıl bir şey acaba?

Yeni bir şeydi. Düşünmeye bile cesaret edemiyoruz. Gerçekten. Ne biçim olurdu?

– Bir deneme yapalım, biri cesaret gösteriyor.

Tak! Kalpler vurmaya başlıyor.

Ertesi akşam, günbatımında cephane işinden henüz dönmüştük, üçümüz toplandık. Kapıdaki muhafızın yanına gidip ona nah iki metre öteye gidip izmarit toplayacağız dedik.

Kabul etmedi. Çok askıntı olduk, sonunda bizi bıraktı. Garnizondan dışarı çıktık.

Başta bacaklar kararsızca adım atıyordu - deniz, dipte bir şeyleri itekler ya, öyle. Gözler etrafı araştırıyor. Kimse konuşmuyor. İki minare. Göğü tırmalıyor. Yakınımızda. Geçen her gün onlara bakıyorduk. Buna rağmen, gözler onları inceliyor. Başka türlü bir şeydi.

Yol ıssız.

– Nasıl gidiyor!.. diyor biri salaklaşarak.

Bir cevap yok. Uyuşmuş gibiler. Hava kararıyor.

– Çocuklar, dönelim, diyor daha önce deneme isteyen.

– Evet.

Kimse izmarit toplayacağını hatırlamadı.

Döndük. Kafalar yerde. Köşeme gittim çuvalıma uzandım. Sanki iki gün çalışmıştım. Bükülüp kaldım.

Ertesi gün, aynı saatte yine toplandık ve tekrar çıktık. Bizde alışkanlık oldu. Her akşam. Diğerleri de geliyordu.

Nöbetçinin bütün dil dökmemize rağmen kabul etmediği zamanlar da oluyordu. O zaman çok üzülüyorduk çünkü seyahatimizi yapamıyorduk.

Buna şöyle diyorduk: “Özgürlük seyahati.”

– Bay Panagi, sen de gelmez misin? Teleme’yi de götürmeye çalışıyordum.

– Hayır! Hayır! Kalıyorum. Bunlar çılgınlık, ben aklımı kaçırmadım daha. Hayır!

Kapalı çemberdi: Öküz arabası, yazılarla dolu kovuk duvarları, rüyalar - zaman zaman gelen melek. Arkadaşımız bunlardan kalan zamanını olumlu bir işe hasretmişti: Gün boyu yıpranmış eski giysi ve paçavralar, her ne bulursa toplamıştı. Onları bütün gece döşek çuvalının üzerine dikmişti. Rengârenk paçavralardan kalın bir gömüt yaratmıştı, hepimizin nazarı değecekti.

Acaba hangi söz onu heyecanlandırırdı?

Ama onun itirazı bizde ısrarı daha da kamçılıyordu - yasak olana duyulan. Her akşam aynı hikâye. Aynı.

– Bak, Bay Panagi, yolun ortasında serbest yürümek, ıslık çalmak ne biçim bir şey sen de gör! İstemez misin? Gör, Bay Panagi! Gör Bay Panagi!

İnce bir iğneleme. İğne yavaş yavaş büyüyor, nihayet çivi oluyor: Bay Denge başlıyor kovuktan dışarı sıçramak için eksersiz yapmaya. Sonunda özgürlüğün yakıcılığı onu da büyüleyip kendine çekiyor. Buna karar verdi. Bizimle geldi.

Korkulu gözlerle etrafa bakıyordu, yukarılara ve kararan gökyüzüne, silikleşen duvarlara, ta uzaklardaki Sipil Tepesine.

– Çocuklar, dönelim. Yavrucaklarım… duygulanarak mırıldanıyordu durmadan.

Onun içini daha fazla daraltmak istemedik. Acele döndük, çünkü titremeye başlamıştı. Kalın tarafları bile duyarlılık kazanmaya başlamıştı.

Ancak gece geç vakit kendine geliyor.

– E, çıktınız da neyi öğrendiniz? diyordu, sanki kendinin de istemiş olduğunu açığa vurmak istemiyor gibiydi.

Mamafih, yine geldi bizimle, yine, yine. Bu yeni şeytan da küçük çemberin içine girdi, hiç çekinmeden, arzuyla. İçerde melekle sığıştılar. Sonunda uyuştular.

Ve bir akşam kötü olan geldi. Sayımda eksik çıktık. Bir, iki ve başkası. Üç eksik. Firar.

Nereye gittiler? Dört yoldan birini tutacaklar, bin bir eziyetle denize varacaklar, acaba kurtulurlar mı? Bir kere öyle ya da başka, postları için bekleyen çakallar var. Ama bizi, şeytan alsın!...

Üç arkadaşın kaçtığı akşam dışarıda öyle bir şeytan dayağı yedik ki imanımızı gevrettiler. Panagis de bizimle beraberdi, aklını toparlaması için uzun süre ovalamadığı yer kalmadı. Façası düşmüş, kara yağız suratı yamulmuş, şişmiş dudaklarına akşamın gölgesi düşmüştü.

Elveda özgürlük seyahati.

BÖLÜM 14

"Bize arkanı döndün, düşmana karşıydık"

*

İş değişikliği.

Dördümüzü, bir beyin bağında çalıştırmak için satın aldılar. Telemes de bizimle beraber.

Götürdükleri çiftlik, kasaba sınırından aşağı taraflarda bir yerdeydi. Orası ucu bucağı görünmeyen bağlık bir bölgeydi. Beyin kâhyası, uzun boylu Giritli biriydi - şalvar, uzun bacaklar, gözüne girip kalmış bir saçma tanesi, cırlak bir ses, düzenbaz. Bizi alıp, denize kadar uzanan asma kütüklerini gösteriyor.

– Bunları gördünüz mü?

Pek tabi.

Gözünün akındaki saçma tanesi titreyip duruyor.

– Bunların hepsini yiyeceksiniz!

Telemes'in yeni çemberi açıldı, üzümleri yiyelim. Daha gece bitmeden uyandırıyorlar. Her birimiz bir evlekten işe girişiyoruz, her evlekte sanki ağaç olmuş kocaman yirmi asma kütüğü var, seyrek dikmişler. Bu evleği bir saat içinde çapalayıp halletmeliyiz. Sonra, beş dakika istirahat molası vardı. Mola bitince geçiyorsun diğer sıraya. İşini önce bitiren, saatin geçmesini bekliyor, diğerleri de bitirene kadar

uzanmak için beş dakikadan daha fazla zaman kazanmış oluyordu.

Çiftliğin yanaşması oğlan da bize göz kulak oluyor ve işi idare ediyordu. Hinoğlu hin oğlan, yirmi yaşın üzerinde değil. Ama bize hükmediyor ya, hergelenin tüyü uzadı - biraz sonra gökyüzüne değecek.

Acımasızca vuruyordu.

– E, iyi! İyi! diye söyleniyordu Telemes, sakince, onun baskısını yumuşatsın diye. Tamam, Bey. İyi, efendi. Sen nasıl istersen…

– Söyle bakayım, önceleri ne iş yapmıştın, ulan? Sümüklü oğlan, Bay Panagis'in götüne göbeğine bakarak soruyordu.

– Ben? Bakkalım vardı, diyor nefes nefese bizimki.

Öbürü akıl yürütüyor.

– A! O zaman, bizimkilerden ne kadar çaldın, tartıdan ulan!

– Allah var, çalmadım, bey! Şikâyet ediyordu Telemes. Memlekette sizinkilerden yoktu!

– Bizim milletten haberin yok öyleyse, ha? Dur sana öğreteyim!

Ve elindeki urganla, bizimkinin kıçına, bütün gücüyle öyle bir indirdi ki.

Telemes, sonunda, evleği bitiriyor. Soluk soluğa kalmıştı. Suratı toz toprak içindeydi. Serinlemek için, dilini çıkarıp yalandı biraz. Havayla sürüklenen toz toprak üstüne yapışmıştı. Vücudunun yağları eriyip, gözünden burnundan damlıyordu. Zor nefes alıyordu. Bir şey görmüyordu. Elleri boşa inip kalkıyordu.

Hinoğlu hin Türk, onun çaresizliğine baktıkça sevinçten coşuyordu. Biz, diğerlerimiz genç çocuklardık. Kendi

evleğini ilk bitiren Pasarhos oldu, üç çeyrek zamanda tamamladı, sonra diğeri, sonra ben. Oturduk.

Panagis, hâlâ bir taraftan çapalıyor bir taraftan inliyordu. Küfredip duran Türkü sakinleştirmek için de yırtınıp duruyordu.

– Sakin ol, efe, sakin ol. Hepsi bitecek, merak etme…

Dinleniyorduk. Arkadaşımızın uzaktan gelen soluklarını işitiyorduk.

Aniden biri gelen seslere dikkat etti:

– Dinle! Sanki köpek soluyor…

Önce Paraskos kalkıyor. Panagis'in evleğindeki asmalara doğru gidiyor ve ona yardım için öbür uçtan kazmaya başlıyor. Biraz sonra buluşuyorlar. Çapayı bitirmişlerdi.

Diğer sefer, ben yardım ettim. Sırayla hepimiz ona el verdik. Ama öğleden sonra, akşama doğru bizim de yağımız erimişti. Kimsenin diğerine yardım edecek hali yoktu. Belde demirden bir halka, bir sürü ince, sivri diş - kemiğe giriyor, iliğe kadar. Eller gerilemiyor - bükülmüştü.

– Vardık! Panagis umutsuzca dua ediyordu. Kardeşlerim, bitiyor, bugünlük!

– Köpekler! Zorba dişlerini gıcırdatıyordu. Bir evlek daha!

Buraya yakın bir yerdi. Küçük bir sel yatağının içindeydiler. Çılgın gibi ciyaklıyorlardı, ciyak ciyak ve garezle. Yaban kuşlarıydı. Ağaçların, asma kütüklerinin ve bir iki ufak tepeciğin gölgeleri, güneş alçaldıkça kaygı verici şekilde gitgide daha büyüyordu. Sümüklü, yetişsin diye, Panagis'ın sırtına ardı ardına vuruyordu. Çok geride kalmıştı. Yalvaran boğuk sesini duyuyorduk. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Toprak kirpiklerinin üzerinde çamur olmuştu.

Yeni çember, böylesine ahmak bir elle - ki bu el ondan daha ahmak bir urganı ya da kayışı tutuyordu - açıldı. Fukara Telemes'in gövdesi çürük, yara bere içinde kalmıştı. Geceleyin inlemesi hiç durmadı, sanki acıları dinecek diye korkuyordu.

Giritliyi yakalıyoruz ve sızlanıp ona sitem ediyoruz. Zira onunla aynı dili konuşuyorduk, Rumca, bundan dolayı cesaretlenmiştik.

– Ben size ne yapabilirim ki? Yalancıktan ağız yaptı. Size yardım etmekten korkarım. Beye diyecek olursa işimi kaybederim, bey onu çok dinler.

– Hergele biri orada olmaz, kâhya, onu durduramaz mısın, hiç olmazsa vurmasın? Bay Panagis rica ediyordu. Bak yara berelere! Kaba etlerini gösteriyordu.

Giritli saçmalı gözünü kaldırıyor:

– Ne yapalım!

Aniden aklına bir fikir geliyor.

– Dinle, more! diyor Teleme'ye. Şarkı okuyabilir misin?

Teleme, aptal aptal adama bakıyor.

– E, tabi. Okurum.

–O halde, bir şeyler yapabiliriz. Şarkı okuyacaksın. İşte bu kadar.

Kuşku.

– Yani?

– Nah. Herif şarkıya çok meraklıdır. Ona okuyacaksın, adam zevkten mest olacak, sen de hiç olmazsa iki evlek kazmaktan kurtulacaksın. Anladın mı?

Ertesi gün.

Üçüncü evleğin çapası bitmişti. Güçten kesilip, durduk. Dinlenme molası. Aniden, Telemes yana kaykılıyor.

Gözlerinde bir canlılık var, gayrete gelmeye çalışıyor. Sonunda karar veriyor. Terden sırılsıklam, tüm acıları içinde, başlıyor bir bir, "im"leri çıkarmaya, onları ağzında ezerek - şarkının Türkçe sözleri; "severim", "güzelim." Of! Of! Arada bir, sümüklüden yana eğilip bakıyor ki şarabın sertliğini ölçsün, onda ne izlenim bırakıyor, görsün. Gözler o zaman çevikçe, kaygıyla havaya çivilenip kalıyor, sanki iki kişiydi; bir uysal ses bir gözler.

Önceden haberdar edilmiş sümüklü oğlan, elini kafasına dayamış, dinliyor gibi yapıyordu. Telemes gittikçe güçlenip gayrete geliyordu. Bir kırkayak ayağımın yanından geçiyor. Onu aceleyle çekti attı. Ses kesildi, tak, sonra yine başladı, sanki ritim değiştirir gibi. "Severim, kırmızı dudaklarını." Döktürüyordu; kırmızı dudakları, memeleri ve saireyi, tasvir ediyordu her şeyi, her şeyi. Sadece sümükleri unutmuştu.

Sonunda şarkı bitiyor. Telemes, sessizce, ümitle bekliyor. Türk kalkacak ve onu öpecek. Ona diyecek:

"Kardeşçeğizim, sen bir hazinesin! Otur, rahat edesin!"

Türk, birden yerinden kalkıp üzerine sıçrıyor, bir kızılcık sopası eline geçirmiş ve başlıyor Telemes'e. Yer misin buraya, yer misin "im"lere, yer misin "severim"e, yer misin daha!

– Ulan pezevenk!

Yedi, şarkıdaki kadının mahrem yerleri için söylediği her şey için yedi ve böylesine bir sopa muhabbetiydi. Onu kaçırmaya çalışıyorduk ama sümüklü tekrar yakalıyor ha babam veriştiriyordu!

Toprakta kaydı, burun üstü düştü bir asmanın üstüne.

Çiftlikteki zorlu işe alışıyoruz. Her gün, diğerlerinden

daha zorlu geçiyor. Bizi adım adım kendine mahkûm ediyor. Burada hiçbir şey öğrenemiyoruz, dünyada neler oluyor ve de barış için ne yapılıyor. Hiçbir şey. Telemes'in açılan çemberi, böyle nasıl kolay kapansın? Kamp hayatımızdaki hatıralar aklımızdan çıkmıyor. Tımarhanenin dışında çığlıklar atıp bağırdığımız zamanlar bir neşeydi, oradayken yeni olan bitenden haberdar oluyorduk, sonra izmaritler... Haberler bize zamanında varacaktı, sadece oraya geri dönelim. Sadece.

Bir gün, başka bir bağlıkta dereden geçerken, durdum ve çorak bir tarlanın içindekileri gördüm, dört dönüm kadar bir araziydi. Görünen; haddi hesabı olmayan, gelişigüzel yığılmış insan kemikleriydi - kafatasları, bacaklar, kollar, küçükler, kadınlar, büyükler. Baştan hesaplayamıyorsun, ama orada beş yüzden fazla iskelet olacaktı. Dehşetten alabildiğine gerilmiş olarak yukarı çıktım. Sümüklü sırıtıyordu.

– Ne var ulan?

Gidelim diye bağırdım:

– Gelin!

–Gördün mü onları? diyordu, sümüklü oğlan. Pis köpekler! Manisa'yı yaktıkları zaman işlerini bitirdik. Domuzlar!

Dişlerimiz birbirine vuruyordu.

– Nah! Siz de böyle gideceksiniz! Türk, büyük bir hazla ellerini ovuşturuyordu.

Biz bitkin, güçsüz, cesaretsiz terk edilmişler o akşam gözümüzü kırpmadık. Pireler de bizi rahat bırakmadı, her tarafımızı ısırdı. Canı yananlar döşeğinde sıçrayıp durdu.

Bizimkilerden birinin asıldığını öğrendik. Uzak bir çiftlikte çalışıyordu. Demelerinden anlaşılıyordu ki, beyin

karısı ona sarkmıştı. Adam oturtamamış kazığı. Sonra dişi, onu öldürmesinler diye, gâvurun tecavüz ettiğini söylemiş.

Karar: Hemen infaz. Öğrendik ki, aynı gün onlardan bir asker kaçağını da asmışlar. Aynı ağaçta, aynısı bir iple. Bir uçta o, öbür uçta öteki.

Bu umutsuzluk içinde, sevinçli bir haber birdenbire bizi buldu.

Günbatıyordu. Uzaktan iki asker göründüğü zaman hâlâ çapalıyorduk. Onları tanıdık. Taburumuzun muhafızlarındandı.

Sevinçten uçuyoruz.

– Demek ki tekrar tımarhaneye dönüyoruz! Paraskos bağırıyordu. Yaşasın!

Panagis'in lop dudakları bir iki kere coşkuyla titredi. Aniden yaptığımız gezileri hatırladık, sohbetleri, yeni haberleri, oradaki bütün çeşitlilikleri.

– Hoş geldiniz! Hoş geldiniz!

Muhafızlardan biri, adı Hafız, elini yukarı kaldırıp çabucak bir selam gönderiyor, sanki haberi bir an önce söylemek için acele ediyor:

– Kardeşler, kurtuldunuz!

– Garnizona mı gidiyoruz? Panagis heyecanla cevap bekliyor.

– Ne garnizonu ulan! Memlekete gidiyorsunuz! Sizi almaya geldik! Mübadele!

Teleme'nin elleri son bir çabayla, havaya hafifçe kalktı ve aşağı düştü. Paraskos'un gözleri, havaya çivilendi kaldı. Sanki bakacak güçten yoksundular. Herkes olduğu yerde kalakaldı. Sonra, aniden, Telemes'nin ayakları yerden havalanıp, toprağa aynı anda öyle muzafferane vurdu ki hepimiz sarsıldık.

Bağırıyorduk, herkes birbirini öpüyordu, muhafızları kucaklıyorduk. Sümüklü oğlan, durumu yeni anlamıştı. Sırıtıyordu. Sonra o da bizimle birlikte gülmede yer aldı.

– İnşallah! İnşallah!

Artık gece oluyordu, muhafızlar bu akşam burada kalalım, sabah erken, şafakla beraber döneriz, dediler.

Bu son günümüzü de ahırda geceledik. Gece yarısına kadar durmamacasına konuştuk durduk. Hiç beklenmeyen bir mutluluktu. Bizim bütün derdimiz, bir an önce garnizona dönelim iken, umutsuzluğun içinden bir söz çıkıp geliyor ve seni hürriyete uçuruyor: "Mübadele." Telemes'in bu hali çok doğaldı, ani heyecanı kaldıramıyor, başlıyor oynamaya.

– Bre çocuklar, hiç düşünmüş müydünüz bunu!

Paraskos neşeli bir sirto söylüyor, uçuyor, keyif dolu.

– Tralalla, tralalla!

–Elveda çuvalcağızım! diye bağırıyordu Telemes. Elveda paçavralar! Size de güle güle bitler! Güle güle sopalar! Elveda sizlere!...

Onlarla vedalaşıyordu. Yatağının yanında sefer tası olarak kullandığı bir süt kutusu ile tahta bir kaşık vardı. Yolda bulduğu eski bir pabuçtan sökülmüş deri parçasını, ihtiyaç hali için saklıyordu. Telemes, bütün bunlara bakıyor ve aniden, artık ne kadar gereksiz olduklarını anlayarak, ahırın ortasına savurmaya başlıyor:

– İşte! İşte! İşte!

Coşkusu bizi de etkiledi. Biz de ele geçirdiğimiz öteberimizi fırlattık, vidalarımız gevşemişti, naralar atıyorduk.

– Bir şey yapalım mı? diyor, patırtının ortasında Telemes.

– Bravo!

– Gelin!

Dışarı çıkıyoruz. Bu akşam bizi hepten yalnız bırakmışlardı, içeriye kilitlememişlerdi. Madem ki artık gidiyorduk, kapıyı açmaktan korkumuz olamazdı. Telemes, ahırdan bir kucak kuru dal alıyor ve kapının önünde büyük bir yığın yapıyor.

Fiesta!

– Evet, be çocuklar! Yakalım!

Alevler havada uçuşuyor. Dört neşeli suratı parlatıyor. Terden de parlayabilirlerdi ama ter uzun sakalların içinde kaybolmuştu. Telemes artık ne yapacağını bilmiyor. Bir yerlerine vuruyordu, sıçrayıp duruyordu.

– Bunları da yakacağız ulan!

İçeri koşuyor. Döşeğini, çuvallarını, orası burası renkli paçavralarla yamalanıp ne güzel olmuş hazinesini alıyor. Bir son duraksama. Hepsini hızla ateşe atıyor.

– Yapma! Korkarak bağırıyor Paraskos. Yola çıkana kadar be!

– Yola çıkana kadar uykusuz oturacağız bre! Sıçrayarak cevap veriyor Telemes. Artık değeri var mı bunların?

Çok geç, gece yarısından sonra, tatlı duygular içinde yorgunluk çöktü üstlerine. Gözler kapanıyordu. Gökyüzü cam gibiydi, havada ayaz vardı. Çenelerimiz atmaya başladı.

Fiesta söndü. Ahıra giriyoruz.

Telemes, sağdan soldan topladığı kişisel eşyalarından yoksun, varı yoğu biricik arkadaşlarından ayrı bir kenara çekilip, mesut bahtiyar, hislenmiş olarak kendine kapandı. Yalnız kaldı. Yere uzandı ve kafasını bir taşa koydu.

– Gel, dedi gülerek, Paraskos. Kendi döşeğinde beraber yatsınlar diye. Gördün mü, sana niye yapma dediydim?

Telemes kendi başınadır. Kim onları takar kafaya? Hayır. Ufukta görünen özgürlük benliğini sarmış. Bu kadar çoktu bahtiyarlığı. Şimdi yalnızdır ama yakında olacağı görüyor - özgürlük. Hayır, böyle yatacak.

– Bu kadar çok… Titreyerek mırıldanıyor.

Çoktur. Gözleri doluyor. Nihayet gözleri kapanıyor. Kirli kafası, orada, taşın üstünde kalıyor. Biraz sonra artık kıpırdamıyordu.

Muhafızlar, kulübede kâhya ile beraber uyudular. Şafakla beraber biz de hazırdık. Onlara veda ettik.

– Kâhya, sana teşekkür ederiz! Sana selamet ola!

Giritli şeytan, öyle anasının gözü bir tavır içindeydi ki! Bıyık altından gülüyordu. Gözlerindeki işve, biraz sonra alacağımız haberin işaretini veriyordu.

– Güle güle çocuklar! Bize veda ediyorsunuz. Memlekette bizi hatırlayın.

Ne laftı?

Yola koyuluyoruz. Biraz sonra tren raylarını buluyoruz. Sağa dönüp, bir saatte Manisa'da oluruz. Tabi ki o tarafa yönelecektik.

E?

Muhafızlar bize, hattın diğer tarafını gösteriyor. Sağı değil.

– Fakat Manisa'ya gitmiyor muyuz? Kuşkuyla bakışıyoruz.

– Evet, evet, ama önce bölgedeki diğer ameleleri de toplayacaklar. Ondan sonra çekip istasyona gideceğiz. İleri!

Pireleniyoruz.

– Anlıyorum, diyor Telemes, sakin olmak için. Önce

kurula gitmemizi istiyor olacaklar!

Duruyor. Bir tereddüt.

– Yoksa acaba, Manisa'da bizi teslim alacak kurula götürmeden önce giydirmek mi istiyorlar? Yine kendi kendine soruyor.

İlerliyoruz. Muhafızlar tüfekleri omuzda, bize haydi haydi diyor, neşeli şarkılar söylüyorlardı.

– Biraz daha bekleyelim, diyor içimizden biri.

Uzaktan, bir çiftliğin kulları görünmeye başlıyor. Bir sürü kara şekiller hareket ediyor. Atlar koşuyor. Yaklaştıkça şaşkınlığımız artıyor.

– Yahu, bunlar bizimkiler! Paraskos bağırıyor.

Orada seksen kadar yoldaşımız vardı. Etrafında atların üzerinde, birçok Türk beyi, subaylar ve bir kadın vardı. Emirler vererek oradan oraya koşturuyorlardı.

Şimdi daha yaklaşmıştık, bir parolayla bizimkiler gruplara ayrılıyor ve her biri bir tarafa koşturmaya başlıyordu.

Bize de bir grubu gösterdiler. Zavallıların arasına katıldık.

– Nereye gidiyoruz, yahu? Telemes korkudan titreyen sesiyle soruyor, onlara söylenmiş sonu felaket olacak bir yalandan kuşkulanmaya başlıyor.

– Karşını görmüyor musun? diyor bir esir.

Önümüzde sık bir orman yayılıyordu, ucu bucağı yok. Arkadaş eliyle ilerileri gösteriyor.

– Nereye yahu? Nereye? Telemes sabırsızlıkla, titreyerek soruyor.

– Nereye? Ormana mı, kardeş!

– Neden ormana?

– Neden mi? Domuz avlamak için, şeytan surat! Arkadaş, doğal sakinlikte cevap veriyor.

Ormanın içine daldık. Görevimiz; bağıracaktık ki, yabani domuzlar fırlasınlar önümüze düşsünler ve atlı avcılar da onları avlasın. Köpekler bu karmaşa içinde bir şey yapamıyordu. Sık orman seslerle yıkılmalıydı. O vakit bizim bu işi daha iyi yapabileceğimizi düşünmüşler.

On on beraber koşturuyoruz. Çiftliğin hergele bir muhafızı da bizi takip ediyordu. Adam emir veriyor, biz de hep beraber ulumaya başlıyorduk. Orman çok kesifti, ışık sızmıyordu. Sustuğumuz zaman, derinlerden gelen başka ulumalar duyuyorduk. Devamlı, bir yerden bir yere koştuk durduk. Alan gittikçe daralıyordu.

Korkarak ilerliyorduk, bitkin ve umutsuzduk, keşke yaşamasaydık. Telemes gerçek bir ceset gibiydi. Koştukça yağları langır lungur, vücudun bir sağına bir soluna sallanıyor, dersin düştü düşecek.

– Bağırın ulan! Uzun boylu Arnavut nöbetçimiz iflahımızı kesiyordu.

Bağırıyoruz:

– A! a! a! Aou! A!

Bay Panagis, ağır yürümeye başladı. Ama orman öyle sıktı ki, kimse gruptan ayrılmamalıydı. Kaybolma korkusu için ve daha çok, ayrı düşüp de arkadan gelen bunca avcı içinden bir yörükten kurşunu yememen içindi.

– Gayret! Biz de ona cesaret veriyorduk.

Geride de kaldı. Ama ayrı düşmenin tehlikesini anladığı anda, bize yetişmek için kıçını sıktı biraz. İlerde diğer arkadaşların çıkardığı sesler duyuluyordu. Çok derinlerden geliyordu, resmen ormanın çığlığı gibiydi bu sesler.

Öğleden sonrası. Av bitiyor. Ormandaki çığlıklar gittikçe azalıyor. Sonunda kesiliyor. Sadece hışırtılar duyuluyor, yüksek çalılıkların sesi. Bizi ormandan çıkarıyor ve geniş

bir alanda topluyorlar.

Ortada üç öldürülmüş yabani domuz duruyor. Ve bir tilki. Çevrede, yer yer, uygar görünümlü avcılar, botlu beyler, bir hanım, tartışıp gülüşüyorlar, pek mesutlar. Biz de yere çöktük, bütün esirler. Onlara bakıyoruz: Vahşi hayvanın dimdik duran kılları kadını korkutmuş, neredeyse korkudan ölecek. Gençti, külot pantolon giymişti - feminizm, uçarı gençlik.

– Haydi, alın onları! Hanım domuzları göstererek bize söylüyor. Aşağıda yersiniz onları!

Tilkiye bakıyorlar. Sıradan bir hayvandı. Yaşından dolayı kuyruk tüyleri yolunmuş. Değersiz.

– Bununla bir şey olmaz. Öyle değil mi? Bir bey soruyor.

– A, tabi, kalitesiz tüyler, size paltoya gitmez...

Askerlerden biri ki - sabah bizi getiren, Hafız - konuşmayı izliyor. Kadına yaklaşıyor.

– Tilkiyi şu dördüne verelim mi? Korkarak soruyor ve bizi gösteriyor.

Kadına, bizim askerî kampta kalmadığımızı söylüyor.

– Onu ne yapacaklar? Yiyecekler mi? Merakla soruyor kadın.

– Onu yerler, hanım.

Tiksiniyor.

– Alın onu!

Dördümüz, çiftliğe dönüş için harekete geçiyoruz. Arkada muhafızlar.

Günbatıyor. Hafız tilkiyi tutuyor. Bir duraklama. Sonra, onu taşıması için Bay Panagis'e veriyor. Adam tilkiyi alıyor. Adımları bitik, kötürüm olmuş gibi. Bükülüyor sağa sola. Hayvanın kuyruğu yerde sürünüyor.

– Dikkat et ulan! Hafız bağırıyor ve tilkiyi sürüklemesin diye onu dürtüyor.

– Sana ne? Diğer asker ona soruyor.

Hafız, gülerek göz kırpıyor.

– Tilkiyi onlara bırakacak mı sandın? Postunu karıma göndereceğim! Duymadın mı, kadınlar onu takıyorlar! diyor.

Kaynatıyorlardı.

– Sizin orada tilki yok muydu ulan?

– Evet, ama bilmiyorduk…

İlerliyoruz. Hafız, birden hatırlıyor.

– E! Bu akşam da fiesta var mı ulan? Bize soruyor.

Çıt yok.

– Sahiden, ne yakmıştınız? Hafız yine soruyor. Dumana boğulduk da!

–Buradaki arkadaş çuvallarını yaktı. Paraskos, Panagis'i gösteriyor.

– Hepsini mi yani?

– Hepsini.

Panagis, kafayı eğmiş, son gayretle yürüyor. Bir dere yatağından geçiyorduk.

– İçelim, diye yalvarıyor Paraskos.

Askerler bizi bırakıyor. Herkes geliyor. Panagis, dereye yanaşıyor. Diz çöküyor. İçmek için kafasını eğiyor. Dudakları suya değiyor. Elindeki av da suya değecek oluyor. Hafız, birden dönüp Panagis'in üzerine yürüyor. Bir taraftan da tilkinin kuyruğunu ıslatmasın diye bağırıyor. Ama yetişemiyor. Arkadaşımızın burun üstü uzanmış vücuduna dikkat ediyor. Bir kasılma, iki defa geliyor. Sırtı hafifçe kalkıyor, tekrar düşüyor.

Hafız yavaşça ona yaklaşıyor. Gözler şaşkınlık içinde.

– Neyin var? Uysalca ona sesleniyor.

Omzuna dokunuyor. Biz de yanına gidiyoruz. Onu kaldırıyoruz. Dönüyor ve ıpıslak gözlerle bize bakıyor, sonunda hıçkırığı koyuveriyor:

– Niçin bize bunu yapıyorlar? Niçin? Niçin?

Herkes sessiz, tekrar yola düşüyoruz. Varacağımız yere kadar tek laf etmiyoruz.

Çiftlikte kâhya bizi karşılıyor:

– Hoş geldiniz! Bu ne?

Panagis elinden bırakıyor, tilki yere düşüyor. Kendi de yanına yığılıyor.

– Haydi, gidiyoruz! diyor asker, arkadaşına.

Tilkinin postunu isteyen Hafız, almak için onu yüzüyor. Havaya kaldırıyor. Bir an duruyor. Sonra Panagis'e daha yaklaşıyor ve ayaklarına ölü hayvanı bırakıyor.

– Al, diyor ona.

Eliyle bir hareket.

– Postu. Gece için ulan!... Gece ona ihtiyacı olacağını göstermeye çalışıyor.

Tilkiyi bırakıyor. Diğer arkadaşıyla çekip gidiyorlar. Biraz sonra asmaların arkasında gözden kayboluyorlar.

Bir ay boyunca böylece bağda çalıştık. Sonra askerî kampa döndük.

Birkaç gün sonra, Panagis yine bizden koptu. Onu başka bir çiftliğe, başka esirlerle beraber alıp götürdüler.

BÖLÜM 15

"İnsanlar üzerime her bastığında,
bütün bu savaş günleri üzdü beni"

*

Devletin çok büyük işleri, yeniden başladı. Vagonlar, yollar, kum çakıl.

Günler birbiri ardına geçip gidiyordu. Kamptaki esirler arasındaki yakınlaşma gittikçe daha çok artmıştı. Birbirimizin ne ismini ne de numarasını hatırlıyorduk. Ama kalplerimiz vardı. Aynı duygularla, aynı ellerle yoğrulmuştuk. Kalpler aynı özlemle çarpıyor, aynı acıları paylaşıyorduk. Hayat hiçbir zaman insanları aynı suratla yaratmaz, ama nedamet duyarak değişik tipleri tanzim etmeye çalışır.

Günler meşakkatle geçiyor. Düşünmeye zerre kadar yer ve zaman yoktu. Bir anda bir şey akla şimşek gibi gelir geçerdi, kışkışlanan yabani kuş misali. Hava karardığında her şey yine aynı olurdu. Beyin, şayet içinde özü varsa, onu çile çeken gövdelere akıtır, kemiklere ve damarlara, tükenmiş canı yeniden kanlandırır. Düşünceler böylece emilir - ilik ve kan olması için.

Gittikçe insanlığın izleri silinip kayboluyordu. Bir süre sonra, artık hatırlamayacaktık. A, mutlaka bu zaman da gelecek. Gelirse gelsin! Artık o vakit, yaşam kara sevdasından başka ortada bir şey kalmayacak. Madem ki varız diye var

olacağız. Ölüler diyarında olmadığımızı, ondan başka hiçbir şey bize hatırlatmayacak.

Aramızda gittikçe artan bu yakınlaşma içinde olmayan, bir memleketli grubu daha vardı ki, bunlar bizden dışarıda durmaya özen gösteriyordu: Amvrosios'lular ve Pigasios'lular. Elli kişi kadardılar. Onları Ankara taburundan getirmişlerdi. Trabzon'un aşağısından, Sivas yörelerinden Rumlardı. Bunlar bizden önce de, üç dört senedir amele taburlarında çalışmaktaydı. Yunan, onların memleketine ulaşmamıştı. Türk o zaman bunları topladı ve taş kırmaya gönderdi. İçimizde belli oluyorlardı, çünkü hâlâ kendi elbiselerini giyiyorlardı, elbiseleri onlardan alınmamıştı. Kıl dokuma esvaplar, biraz bol donları paçalarda dar bitiyordu. İyi zamanlarımızda, bütün Anadolu'yu dolaşırlarmış - "pamuk çırparız, yorgan dikeriz." Şimdi, taş kırmadıkları zamanlar, sabahtan akşama kadar öreke sarıyorlar. Hatta yolda bile, angaryaya giderken ver eline örekeyi sarsın. Çoğunun isimleri; Amvrosios, Pigasios gibi isimlerdi. Onların en hoşa giden yanı, Rumcalarıydı. Sözlerin sonunu hep n harfi ile bitiriyorlardı, Türkçe cümledeki gibi fiilleri de sona koyuyorlardı, bir sürü ağdalı Yunanca sözcük kullanıyorlardı, Türkçe sözcükleri de alıyor sonuna "ion" takısı koyup servise sunuyorlardı: "Tanrı yukardadır, ona yaklaşmak için, "merdivenion" yapmak lazım", gibi.

Hepsi aynı koğuşta yatıyor, birbirlerinden ayrılmıyor ve bize karışmıyordu. Biri yolunu şaşırsa geç kalsa, hep beraber kapıya çıkıp bağırırlardı. Sonra başka koğuşları dolaşıp:

– Pigasion'u gördünüz mü? Amvrosion'u gördünüz mü?

Bizimkilerden bazı İzmirli kopuklar onları kafaya alırdı. Biraz neşe bulmak için.

Kendilerini tecrit etmiş, bir avuç yoldaş grubu daha vardı: "Allah ayrı"lar grubu. On beş kadardılar.

Esirliğin ilk günlerinde, Hıristiyanlar sürüler halinde toplanıp iç bölgelere götürülüp öldürüldükleri zamanlar, bunlar sıradan fırlayıp askerlere bağırmışlar:

"Bizi vurmayın! Bizim Allahımız başka! Bizim Allah ayrı!"

"Sahi mi ulan!"

Türkiye nereden bilsin başka millet Tanrılarının çeşitlerini.

"Sahi mi?"

Bu ayrı Allah düzenbazlığıyla bir kısım düzenbaz postu kurtardı - olumlu bir Tanrı seçimi. Ama tuhaftır: Bu manevrayı halk affetmedi. Bunu unutmadı ve korkunç bir kin tuttu. Onları yalnızlığa mahkûm etti. Hıristiyanlığın bağnazlığından olacak diyordum. Mamafih bir gün taburda, bir yoldaşımızın Türk olmayı becerdiğini öğrendik, pek tabi evlenmişti de.

Herkes gıpta etti:

– Kurtuldu! Kurtuldu!

Ayrıca, imrenişlerinde hiç düşmanlık da yoktu.

– İyi de, dinini değiştirmedi mi? diyorum birine.

– Ne çıkar! Bir kere postu kurtarmadı mı?

– Peki, öyleyse, "Allah ayrı" lar için ne oluyor?

Yüzünü hemen hiddet kaplıyor, gözlerini açıp dişlerini gösteriyor:

– Kalleşlik için mi dersin? O başka!

Evet, o başkaydı.

Bahar çiçekleri de geldi. Küçük çiçekler, kırmızılar, maviler. Yamaçlarda, çalıştığımız yolun yanlarında bittiler.

Bir gün, birdenbire onları görüverdik. Taş kırıyorduk. Biri dedi ki:

– Bakın, nasıl da bittiler!

Kimimiz kafasını çevirmedi. Kimimiz, yorgun argın bir an durdu ve görmek için baktı. Biraz sonra yine yolda, balyozların tak tak sesleri duyulmaya başlamıştı.

Bir süre geçti. Sonra birisi, sanki bu zaman içinde uzun uzadıya düşünmüş gibi, şöyle dedi:

– Bana der misin arkadaş, bunların bize ne yararı olacak?

– Ne için diyorsun?

– Çiçekler için, diyorum.

– A, onun için… Hiç alakası yok, arkadaş.

Başta dedik: "Bir ayda." Ay bittiği zaman yine dedik: "Bir ayda." Sonra bir melek geldi. Şimdi sonunda da bahar çiçekleri geldi. Biz sürekli taş kırıyoruz. Hiçbirimiz artık "bir ayda" demiyor. Ne de iki ayda. Hiç bitmeyecek olabilir.

Şimdi, baharla beraber "Aleman çorbası" da geldi. Un ve yağdan yapılma sabah içilen bir çorba. Defalarca kullanılmış yağdan. Mamafih, sıcak ve sabah iyi gidiyor. Türk ordusunda sadece sabah ve akşam yiyorlar. Biz de öyle.

Bir de, yeni bir yüzbaşı getirdiler başımıza. Sağlam yapılı, uzun boylu bir Arap. Kara gözlük takıyor. Sevimli biri - madem arap, etrafı zaten koyu görmüyor mu?

Garnizon komutanı Yanyalı bir binbaşıydı. Acımasız bir hergeleydi. Diyorduk: Üstüne bir de Arap geldi, Tanrı sonumuzu hayretsin. Lakin öyle olmadı.

Unutmuştuk, "oduna" emrini. Uzun zamandır da gitmemiştik. Yine bitlendik, bildiğimiz bir şeydi bu.

Arap, emir verdiği zaman:

– Yarına hazır olun! Odun için ormana gideceksiniz!

Küfrettik, söylendik ve de ertesi gün oduna gittik.

Dönünce yıkandık. Bizi hemen işe götürmelerini bekliyorduk. Lakin bütün gün bir yere götürmediler.

– Ne oluyor?

Aramızda tartışıyoruz, bir anlam vermeye çalışıyoruz. Bunca ay bir gün bile işsiz kalmamaya alışmıştık. Bu durum anlaşılmaz bir şeydi.

– Yoksa gidiyor muyduk? Biri, bir an, bu lafı söylemeye cesaret ediyor.

Ama çabucak umudu sönüyor.

– Hadi canım!

Akşama doğru, Arap koğuşumuza geliyor, kamçısını çizmesinde şaklatarak bize bakıyor. Bütün gözler üzerinde.

– Bitlerden kurtuldunuz mu?

– Evet, efendim!

– Duanızı ettiniz mi?

Şaşkınlıkla bakıştık. Ne demek istiyordu?

Arap, daha sinirli tekrar soruyor:

– Duanızı diyorum! Ettiniz mi?

Birimiz; herkes diğerinin ne yaptığını nerden bilsin, demeye cesaret ediyor. Herkesin kendi işidir, diyor.

Arap'ın kırmızı gözlerinde şimşekler çakıyor:

– Ulan! Ulan! Bütün gün oturdunuz da toplanıp beraberce dua etmediniz mi? Allahınız size nasıl acısın be!

Kimse konuşmuyor. Arap düşünüyor.

– Her cuma, sabah çalışmayacaksınız. Dua edeceksiniz! diyor, hoşgörüsüz bir üslupla.

Akşama, sonunda ne olduğunu öğrenmiştik. Büyük Sa-

vaşta, Arap İngilizlere esir düşmüştü. Bu ince "tasarımı" oradan öğrenmiş.

– Böylece iyi bir günümüz olacak, dedik kendi kendimize.

Gelecek ilk cumayı bekliyoruz. Türklerin çalışmadığı gündü, yani onların pazarıydı. Yüreklerimiz çarparak bekliyoruz, lisedeyken teneffüsü bekler gibi.

Arap, sabah erken vakit koğuşlara geliyor.

– Haydi, çıkın!

Süklüm püklüm büyük koğuşta toplanıyoruz. Bir an, "Allah ayrı"lara bakıyor birimiz. Korku içinde bir köşeye toplanmışlar.

Birisi, başka birkaç arkadaşa işaret ediyor, beraberce onların yanına gidiyorlar ve sertçe kapıyı gösteriyorlar:

– Dışarı!

– Aman! Affedin bizi!...Yalvarıyorlar, yavaşça.

Toplantı, mevcut resmiyetiyle, sanki yukardan gelecek bir şeyin beklentisiyle dolu bir atmosferdeydi. Dışarıda kalsan, sanki felaketti.

– Aman! Yalvarıyorlar.

Sert çehreler acımasızca karşı koyuyor:

– Dışarı!

Başlar önde çıkıyorlar.

Dua töreni başlıyor. Dua bilen biri, bir sıraya çıkıyor. Yüksek sesle okumaya başlıyor:

"Bütün umudum Sen'dedir. Tanrının Anası, koru beni, çatın altında..."

Derinden ve lirik bir sesti. Gözlerini yukarı dikmiş yalvarır gibi bakıyordu. Baktığı sema değildir - kireç badanalı

bir kubbe. Biz de dua eden arkadaşımıza bakıyoruz. Sessizce izliyoruz. İstavroz çıkardığı zaman, biz de yapıyoruz. Diz çöküyor ve tövbe ediyor. Biz de yapıyoruz. Uzun süre öyle kalıyoruz, gözler yerde.

Arap başından beri bütün bu işleri izliyor. Olan biten tuhaftı - Hıristiyan Tanrısına bir dua töreni, yanda gözetleyen bir Türk Arap.

– Bitti mi?

– Bitti.

Kamçısını çizmesinde şaklattı ve memnun ayrıldı.

Baş başa kalıyoruz. Düşünüp de konuşmayan insanlar. Üstümüze bir ağırlık bastıkça bastı, kalpler atamaz oldu. İşe çıktığımız öğleden sonraya kadar, bu ağırlık hafifleyeyim demedi.

Yolda, taş için giderken biri laf olsun diye konuştu:

– E! İyi olmadı mı?

– Evet, iyiydi.

Birkaç adım sonra:

– Hiç hafiflemedim, yine yorgunum, diye konuşuyor tekrar. Sanki sabahtan beri çalışıyorum.

– Ben de arkadaş, mırıldanıyor öteki. Neden ki?

Bitkiniz, başaklar gibi savruluyoruz. Bir şeye muktedir değiliz. Biliyoruz ki insanlar her ne isterlerse bize yapabilirler. Tanrım, sen de neden şimdi çıkıp geldin de bize sadece insanların değil, senin de var olduğunu hatırlattın?

Esir kampı günden güne organize olmaya başlamıştı. Bir küçük şehir olmuştuk. Her geçen gün daha dayanılmaz, daha acımasız oluyordu. Bizim çavuşlar iyi ustaları,ameleleri bellemişlerdi. Bir liste yapmışlardı. Tabur komutanıyla

anlaşma içindeydi: Bu kalburüstü usta amele takımını hatırlı kimselere komisyon alarak veriyorlardı. Kazancın en büyük payını tabur komutanı alıyor, bizim aracılar da çerçöp ile yetiniyordu.

Amelelerin durumuna gelince, Türk köylüler şunu anlamıştı: İşlerinin düzgün ve çabuk olması için bu esirler arasından birini beslemek lazımdı. Bunun için, bir kerede on amele satın alacaklarsa, içlerinde en az bir tane ona yalaka çanak yalayıcı yani "çanak" olmasına bakıyorlardı. Çok defa, bu çanaklar işten anlamayanlar arasında bulunurdu. Barış zamanında da bunlar çalışınamayı iyi öğrenmişlerdi. O zaman, onlara gizlice bir pay veriliyor ve diğer amelelerin hepsine de bu çürük adamı körü körüne dinlemeleri emrediliyordu.

Böylece, yavaş yavaş, kamp içinde kamp oluşmuştu. Bir tarafta emir veren ve rüşvete dalan esirler, diğer tarafta biz, sefil halk, terini akıtan, inleyerek edepsizlik edenler. Yani bu domuz jöle yığınından kopan parça sadece "Allah ayrı" lar grubu değildi. Bu soylu sınıfın iyi geçinmesi, pis terimizle yoğrulanlarla sağlanıyordu.

Bu bizim çavuşlar başka bir şey daha akıl ettiler ve kampta para dolaşımı böyle doğdu. Bazı kantinler açtılar: Tütün, tuzlanmış balık, peynir, beyaz ekmek, ne istersen satıyorlar. Bu küçük dükkânlar, zamanla kârlı iş yapmaya başladı. Soylu sınıf alışverişini yapıyor ayrı yemek pişiriyordu. Artık "Aleman çorba"ya dönüp bakmıyordu bile. Onları görüp ağzımızın suyu akıyordu.

Bazı akşamlar, bir bölüğün Rum çavuşları, diğer bölüğün çavuşlarını ikram için yemeye davet ederdi. O zaman gizlice rakı da olurdu. Haşhaş da olurdu. Rum'um diye kendini gizleyen bir Ermeni, bir udu her nasıl, nereden ele geçirmişti bilmiyorum, onlara sazende olmuştu.

Bir gün, bizim Mihal çavuş bana diyor:

– Seni hizmetkâr olarak alacağım. İşe çıkmayacaksın. Bana yemek yapacaksın.

Kestirip atarak ona diyorum:

– Hayır, Mihal çavuş.

– Ne diyorsun ulan? Çileden çıkıyor.

– İstemiyorum, diyorum! Aynı ses tonuyla cevap veriyorum.

– İyi, hesaplaşacağız.

Ha siktir! Kayseri taraflarından domuzun tekiydi - çanak çömleğini yıkayacakmışım. Her çavuşun kıçına böyle solucanlar yanaşmıştı. Bu işler için yalvarırlardı. Geceleri birlikte yatarlardı. Onları yalarlardı. Ha siktir!

Mihal Çavuş bunu unutmadı. Bana karşı azgın canavar kesildi. Nerede zor bir iş vardı, ben oradaydım. Gün boyu bizimle beraber gelir, kollardı. Yarım saat öğlen ekmeğimi yedirmemek için bile bir yolunu bulurdu.

Yol için taş çıkardığımız lağımlarda işbölümü yapılırdı: Matkapla çalışan ustalar, "matkapçılar", yardımcılar, barut dolduranlar ve taş taşıyan diğerleri. Matkapçılar, bellerine bağlı urganla dağın dik yamacında açılmış damara sarkarlardı - daha derin delikler açmak için. Yassı uçlu murçlarla dinamit yuvalarını taşa oyarlardı. Matkapçıların her biri seksen santim derinlikte üç delik açmak zorundaydı.

Yaz. Güneş yakıyor. Dağa asılı arkadaşlar, ara sıra konuşurlardı aralarında: Konu taştı.

–"Mığrı"ya yaklaştın mı?

Yandaki ses diyor:

– Daha var. Kıyıya gelmedi.

Küfürler. Kimi zaman da sesler başka biçim alırdı. O

zaman, umutsuz bir mırıldanmayla karışık bir uğultu çıkardı boğazlardan:

– Yürümüyor iş! Yürümüyor arkadaş!' Ne zaman bitecek?..

Ama diğer ses sakin cevap verirdi.

– Biter, arkadaş. Sonra da diğeri gelecek ve dahası.

Daha önce, taşı oymayı bilmeyen adamlardı bunlar. Denizciydiler, oyuklarından mığrıyı çıkarmayı bilirlerdi, şimdi oyuktan taşı çıkarmaya çabalıyorlardı. Bunu çalışmak için teknik ister, taşın suyunu bileceksin ki ona göre vurasın.

Öğlen vakti. Paydos için oturduk.

Mihal çavuş bir Türk astsubayla birlikte yakınımızda ayrı oturmuş, yemeklerini yiyorlardı. Biz de ekmeğimizi yiyorduk.

Sırtüstü yattım. Güneşe bakıyordum, doğrusu bakmaya çalışıyordum. Yüzümü çeviriyorum. Göz için tehlikeli. Fakat güzel, doğanın güçleriyle dolu - niçin çıplak gözle güneşe bakamıyoruz?

Gerinip esniyorum:

– Ah…

Mihal çavuş sertçe dönüp bana bakıyor. Görüyor, imansızca ona karşı sırtüstü yatmışım. O paha biçilmez, incelik ve sanat dolu Türk küfürlerinden birini savuruyor, sonra bağırıyor.

– Kalk ayağa, deyyus!

Kalkıyorum.

– Git şu taşı getir buraya!

Daha gösterdiği yere varmadan, yine bağırıyor.

– Dur!

Açmış bir çiriş otunu görüyor. Dağda açılmış damara doğru, tepede, otuz metre yukarda.

– Kopar getir onu! Emrediyor.

Damarın yanından tırmanmaya çalışıyorum. Tırmanış çok dik, taşlarla dolu. Zirveye varıyorum. Çiriş otunu koparıyorum. Getirip önüne atıyorum.

Korkunç biçimde bana bakıyor:

– Niçin kopardın, ulan!

– Öyle demedin mi?

– Fırla! Götür onu yerine!

Dişlerimi sıkıyor, dudaklarımı ısırıyorum - çünkü ikiydi dört oldu, altı oldu…

Tırmanıyorum yine, elde şeytanla. Onu atıyorum ve iniyorum.

– Hayır! Hayır! Onu dikine koyacaksın! Tekrar emrediyor Mihal.

Dönüyor Türk arkadaşına:

– Nasıl, iyi ha?

– İyi, diyor adam ve birlikte gülüyorlar.

Böyle çıkıyor iniyorum, yarım saat. Sonunda, inişte ayağım bir taşa takıldı. Burun üstü kurşun gibi çakıldım yere.

Arkadaşlar koştular. Türk muhafızlar da beraber. Kandan gözüm çıktı zannettiler. Değildi. Muhafız:

– Ulan, yazık! diye vahvahlanarak mırıldandı. Mihal Çavuş duymasın diye yavaşça.

Bizimkiler su koşturdular. Sessizce yüzümü sildiler. Biri aniden dikkat kesildi. Yüzümü çenemden yakaladı kaldırdı, bir çift sıkıntılı göz üzerimde:

– Ulan ağlıyor musun? diyor katı, hoşgörüsüz üslupla.

Böyle bir tavırla!...

Korkarak ona bakıyorum.

– Hayır, diyorum ona. Acıdandır.

Sakladığı bir izmariti çıkarıyor, yırtıyor, onu derinin açılıp kanadığı yere yapıştırıyor. İki defa yavaşça sırtıma dokunuyor.

Mihal çavuş ıslık öttürüyordu.

Akşam, koğuşa döndüğümüz zaman, hemen gidip çuvalıma uzandım.

– E! Karavana ne olacak! diye, yanımdaki uyarıyordu.

Hiç kımıldamadım.

O gece Mihal çavuşun eğlencesi vardı. Biraz sonra, beş altı davetlisi, geldiler. İçtiler. Ermeni, sakız gibi çektikçe uzayan bir Türkçe havayı, uduyla sündürüp duruyordu. Şarkı masadaki arkadaşlarına geçti ve kâbus olup havaya kir gibi yapıştı. Sonra lüle geldi, haşhaş geldi. Gözler kan çanağı gibiydi, ağızdan dökülen sözlerle beraber salyaları da akıyordu. Biz de bir kenara sinip oturmuş, onları seyrettik.

– Hayt, hiç bitmesin! Bir nara attı Mihal.

Diğerleri de tekrarladılar.

– Bu hayat hiç bitmesin!

Biri yanıma geldi. Bugün yarama tütün bastıran adam. Onu tanımıyordum. Sert, çile çekmiş bir çehre.

– Yedin mi? Bana sordu.

– Hayır.

Gidiyor. Birazdan karavanasıyla geliyor. Yarı yarıya doluydu, bana uzatıyor:

– Ye!

Yiyebildiğim kadar yiyorum. Adı Miltos.

BÖLÜM 16

"Onların adaletsizliğinden dolayı özgürlüğün yok ediliyor, ayrılmış kalplerde süren ayrılık"

*

Yaz gelince, Sipil Dağı zirvesindeki bulutlar şimdi seyrelmeye başladı. O karanlık heyula gitti, masum, uysal bir şey oldu, yukardan bakan hükmedici tavrı kayboldu. İnsanlar da, efendilerimiz de. Köylerde çalışanların yüzde doksanı, akşamları artık boş elle kampa dönmüyordu. Kuru üzüm, ekmek, tütün, birkaç kuruş para getirir oldular. Savaş uzaklaştıkça, Anadolu'nun tatlı tatlı yakan güneşi, insanlarını tekrar sabırla sarıp ısıtmaya başladı. Böyle bir güneş, başka yerde doğmaz; başını döndürür, sakinlersin, ta ki onu bayıltıp düşürene kadar kuşa bakan yılanın ısrarlı bakışları gibidir. İnsanlar cazibesine kapılırlar; direnmeden, hinlik düşünmeden, kin duymadan.

Türk köylerinin, savaşla kaçan külrengi kutsal kumruları tekrar geri dönmeye başladılar. Bizimkiler acımasızca onları öldürdükleri için hâlâ yabaniler. Manisa'nın yıkıntılarına gizlenmeye çalışıyorlar. Ama günbegün, daha cesaretlenip insanlarla senli benli olmaya başladılar. Yanlarında yürüyorlar, tıp tıp, uyuşukça, korkmadan.

– Dede, bizim için bir haber var mı?

Sorduğun yaşlı köylü dönüyor, durup sana bakıyor.

– Hayır, oğlum, diyor sakince. Ama Allah sizinledir.

Kömür işinde çalışıyorum. İzmir'den vagonlarla getiriyorlar. Rayların yanına boşaltıyorlar. Küçük çuvallarla bir depoya taşıyoruz. Sinirden kahrolacağın bir iş. Kara toz üstüne konuyor, sıcakla beraber her yerine yapışıyor: Ağzına diline, gözlerine, vücuduna. Bir şey değil, mavi kanın da kararmaya başlayacak - kahredici olan da bu.

Bir gün işe çıkmadan önce, Arap subay koğuşlara geldi. Neşeli, güle oynaya.

– E! İyi haberler! diye seslendi. Sizinkilere yazabilirsiniz. Türkçe ya da Fransızca olacak. Az Laf. Gözden geçirilecek. Sevinçten havalara zıpladık, sanki mektuplar değil de biz gidecektik. Hemen o akşam herkes yazmaya koyuldu. Zarf kâğıt, kantinde satılıyordu. Köylerdeki angaryalardan birkaç kuruş para edinince, koştular ve satın aldılar. Benim öyle şeyim hiç olmadı. Bakıyorum, birinden borç bulayım. Onlara, birkaç gün öğlenleri siz istirahat ederken hesabınıza çalışayım, diyorum. Tanıdıklarımda kuruş yoktu. Hepimiz hepten meteliksizdik. Koğuşa döndüm, rica ediyordum:

– Bana bir kâğıt verin.

Lakin benim gibi dilenenler pek çoktu.

– Şimdi verdik başkasına!

– Zarfın var mı? Biri bana soruyor.

– Hayır, yok.

– E, kâğıdı ne yapacaksın?

Ne yapayım ben? Yağ kandilleri yanında, başını yana eğmiş yazanlara bakıyordum. Ağır ağır yazıyorlardı, maharetle, sanki yolculuk yapacak az lafla resim yapar gibiydiler. Bir köşeye sinmiş, ağlamaklı ve sessizdiler.

– Ne yapacağım ben, ne yapacağım?

Cuma şafak vaktiydi. Odun için dağa gittik. Düşüncelere dalmış, yere baka baka yürüyordum.

Birden ayaklarıma dikkat ediyorum. Günler önce istasyonun yakınında eski araba lastiğinden bir parça kauçuk bulmuştum. Onu iki parçaya ayırıp, sicimle tabanlarıma bağlamıştım. Sandalet gibi ayaklarıma takmıştım.

– Çocuklar, diyorum yanı başımdakine. Bak şuna!

Pek çoklarının ayaklarında halen çuvallar vardı. Gösterdiğim sandaletlerime bakıyorlar.

– Birini satıyorum!

– Ne kadar?

– Bir parça kâğıt ve zarfa. Beş kuruşa.

İçlerinden birini tavlıyorum. İkinciyi, öbür tekini de istiyordu ama bana da acı, ötekini bırak, dedim. Onu da vermeye hazırdım ama ısrar etmedi.

– Peki, diyor. Yalnızca biri.

Pişman olur cayar diye, yürürken hemen iplerini çözüp çabucak veriyorum. Alışveriş sahnesini izleyen biri, satın alana soruyor:

– Sen yazmayacak mısın?

– Hayır, diyor adam. Kimsem yok.

– Öksüz müsün?

– Hayır, onları öldürdüler.

Nerdeyse öldürdüklerine sevinecektim.

Dağda, çıplak ayaktan acı çekmeye başlamıştım. Ayak sandalete alışmıştı. Ama boş veriyorum. Mutluluğum ayağımın acısını geçiriyordu.

Koğuşlara döndüğümüzde yıkandık. Sonra sıra duaya geldi. Acele ediyorum. Sonunda her şey bitiyor.

Zarf kâğıt satın alıyorum. Ödünç bir de kurşunkalem buluyorum. Kendi başıma bir yere çekiliyorum.

Başlıyorum, mektubu yazmaya.

"Anne,

Yaşıyorum ve iyiyim. Neredesiniz, bilmiyorum. Cesaret, anne. Seni öperim. Sen de küçüklerimizi öp. İlias"

Bitti.

Mektubu nereye göndereceğimi düşünüyordum. Acaba nereye gitmişlerdi? Midilli'deki bir tanıdığımın adresini yazmaya karar veriyorum. Peki, acaba bu mektubu bir gün aldıklarında ne yaparlar? Şimdi, artık beni defterden silmişlerdir. Zaman zaman ağlıyorlardır ama bu çok seyrek oluyordur. Günleri açlıkla boğuşmakla geçiyordur.

Zarfın arkasına da adresimi yazıyorum:

"Numara 31328 - 14. amele taburu."

Zarfı kapatıyorum.

Bir zaman sonra, birine bir mektup geliyor. Yunanistan'dandı. Haber kampa bomba gibi düştü. Sonra başka bir mektup daha geldi, sonra başkaları da geldi. Her gün kalbim daha hızlı çarpıyordu. Bekliyorum, bekliyorum. Sabahleyin postanın gelebileceğini düşünerek gözlerimi kapıyordum.

Taburumuz azalmaya başlıyor. Anadolu içlerindeki diğer amele taburlarından, görülüyor ki talep vardı. Bizden, oralara sevkıyat yapıyorlardı. Akşamları bizi sıraya dizip seçim yapıyorlar.

Geceleyin olan, ilk seferde bir şey anlamamıştık. Bizi

dışarı çıkardılar, yan yana dizdiler. Sonra komutan geldi. Arkadan da bizim çavuşlar.

Ayırmaya başladılar: Sen, sen.

"Ne oluyoruz?"

"Kim bilir."

Yüz esir kadar seçtiler. Onları alıp, o gece başka bir koğuşa yerleştirdiler. Kapıdaki nöbetçiler o gece iki katına çıkarıldı.

"Onları Konya taburuna göndermişler!" Sonradan öğreniyoruz.

Sabah trenle yola çıktılar.

"Kalan arkadaşlara selamlar!"

"Tekrar kavuşmaya!"

Sonra, sevkıyatlar sıklaşmaya başladı. Kimi zaman kırk, kimi zaman altmış kişi. Hepimiz, biz de gideriz diye, korkudan titriyoruz.

– Ne önemi var? diyor biri. Ha burada ha daha içerde…

– Aynı şey değil. Burası denize daha yakın.

Evet, öyleydi. Umudumuz yok ama kim bilir?

Bir öğlen üzeri işteyken, bizimkilerden biri, bir haber atıyor ortaya:

– Çocuklar, yarın sevkıyat var!

– Nerden biliyorsun? Ona telaşla soruyoruz.

Sevkıyatlar daima habersiz oluyordu. Kimse ne zaman bilmiyor.

– Size ne? İma yollu konuşuyor. Görürsünüz!

Gerçekten, sevkıyat yapılıyor.

– Gördünüz mü? Arkadaş ertesi gün bize böyle diyordu.

– Ama nereden biliyordun? Sırrı öğrenebilmek için ısrar ediyoruz.

Sonra andımızı alarak bize anlatıyor. Mihal çavuş ona söylemiş. Arkadaşımız kırk kuruş biriktirmişti. Mihal çavuş bunu biliyordu. Parayı almış ve rahat olmasını, sevkıyatta olmayacağını söylemiş.

Yeni bir istismar, yararlanma yolu da böylece açılmış oldu. Komutan, bizim erkâna, sevkıyatı önceden haber veriyordu. Onlar, bizden kimlerin onun ateşini körükleyebileceğini biliyordu - birkaç kuruşu, çerçöpü, alınterleriyle kazanılmışları olanları. Bunları kapıp, onlara garanti veriyorlardı. Diğerleri, bir sürü insan da daha içerlere, Anadolu'ya yol alıyordu.

Her seferde ben de onlarla beraber olmayı bekliyorum. Mihal çavuşun bana kin güttüğünü hesaba alıyorum. Ama bana sıra gelmedi. Görünüyor ki, yakından tepeme binmek, onun için daha iyiymiş.

Umulmadık, beklenmedik bir gidiş daha oldu. Aniden gelen bir haber garnizona yayıldı: Yirmi kişi Yunanistan'a gidiyor! Haber böyle mi diyor? Evet, Yunanistan'a! Gidecekler Yunan tabiiyetiydiler. Onları oradan ismen talep etmişlerdi.

Bu işte kötü kokular geliyordu. Bu yirmi kişinin hepsinin kampımızın soylu sınıfından olmasını anlayamamıştık. Yovan çavuş da onlarla beraberdi. Kayseri'den, iri bir domuz, Mihal çavuşla aynı hamurdan. Şayet uzun ve iriyseler, Büyük Krallığımızın vatandaşlarına artık itimadım yoktu.

Sonunda gidiyorlar. Onlara nefret doluyduk, helalleşmiyoruz bile.

– Yüzünüzü şeytan görsün, ahlaksız herifler!

BÖLÜM 17

"Ve sen, Tanrım, ne zamana kadar?"

*

Muhafızlarımız yaşı geçkin kişilerdi. Hepsi Anadolu'nun iç yörelerindendi, harp zamanı dağlara çıkıp gizlenmişlerdi. Devlet o zaman onları yakalayamadı. Ama şimdi savaş yatışıp Yunan gidince, eski defterleri karıştırıp onları birer birer topladılar. Bu yaşta artık insanları medenice öldürmeleri mümkün olmadığından, bize muhafızlık gibi yardımcı görevlere verildiler.

Başta onlara üç ay hizmet yapacakları söylendi. Üç ay oldu altı, oldu yedi, sekiz, onlar da bizimle yoğrularak kaldılar.

Çoğu sakallıydı. Sıkça gelip, akşamları bizimle arkadaşlık yapmaya başladılar. Elleriyle sakallarını sıvazlayıp, saf gözlerle bir yerlere bakarak sızlanırlardı:

– Ah, memleket!

Bize dertlerini anlatıyorlar, çare soruyorlardı. Onlarla arkadaşlığa pek istekli değildik. Ara sıra ilgisizce dinlerdik - onlarla bizim aramızda yüksek duvarlar var. Bizi bağlı tutanlar onlar değil mi? Bu yüzden garez duyuyoruz - mecburen. Şayet olur da dalgınlıkla "duvarı" unutacak olursan o zaman parlak bir zekâya sahip olmana gerek yok, yüzün kızararak karşı sahnedeki tüyler ürpertici düşmanını aklına

getir, yeter.

Bir gün muhafızlar gazetelerden, yaşıtlarının terhis olduğunu öğrendiler.

– Ne yapsak? Ne yapsak?

Umutsuzluk içinde, gelip bizden çare arıyorlardı.

O zaman birimiz onlara, kalkıp Komutana gitmelerini öğüt veriyor. Orduda böyle olur, diyor onlara. Ona diyeceksin: "Tezkeremizi istiyoruz!"

Şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Ama buna hakları var mı ki, böyle bir şey yapsınlar?

– Var tabi!

Öğüdümüz için bize nasıl teşekkür edeceklerini bilemiyorlar. Aralarından altı kişilik bir heyet seçiyorlar. Bunların içinde bir de Arap vardı. Bizim verdiğimiz akılla önce astsubaya çıktılar, o onları yüzbaşıya götürdü, oradan da Komutana, Yanyalıya takdim edildiler.

– Ne istiyorsunuz, ulan?

– Memlekete tezkere istiyoruz! Gazeteler öyle diyor.

– Kim ne diyor?

– Memleket için tezkerelerimiz!

Vay be, gözlerine inanamıyor! Yanyalı, aklını kaçıracak gibi oldu. Türk Ordusunda, akıl alacak bir şey mi bu! Bunca sene binbaşıydı, böyle veciz sözler işitmemişti.

– Kim verdi aklı size, kavatlar! Kim size akıl verdi? Freni boşalmış gibi bağırıyordu.

Ürkmüş karacalar gibi, ona söylediler: Esirler. Onlar biliyormuş.

O an meşguldü, bütün heyeti bir hücreye kapatmalarını emretti. Akşamdı. Yarın onların icabına bakarmış.

Bu haber, heyecanla neticeyi bekleyen diğer muhafızları üzüntüye boğdu. Biz de üzülmüştük. Laf ola işte, durdu-

ğumuz yerde bizim neyimize gerekti?

Ertesi gün şafak vakti. Cuma günüydü. Komutan, bütün bölüklerin saat onda açık alanda toplanmalarını emretti, orası büyük bir alandı. Muhafız bölüğü de oradaydı.

Biraz sonra, dün akşam komutana çıkan altı askeri getirdiler. Bizden üç esiri de, çavuşların dediklerini yapmıyorlar diye, getirmişlerdi.

Hepsini, bele kadar soydular. Uzun bir urganla birbirine bağladılar, dokuzunu sıraya soktular. Sonra iki asker urganın uçlarından tuttu, biri bir uçtan diğeri öbür uçtan.

Bu ön hazırlıklar bitince komutan geldi. Arkasından da üç dört subay geliyordu. Yanyalı, ellerini arkasına kavuşturmuş, sinirle, bağlı sıranın önünde ilerliyordu. Gözlerini dikip, onlara tek tek bakıyordu. Etraftan çıt çıkmıyordu. Sonra tekrar geri döndü. Önlerinden yine tek tek bakarak geçti. Ve sonra birden, gök gürültüsü gibi gürledi:

– Pis köpekler! Ahlaksız herifler!

Telden örme burmalı kamçısını, kafalara, gözlere, çıplak vücutlara indiriyordu. Terliyor, hızlı hızlı soluyor, sağa sola koşarak ellerini göğe kaldırıyordu, sanki Allahtan ona güç vermesini niyaz ediyordu, vurdukça vuruyordu, kudurmuşçasına, acımasızcasına, körlemesine. Bağlı olanlar, yürekleri paralarcasına bağırıyordu, bilinçsizce bir o tarafa bir öbür tarafa hamle yapıp kaçmaya çabalıyordu. Fakat askerler, bu halat çekme oyununda, iki uçtan asılarak muvazeneyi sağlıyordu.

Vurmaktan bitkin düşünce bir askere seslendi ve siniri ona verdi. Asker adamlarla aynı tertiptendi, kaderi o altılıyla aynıydı.

– Vur! Vur!

Adam tir tir titreyerek, terini silen komutanın gözü önünde, o sinirle öyle sakar vuruyordu ki, adamların iyice iflahı kesildi.

Dişlerimizi sıkarak sahneyi takip ediyorduk. Bağlı adamların göğüslerinden kanlar akıyordu - Arap'tan da akmıştı herhalde ama kara olduğu için görünmüyordu. Sadece ağzını açıp açıp aniden kapadığını, yudum yudum havayı içine çektiğini görüyorduk.

Sonunda komutan çekip gitti.

– On gün esirlerle beraber çalışacaklar! Böyle emir verdi, altı asker için.

– Baş üstüne!

Onları çözdükleri zaman çoğu inleyerek yere yığılmıştı. Sadece Arap, serbest kalır kalmaz koşmaya başladı, keçi gibi zıplıyordu, bir gövde ki göğe varacak - belli ki sıcak basmıştı.

Onu kovaladılar ve yakaladılar.

Öbek öbek kampa dağıldık. Ne olduğu anlaşılamayan bir dalga büyüyor, büyüyor, kabarıyordu - inatçı bir gayretle. İnsan kalabalığı da muazzam boşlukta sıkışarak eziliyordu.

– Öyleyse nerde ayrılıyor Hıristiyan, Türkten?

Nerde ayrılıyorlar? Biz esiriz, bağlıyız. Peki, onlar özgür mü? Kan dokuz gövdeden de aktı - ne fark vardı? Sadece Arap - e, o da siyahtı.

Aynı günün akşamıydı. Gece vakti. Mevsim yaza döndüğünden koğuşların kapıları açık kalıyordu. Kapıda her zaman bir nöbetçi beklerdi.

Bu akşam bizim koğuşun kapıya koydukları nöbetçi asker, sabah arkadaşlarını kırbaçlayan askerdi. Yıkılmıştı. Ona üzülmemesini söylüyoruz. Her ne olduysa olmuştu.

– Neden? diye sızlanıyordu, dalarak. Neden gözümüzü açtınız?

Gece yarısı yaklaşıyor. Yaz geceleri çok sıcaktı. Uzanmıştık fakat uyku tutmuyordu. Bir yeni şeytan çıkmıştı ortaya: Düşünme. Koğuş zifiri karanlıktı. Sadece muhafızın orda zayıf bir kandil titreyerek yanıyordu. Yanında da Mihal çavuşun yatağı vardı.

Nöbetçi, yere oturmuştu. Silahı bacaklarının arasındaydı. Uyanık sanıyorduk.

Aniden biri fısıldıyor:

– Bak!

Ağızdan ağza haber bütün koğuşa yayıldı. Bakıyoruz:

Zayıf ışıkta, kapıda, kampın başçavuşunu seçiyoruz. Gıcır gıcır yeni hergelenin biriydi. Gece teftişine çıkmıştı. Ayaklarının ucuna basarak yavaşça, dikkatlice muhafıza yaklaştı ve elinden silahını aldı. Adam uyuyordu.

Başçavuş elinde silahla etrafına bir göz attı. Mihal çavuşun yatağını gördü. Adam horluyordu, ama hizmetkârı olacak çanak uyanık, salıneyi izliyor.

Başçavuş ona eğildi: Sus! Sonra yanına gitti, ona silahı verdi ve bir şeyler söyledi. Sonra sessizce dışarı çıktı ve karanlıkta kayboldu.

Temsili baştan sona heyecanla izledik. Anladık. Subaya haber vermeye gidiyor: Görev sırasında nöbetçinin silahı bir esirin elindeydi! Ve nöbetçi horluyordu! Asılmasa da ömür boyu hapis kalır bu durumda.

O zaman bütün koğuşta, derinden bir homurtu yükseldi. Gittikçe ses yükseliyordu, boğazlanan öküzler gibi. İlk önce bir gölge kımıldadı ve yataktan fırladı. Sonra diğeri, sonra bütün koğuş ayaklandı. Sinirli hareketlerle, acele kapıya yöneldi. Seksen kadardı, kenetlenmiş, ateş gibi gözlerle.

– Ver tüfeği! dedi Miltos, çanağa sertçe.

Adam duyamazlıktan geliyor, hık mık ediyor, efendisi Mihal'e göz atıyordu. Öbürü haşhaştan kafayı bulmuş horul horul uyuyordu.

– Çabuk, solucan! Ver onu!

Diğerleri de muhafıza koşmuştu. Onu uyandırdılar. Şaşkın gözlerle üzerindeki bunca adama bakıyordu, ne olduğunu anlayamıyordu.

– Çabuk! Çabuk!

Kısaca izah edildi ve çanaktan tüfek alınarak eline tutuşturuldu. Sonra herkes yerini almak için koştu. Bütün bunlar bir iki dakika içinde olupbitti. Daha iyicene yerleşmemiştik ki, kapıda mülazımıevvel, başçavuş ve iki asker göründü. Sinirli ve aceleciydiler. Onları fark eder etmez nöbetçi selama durdu.

Subay, şaşkın ve kızgın, başçavuşa bakıyordu.

– Nerde hani?

Adam yemin ediyor, ama gördüm, gözlerimle gördüm, diye ikna etmeye çalışıyordu.

– Ulan, uyuyor muydun?

– Ben? Hayır! diyor asker.

Başçavuş, şaşırmış, çanağı görmek için, Mihal çavuşun oraya bakıyor. Ama korkudan ortadan kaybolmuştu bizimki.

Mülazımıevvel, burnundan soluyarak kamçıyı çizmelerinde şaklatıyor. Sonra rahatsız edilmenin acısını çıkarmak için nöbetçinin suratına da okkalı bir şamar indiriyor. Sertçe dönüyor ve gidiyor.

Böylece, zamanla, muhafızlar ve biz, nasıl olduğunu anlamadan, körlemesine, yakınlaşmaya başladık.Akşamları

sırayla geliyorlar ve bizimle arkadaşlık yapıyorlardı. Birbirimize dertlerimizi anlatıyorduk. Sohbetlerimizde artık bize esir demiyorlardı. Ağır Anadolu şiveleriyle, bütün cana yakınlıklarıyla, sevecenlikle şöyle sesleniyorlardı:

– Argadaş

İşe gittiğimizde artık ne vuruyor ne sövüyorlardı. Rum çavuşlar olmadığı zaman bırakıyorlardı oturalım. Yalnız bu çavuşlardan titrerlerdi çünkü subaylara namertçe gammazlarlardı.

Öğlen, paydos vakitleri, kızgın güneşte beraber uzanıp ekmeğimizi yer olmuştuk. Arkadaşça konuşuyorduk ve çok kere belirlenen istirahat süresini de aşmış olurduk. O vakit korkarak bizi kaldırırlardı usulca, sanki rica eder gibi:

– Haydi, argadaşlar, galkınız.

Sıkıntıyla kalkardık ve işe koyulurduk. Onlar da rahatsız olmamızdan çekinir gibi arkadaşça omzumuza dokunurlardı:

– Ne yapalım, argadaş? Allah bizlere acısın, size de, bize de.

Bizlere acısın. "Size de, bize de." Bunu daha sık söyler olmuşlardı. İki kader birbirinden ayrılamamaya başladı, onlarınki ve bizimki. Subaylarından ve bizim çavuşlardan çok korkuyorlardı. Aynen, biz de onlardan nefret ediyorduk. Memleketlerini özleyip dua ediyorlardı, bir yerlerdeki bir kulübe için. Biz de.

Öyleyse?

Hepsi fukara insanlardı. Ama çok. Onlara harçlık vermiyorlardı. Belli ki subaylar çalıyordu harçlıklarını. Her şeyden mahrumiyet çekiyorlardı, tütünden de. Biz serbestçe izmarit toplayabiliyorduk - onlar, çekiniyorlardı. Böyle

gururları incinsin istemiyorlardı. Ama onları görmediğimiz zaman…

Bizimkiler, köylülere çalışınca birkaç kuruş biriktiriyordu, o parayı her zaman tütüne çeviriyorlardı. Bize de ikram ederlerdi. Muhafız bunu görür. Fitil ona da geçer. Sarar sigarasını, fitili verir arkaya. Kafa yerde. Çakmak. Yakar. Sadece o vakit, ilk çekişte kafa kalkardı, gözler hareketsiz. Bir şey söylemezdi.

A, işte! Kımıldamayan bir çift göz çok şey anlatırdı o zaman…

Kimi zaman, yalnız başlarına bir köşeye çekilirlerdi. Uzaklara bakar, memleket türküleri söylemeye başlarlardı. Onlara bir de savaş türküsü öğretmişlerdi: "Ankara'nın taşına bak…" Türkünün güçlü vurgularını dudaklarında yumuşatırlardı. Bunu da öyle gözyaşı döküp ağlar gibi söylerlerdi.

Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak

BÖLÜM 18

"Kötü şekilde gururumuzla oynadılar ve bizi ölümün gölgesiyle örttüler"

*

Beklenmedik biçimde, bir gün bizleri işe çıkarmadılar.

– Ne oluyor?

Benzer günlerden biri.

Duruma bir sebep bulamıyorduk. Sonunda öğreniyoruz: Bir İspanyol gelecekmiş diyorlar, resmî olarak. Adı Dellara, bizi görecekmiş, ne durumdaymışız bakacakmış.

– Doğru mu bu, çocuklar? Onun memleketinde tosuncuk hiç bulunmaz mıymış?

Bir sabah altmış kadar esiri küçük bir iş için diye alıp götürüyorlar. Manisa'nın biraz dışına çıkarıyorlar. Trenyolu raylarının yanında, Sipil dağıyla arasında, bir büyük vadi başlıyordu. Oraya "Kertik dere" diyorlar. Bu vadinin içinde, İzmir'den ve Manisa'dan getirilen kırk bin kadar Hıristiyanın öldürüldüğü hesaplanıyor, erkekler kadınlar. Felaketin ilk günleriydi. Gövdeler kışın erimiş, vadiye yukardan inen sular cesetleri sürüklemiş. Cesetler böylece demiryoluna kadar ulaşmış.

Dellara geldiği zaman, trende bir puro yakacaktı. "Vagonli"nin içinde olacaktı. Pencereden dışarı bakacak ve gördüğü manzaradan hayran kalacaktı. Camdan, birden

cesetleri görebilirdi. O zaman tüm hayaller tuzla buz olmaz mıydı? Öyleyse, işimiz bütün gün cesetleri içerlere taşımaktı. Gözükmesinler.

Başlangıçta iş bize çok kötü geldi, ellerimizle cesetleri kucaklayıp taşımak. Ama biraz geçince, ilk duygu kayboldu. Esirler aralarında şaka yapmaya bile başladılar.

– Neyi tutuyorsun? Soruyordu birisi.

Diğeri kucağına bakıyor. Bir metre yürüyor:

– İki kafa. Beş kaval. Altı tarak.

– Erkek mi dişi mi?

– Sanki erkek gibi.

– İyi arayamadın mı, arkadaş!

Diğeri zaferle kendi kucağını gösteriyor:

– Bak buraya! Bir kadın leğeni, iki leğen daha, üç leğen! Hepsi de kadın şeyine benziyor…

Birkaç kaval ve el kemikleri arasında kalmış bir tel bulunuyor. Hıristiyan bununla bağlanmış olacaktı - ama vadide yuvarlanıp sürüklenmeyle cesetten sıyrılmıştı. Fakat bizlerden birinin şansına, birbirine bağlı dört el kemiği rastladı. Öylece bağlı, yerden kaldırdı ve taşıyacağı yere götürdü.

Öğlen vakti. Bu gelgitlerden bitkindiler. Ağır yürüyorlardı, yakıcı güneşten bunalmışlardı. Konuşmalar, kaba saba şakalar durmuştu. Kimseden ses çıkmıyordu. Sadece biri, küçük bir kafatası bulduğu zaman diğerlerine gösterdi.

– Al işte, dedi.

Bir yavrucağındı.

– Allah!.. Allah!.. diye mırıldandı, allak bullak olmuş bir muhafız.

Ekmek yemek için oturduk. Kimsenin iştahı yoktu. Biri diyor:

– Kaç yaşındaydı?

– Yavrucak için mi sordun?

– Evet.

– Ne olacak? En fazla iki.

Akşam erken vakit işi bitirmiştik.

Çavuş raylara gidiyor. Oradan vadinin yarığında bir şey görünüp görünmediğine bakıyor. Görünmüyordu.

– Tammam!

Bugünün hatırasına bir iki şey alıyorlar. Biri bir tel, diğeri bir küçük kemikti.

– Ne cesaret bu! Şikâyette bulunuyor bir arkadaş.

– Numune olarak! diye cevap veriyor diğeri.

Kampa doğru yola koyulduğumuz zaman, geride bıraktığımız bu yer aklımızdan çıkmadı. İskeletli vadi başlı başına omuzlarımızda ağır yük oluyordu - arkamızdan bir şey hareket ediyor, adım adım bizi izliyordu.

Bir pınarda durduk. Ellerimizi, yüzümüzü yıkadık. Sanki hafiflemiştik.

–Bu kadar kemiği ne yapacaklar? Biri kendi kendine konuşuyor.

Miltos, ona bakıyor sakin sakin.

– Kemiklerle ne yapılır, bilmiyor musun?

– Hayır.

– Gübre, arkadaş.

– Ne yapılır diyorsun?

– Gübre, arkadaş. Bir gün görürsün iyi fiyata sattıklarını. Görürsün…

Miltos görmüş geçirmiş biriydi. Biliyordu.

O, pek tabi öyle olacaktı: İngiltere'nin Southampton'undan -herhangi bir "ampton"dan da olabilir- bir gün,

bir tüccar gelecek. Gözlüklerini düzelterek bakıp, bu şeye talip olacak: Ekstra kalite kimyasal gübre. "Tonu kaça?" "Şu kadar" "Oo, başka yerden Türk şeyi, Bulgar şeyi, Rus şeyi aldım, şu kadara!" "Ama buradaki katıksız Yunandır!" Pazarlamacı ona karşılık verecek. "Gerçekten katıksız mı?" "Gerçekten" "E, o zaman, parasına mı bakacağız yani!"

Tüccar fiyatı kabul edecek bir kuruş fazlaya - zira şimdi artık Periklis ve İktinos onda olacaktı.

Ertesi sabah teftiş vardı. Komutan üç yüz kadar esiri yana ayırdı: Dilenerek buldukları eski püskü giysiler içindeydiler. Biz artakalanların, hâlâ sırtında çuvallar vardı, yürüyüş için hazır olma emri aldık.

Yakıcı güneş altında hareket ettik. Dağların arasında iki saat yürüdük.

– Nedir bu yahu? Ne olacak?

Sonunda bize anlattılar. Dellara bizi görmemeliymiş. Bizi gizlemek için buraya getirmişler.

Çıktığımız dağda her taraf çalı dolu. Yalınayak esirler, İspanyol'un imanına küfrediyor, sülalesine veriştiriyordu.

– Boynuzuna!...Boğalarla, matadorlarıyla gıcırı yerinde değil miydi kavatın? Ne istedi bizden?

Bütün günü dağda geçirdik. Garnizona akşam döndük. Öğrenmek için ne olduğunu sordum.

"Model"diyor İspanyol'a, esirlerin önünden hızlı bir geçiş yapmış, değişik mor elbisesiyle, ter içinde, sanki boklu semiz tavuk gibiymiş. Yanaklarını silip, ağzından salyalar saçarak onlara seslenmiş:

– Muy bien! Muy bien! (çok iyi! Çok iyi!)

Bizimkiler sus pus! Biri kıh ediyor. Yaniotis. Sonra inancını değiştirecek.

– Söyle ona her cuma dua ettiklerini! Komutan tercümana emrediyor.

Tercüman da ona diyor: Böyle böyle. "Model" yalanıyor ve salya sümük gülüyor.

– Muy bien! Muy bien!

Çocuklar! Bu "muy", öyleyse, çocuklar demek be! Bütün kampta akşamleyin, o naradan başka bir şey duyulmaz oldu. Muy aşağı muy yukarı. Esirler eğlenceyi bulmuştu, lafı evirip çevirip kahkahayı basıyordu. Sonra da bunu sohbetlerine koydular, şakada ve ciddiyette, lafı nereye olursa yapıştırdılar.

BÖLÜM 19

"Bana kamçılarınla irinli yaralar açtın"

*

Kamp nakledildi. Daha yüksek bir yere. Denize karşı. Bunca aydan sonra, uzaklardaki denizin parıltısını görebiliyoruz.

Yeni garnizon açık bir alanda kuruldu. İki sıra yan yana, ağaçtan barakalar yaptılar. Çevresiyle elli dönüme kadar büyük bir bölgeye yerleşildi. Etrafını üç sıra sık dikenli telle kapattılar.

Barakalarda iki bin esir kalacaktık. Baş tarafta, muhafız bölüğünün barakası gözle fark ediliyordu.

Ağustos ayı. Sıcak günler. Diller fazlalıkmış gibi ağızlardan dışarı sakmış - neden bir değil de iki kulağımız var? Rüzgâr deriyi ateş gibi dağlıyor. Yağ gibi yapışıyordu. Barışın kurulduğunu öğrenmiştik. Bir hafta, iki hafta bekliyoruz. Sonra ağır adımlarla yine kendi içimize kapanıyoruz. Neyi bekliyoruz, bunu bilmiyoruz.

Bugünler, önümüzü göremediğimiz günlerdi. Büyük işler kesilmişti. İlk gün işe çıkarmadılar. Ertesi gün de. Daha ertesi gün de. Günler böyle geçiyor. Bir hafta, iki hafta. Bizlere, devletin işleri azaldı, bunun için diyorlardı. Başka bir

şeyden değil.

İyi.

Biz de iyi diyoruz. Rahatlayacağız. Kendimize geleceğiz.

İlk gün neşe içinde avare geçti. İkinci de öyle. Sonra aylaklığı bırakmaya başlıyoruz - bir yeni ihtiyaç, biraz kendi başına kalma, çekidüzen verme…

İyi. İlk gün, ikinci gün. Sonra yüzler asılıyor, sıkıntıyla kararmaya başlıyor.

Ne oluyoruz?

Bu hareketsiz ve sıcak günlerde, her sabah şuna dikkat ediliyor. Esirler, uyuşuk adımlarla, güneşin altında toplanıyor ve bekleşiyordu. Sonra Arap geliyor. "Uzman" arkadaş da duaya başlıyordu. Ama kimsenin dua ettiği yoktu. Gözler yerde, sabırsızlanıyorlar.

Bitirelim! Bitirelim!

Duacı bir an duruyor, soruyor.

– Bitsin mi?

– Bitsin.

Teker teker sessizce uzaklaşıyorlar.

Ertesi gün, aynı hikâye başlıyor. Birçoğu koğuşa kapanmıştı. Diğerleri dışarıda kimi sırtüstü, kimi yüzükoyun yatıyordu. Bizim çavuşlar, istirahat için yatan gövdelere dönüp dönüp vuruyordu.

– Kalkın! Kalkın!

– Ne var yine?

– Dua!

Bunu, bir zamanlardaki "oduna" komutu gibi tonla söylüyorlardı.

– Dua!

O vakit esirler küfrü basıp kalkıyor, uyuşukluktan kurtulmak için geriniyor ve kampın ortasına doğru hareketleniyordu.

Garnizonda bir sürü köpek toplanmıştı. Esirler onları dışardan, çalıştıkları tarlalardan getirmişlerdi. Çalkantılı sert hayatları içinde bir yumuşaklıktı. Köpeklerin çoğu cılızdı - artık ne bulurlarsa yiyorlardı. Benim de bir tane var. Bir sokak köpeği. Adı Nabukodonosor. Babil kralıydı. Neden adı bu? Öyle. Çünkü ben de "31328 numara"yım. Çoğu sabırla tahammül ederek, yakıcı güneşin altında oturup, onların piresini ayıklıyordu, gördülerdi mi ânında öldürüyorlardı. Kenelerini çıkarıyorlar, tükürükle gözlerini temizliyorlardı. Sonunda sıkılıp kalkıyor, köpeği de kaldırıyorlardı. Başlıyorlar adımlamaya, bir aşağı, bir yukarı, güneşin altında, bir sefer, iki sefer, üç sefer. Köpek arkadan takip ediyor. İnsan sonra sıkılıyor. Ayakta dikilmeye başlıyor. Orada, dikenli tellerin karşısında. Köpek bir an ona bakıyor - sonra o da duruyor, başka bir davranış göstermeden.

Dikenli tellerin her zaman müşterisi vardı. Esirler yürümekten bıkınca, gidip üstüne yaslanırlardı. Orda saatlerce kalıp, sabit gözlerle dışarı bakarlardı. Çok nadiren konuşurlardı. Hayattan bezgin, umutsuz uzaklara bakarlardı. Bakarlardı. Sanki bir şey ararlardı.

Bir küçük bulut, külrengi Sipil'in üstüne dokunuyor. Biraz sonra yayıldı, büyüdü. Karar vermeye çalışıyordu.

– Birazdan gider, diye mırıldandı biri.

– Evet, gidecek…

Gözler başka yerlere çevriliyor. Rengârenk bir çiçek, bir yerde bitmişti. Eller tellerin üzerinde, sinirle kapanıyor, kanayana kadar öfkeyle sıkılıyor. (Artık dünyada olmayacağım zaman, bana ağlamaya ara sıra sadece annem gelsin.

Başkaları ziyaretime gelmeye, çiçek vesaire getirmeye kalkmasın - hortlayıp onları paçavraya çevirmezsem bana da İlias demesinler.)

Vakit geçiyor. Köpek aşağıdan ayakları yalıyor, onda pantolonu çağrıştıran çuvalları dişleriyle çekiştiriyor.

– Ne be?

Köpek anlatmak istiyor: "Artık tamam, gölgeye gidelim."

O zaman eller onu sinirle yakalıyor. Tellerden dışarı fırlatıyor. Gözler bu özgürlük sıçrayışına garezle bakıyor - bir cump… bitti, gerisi özgürlük!

Köpek kendine soruyor: "Şimdi?..."

Ellerle, ona bir volta atmasını ve kapıdan girmesini gösteriyoruz. Sonra gözler yine uzaklara dikiliyor ve arıyor. İçimizde çalkalanan güçlü ham bir nefret var - sadece çiçekler için değil, Mihal çavuşa değil, komutana değil, Tanrı için değil, yardım elini ulaştırmayanlara değil. Hiç bilinmiyor. Biz, Tanrının karanlıkta yarattığı, çarpık çurpuk, çapaçul kör bir hilkat garibesiyiz, acaba böyle olabilir…

Tellerin oradan bir ses duyuluyor:

– Of!

Adam derinden bir iç çekiyor, cendereden kurtulmak ister gibi.

– Ne yapalım? Ne yapalım? Umutsuzca dert yanıyor. Uyuştum!...

Canlı bir gövde değil, başka bir şey.

– Ne yapalım?

Konuşmadan anımsıyorlardı; esaretin ilk günlerini, devamlı hareket halinde ve tehlikeler içinde olduğumuz günleri, o zamanlar hayatımız pamuk ipliğine bağlıydı. Tabi yaşam devam ediyor, hayat içgüdüseldir, elbette kimse istemez ölmeyi, elbette, fakat…

– İlk günleri hatırlıyor musun?.. Biri konuşuyor ve susuyor.

Bütün zihinler, bu uzak maziye gidiyor. Neredeyse anılarından haz duyacaklar. Neden, çünkü o zamanlar bir elektriklenme vardı - hayata sıkı sıkı sarılıyorsun. Ölüm seni yakalayıp tutacağı zaman, küçük gövdeni titreterek, onu buyur edip ölüme teşekkür mü ediyorsun? Bayım buyur, gel! Şimdiye kadar nerdeydin…

– Diyorum ki… diyorum ki, diye mırıldanıyor aynı kişi. Neden be, neden oturup kendine sormaya mecbur olasın?

Saf, budala bir hali vardı.

– Daha ne istersin be? Başka bir ses araya giriyor. Yoksa şimdi, kapalı gözlerle mi bakmak isterdin?

– O kadar değil…

– E, Nedir öyleyse!

Diğerinin istediği oydu ki; Cenabıhakkın niyet ettiklerine karşı ağzı açık bakakalsın. Yakalandığı ânı, çıplak ayak koşturuluşunu, vagondan çuvalı sırtladığında nasıl şimendifer gibi çuf çuf, tabanlarından buhar attığını, uzun uzadıya düşünüyor.

Onlara şunu diyor:

– Ölüm gelecek

– Olabilir.

– Bunun bir gün olacağını düşünün, yavaşça tekrarlıyor aynı şeyi, bir süre sonra.

– Ne?

– Diyorum, dünya kaç milyondur?

– Nerde sayıldı ki?

– De ki, dediğin milyonları yatırsalar yere. Her birini bir kılıf, bir kutu say, sabunhanede sabun dökülür gibi. Ve sabunları öyle bir ay basınçta tutsalar, ne olur?

– E, bunu bilmiyor musun? Biri hemen atılıyor.

– Hayır.

– Ben makinelerde çalıştım. Sen bana sor onu! Buharı kapamayı unuttun mu, o zaman olacağı görürsün!

– Makine durur mu?

– Ne durması be! Mantar tapa gibi havaya uçar!

Sessizlik. Sonra biri yalvarır gibi konuşur:

– Ah! Şimdi bu... Yunancadan ne istediniz be çocuklar?

– Evet, gerçekten öyle.

Gidip güneşte yürümeye başlıyorlar, yukarı aşağı. Sonra tekrar yukarı. Sessizce.

Hava kararıyor. Güneş denize indi, batıyor. Uzaklardan müezzinin sesi duyuluyor. İkindi namazı. Lainul Allah. Birçok "L", yücelik dolu, gelip geceye yerleşiyorlar.

– Zannedersin aynı… mırıldanıyor biri dalgınca.

– Ne?

– Aynı ses. Konya'da, Aydın'da duyduğum gibi.

– Hakikaten doğru, diyor bir başkası. Afyon'daki ses de aynıydı…

Dikkat ediyorum. Ama doğru! Gerçekten! Bakır'daki, Akhisar'daki müezzinin sesini hatırlıyorum - aynı, aynı.

Tanrım, o halde, insanların ruhlarını mı uyuşturdun, yoksa gırtlaklarını mı aynı yaptın?

Son yaz geceleri, bizi şu durumda buldu. Yağ gibi - en ufak soluk alış yok. Hiçbir iş yok. Yoksa bu yeni bir yöntem, davranış mı olsa?...

Kamp gittikçe daha çekilmez, suskun ve buruk oluyordu. Uzaktaki denizin büyük dalgaları gibiydi. Kırılmıyorlar. Derinden inliyorlar. Geceleri, barakaların dışına bırakıyorlardı ve biz de dışarıda oturuyoruz. Biraz aşağıda dikenli

teller. Korku yok. Erken uyuyan az. Parmakla sayılacak kadar. Çokları saatlerce uyanık kalıyor. Muhafızlar da geliyor. Beraberce yıldızlara bakıyoruz. Biri hikâye anlatmaya başlıyor. Türkçe, muhafızlar da anlasınlar diye. Kampta geceleri anlattıkları hikâyeler öylesine korkunçtu ki, ama biraz, daha önce okuyup bildiğin hikâyelerin kokusunu alıyorsun, aniden aklın başına geliyor, durup ciddileşiyorsun. Bir seferinde bana da anlat dediler, ben de onlara Robenson'u anlattım.

En çok, içinde tehlike ve hareket olan hikâyeler hoşa gidiyor. Hepsi ağzı bir karış açık dinliyordu. Dış âleme duyulan bu karşı konulmaz dürtü, onların sığınağı gibiydi.

Birinin anlattığı hikâye bitiyor. Sessizlik oluyor.

Biraz vakit geçiyor. Sonra biri konuşuyor:

– Gerçekten diyorum, bugünkü ayıları gördünüz mü?

– Hayır, ne ayısı?

– Durun size onları anlatayım!

Başlıyor, ayıları anlatmaya. İşi yarım saat önce bırakmış, birkaç kişi gidip ekmeğimizi getiriyorduk, o zaman ortaya çıktılar, diyor. Onları, yolun üzerideyken görmüş. Bir aileydi, diyor: Üç büyük ayı, iki maymun ve on kadar çingene. Çalıp oynuyorlardı...

– Nerede gördünüz be çocuklar, böyle naz, böyle çalım, neşeli müzik!

– Kimleri more, ayılar mı?

–Neden? Yoksa bu gözünü doyurmaz mı?

– İster misin? Sana cennetkuşları görünmüş olmasın? Başka biri dalga geçiyor.

– Bu laf nerden çıktı?

–Cennetkuşları, diyorum! Aşağıda, gurbet diyarında böyle deniyor, cennetkuşları.

– Benimle Frenkçe kafa mı buluyorsun kardeş! Bana ayıları, çakalları anlat - bunlar memlekette vardı. A, bir kere de bana bir kurt musallat olmuştu!

Yine kısa bir sessizlik. Ama fazla sürmüyor.

– Ben... hayran kalmıştım çocuklar, öküzlere... diyor bir diğeri, hatırına gelmiş gibi.

– Doğru mu be? Öküzler? Sen sabancı mıydın?

Hayır, sabancı değildi. Ama öylesine, öküzlere deli oluyordu. Yanlarına gidiyor, onlara içten gelen sevgiyle bakıyor, okşuyordu.

– Siz onun gözlerinden daha safını hiç gördünüz mü be? Ona ne yapsan kızmıyor. İnadı yok, Dehliyorsun gidiyor. Sanki...sanki...insan gibi!

Büyükayı alçalmaya başlıyor.

– Haydi, çocuklar yatalım, geç oldu, diyor bizimle beraber olan muhafız grubundan biri.

Yere tükürüp, sıkıntıyla teker teker yerlerinden kalkıyorlar. Koğuşlarına çekiliyorlar. Köpeklerimiz arkadan geliyor.

Yatıyoruz. Herkes karanlıkta yalnız başına kalıyor. Uyku tutmaya uğraşan vücutların yerinde dönüp durduğunu işitiyorsun. Boş ver! Beyinler çalışıyor, soluk almalar yavaşlıyor - bir yokuş, dizi dizi vagon, makine inliyor, lastik gibi sünüyor, hesapsız eller onu yakalamak istiyor. Vakit geçiyor. Çalışan beyinler yoruldu, yok edici bir hastalık başlıyor. Eller yana uzanıyor, yanında yatan köpeği bulmak için - tüylerini sıvazlıyor. Yavaş yavaş, sürekli. Parmaklarıyla yaptıkları bu iş sırasında hafızalar gittikçe göz kamaştıran biçimde güçleniyor, parmaklar dikkatli, toparlanıp kulak kesiliyorlar, hatırlamaya çalışıyorlar. Sanki birinin sıcak koynu gibiydi ama o başka şeydi, başkaydı...

Tırnaklar hırsla gömülüyor köpeğin vücuduna. Bir uluma.

– Kes sesini! Bir ses gürlüyor Mihal çavuşun yatağından.

Şimdi sonunda, tutsak oluşumuzun durgunluk zamanlarında, bu çiçek açtı beynimizde. Daha önce vaktimiz olmamıştı. Şimdi yeşerdi.

Kızgın güneşin, üzerlerinde tarla sürdüğü iki bin gövde dört bin kol, bir yıla yaklaştı şimdi, kilit vurmamıştı kadına. Gece koğuşta, gözler kapanıyor. Onu yakalayacak: Dilsiz, buruk, boğuk derinden gelen ses, sanki yukarı tırmanıp sonra çağlayan olup düşen nehir gibi -öyle- derinin altında müthiş bir fokurdama.

Miltos'la artık daha bir ayrılmaz olmuştuk. Kökeni Samos'dandı. Öksüz ve kimsesizdi, gurbetçiydi çocukcağız. Çalkantılı bir hayat sürmüştü, çok çekmişti, kırk yaşındaydı. Hayatında ne yapmamıştı ki! Saçları beyazlandı. Kuru, uçuk renkli suratında kemikler seçiliyordu, sanki cendereden dışarı fırlamış gibi. Midesinden, ayaklarından çekiyordu, bütün sinirleri hurdahaş olmuştu. Dişlerini sıkıp acıya dayanıyordu, suratı bu çabayla hep gergindi.

O da geceyi seviyor, sık sık uyanık kalıyordu. Esirler onu çok seviyorlardı çünkü iyisini biliyor ve daha gerçek hikâyeleri anlatıyordu. Etrafında toplanıp rica ederdik. Derinden gelen sesiyle, gecenin sessizliğinde, yavaşça anlatmaya başlıyor; Afrika'da ele geçirilen bir sürü vahşi köpeği.

Bir vakit, Transval'in maden kuyularında çalışmış. Büyük kuyular, kırk metre, bazen seksen metre derinlikteymiş, altın için kazıyorlardı. Açlık çekti - çünkü çalışanların

yüzde doksan dokuzu siyahtı. Aşağıda, derinde her taraf çamurdu. Bütün gün içerde çalışıp da akşamları yukarı çıktıklarında onları tanıyamazdın - çünkü kapkara. Ne kadardılar diyesin - kırk bin, altmış bin mi? Çalışanlar binlerceydi. Onları sabah indiriyorlar akşam çıkarıyorlar. Dışarıda açık havayı buldukları zaman, kafalarını indirip havayı içer gibi yapışlarını bir görecektin - çünkü kapalı yere alışık değiller, bunun için. Çamurlarından bir an önce kurtulmak için acele ederlerdi. O zaman rahat ediyorlardı.

Geceleri uyumaları için kasten onları koğuşlara kapatırlardı. Başlarında nöbetçi olurdu - yine onlar gibi siyahlardan, diyelim ki çavuşlar, şirketlerin adamları. Basarlar kamçıyı ve acımasızca vururlardı. Tabanca? Gereksizdi. Çünkü bu vahşiler garipti, ölümden korkmazlardı. Sadece sopadan titrerlerdi. "Poriç" dedikleri bir şey yerlerdi. Çoğu karıları ve çocuklarıyla beraberdi. Hepsi beraber çalışıp yerdi, yaşamak için. Kızlar kemale erince onları görünen ihtiyaçları için beyazlara satarlardı. Az fiyata. Kızlar sadece doyurulmaktan hoşnut olurlardı. Bütün gün köle gibi çalışırlar ve geceleri beyazların yataklarına girerlerdi. Bıktığın zaman gösterirdin yolu! Şikâyet etmeden kalkar ve giderlerdi, sabırla. Başka iş ararlardı. Bulamazlarsa, yollarda gecelerlerdi - yakınma nedir bilmezlerdi.

Şirketler onları uzun bir süre için satın alırdı, yıllar için. Bir sene, iki sene, üç sene çalışırlar sonra ölürler ve gittikçe azalırlardı. Şirketler o zaman, yenilerini getirir ve kuyuya sokardı. Fiyatı tacir belirlerdi. Bu tacirler de diğerleri gibi siyahtı. Afrika'nın içlerine yolculuklar yapar, yirmi gün, bir ay bu şeylerden beşer, onar bin toplar gelirdi. Onlarla yıllık ücret için uyuşurdu, şu kadar. Sonra onları taşır ve şirketlerin kaldığı postalarda volta atardı.

"Ne kadar?"

"Şu kadar"

Büyük kazanç payı olmazsa anlaşmazdı. Öbürleri de fiyatı aşağı çekerdi.

Siyah daima trenle yolculuk eder. Denizden korkar. Tabi ki başka bir şey olmayınca vapurlara da girerdi.

Bir keresinde, arkadaşımız büyük bir yük gemisinde çalışıyordu, lostromo. Gemi dolusu siyah götürüyorlardı. Birçok limanın yolunu tuttular. Şirketler bir lokma ekmeye arıyordu. Tacir de razı olmadı. Küfrü bastı. Onlara eyvallah demedi. O zaman, bir başka melanet geldi: "Canlılar" hastalığa yakalandı. Bir deli ateş - yirmi dört saatte ölüyorlar. Onları ambarlardan çıkarıp, açık denize atıyorlar. Diğer siyahlar yukarda güvertede toplanıyor - suda kaybolanlara bakıyordu. Lombarlarda dört dönüp duruyorlardı. Kirlenmişlerdi. Tacir dudaklarını ısırıp yerinde kuduruyordu, zira canlılar azalıyordu. Kuruyup kaldıkça da - şirketler iyi fiyat vermeyecekti. Tacirin bu durumdan kurtulmak için çaresi de yoktu. Ambarlara koşuyor, kamçısıyla vuruyordu bu domuz yığınına. Onlar da cırıltıyı koyuyordu - onu memnun etmenin ve ölümden kurtulmanın bir yolunu bilmiyorlardı.

Arkadaşımız duruyor. Derin bir soluk alıyor - herkes adam bir soluklansın istiyordu, ciğerlerini tazelemek için. Gözlerimiz açılmış, nah böyle!

Sessizlik. Bir iki dakika. Sonra biri soruyor - bütün aptallığıyla:

– Öyleyse onlar da... di... diyelim bizim gibi... "esir"-mi?

– Hayır, diyor başka ses, sertçe. Onlar "serbest"tir.

– A!...

Yine çıt yok. Uzun süre.

Gövdeler tetikteydi, sessizliğin içinde derinden gelen

sesi yakalasınlar, insanoğlunun derinlerden gelen boğuk iniltisini.

Günden güne durum kötüleşiyordu. Acı, gözlerde yoğunlaşıp çörekleniyordu - bir vahşi hayvan pençeleri üzerinde şaha kalkmıştı, a, a, saldıracak böyle, kükremesi tamamen yoğun nefretiydi.

Müthiş bir tükenişti, sinirleri lif lif ayırıyor, kalpleri, hücreleri, çünkü kurtuluş yoktu. Şekillenmiş bir düşman yok ve tabi dokunabileceğin de. Korkunç olan bu.

Bir arkadaş güneşin altında oturmuştu. Yakıcı sıcak fazla. Upuzun yatıyor yere. Sonra, yavaş yavaş, vücudunu yuvarlamaya başlıyor, yumak gibi. Bir daha. Daha hızlı. Bir daha, bir daha, çok hızlı. Suratı sert toprakla, küçük taşlarla çiziliyor. Acıdan, gülme nöbeti geliyor.

– Ha! Ha! Ha! Ha!

O dakika Mihal çavuş geçiyordu, arkadaşı görüyor.

– Ulan! Ona bağırıyor.

Yumak duruyor. Gülen yüz birden nezaketsiz haşin bir fırtına esintisine dönüşüyor:

– Ne?

– Nedir bu? Soruyor, Mihal çavuş.

– Bu işte!

Mihal çavuş tuttuğu kamçısını kaldırıyor ve bütün gücüyle karanlık suratına indiriyor. Başkaca bir söz etmeden:

– Nah!

Sonra çekip gidiyor aşağıya.

Esir kalkıyor. Yavaşça. Kızarmış ellerini kamçıyı yemiş suratına ağır ağır kaldırıyor. Dokunuyor. Gözlerini yere dikiyor. Bir an. Sonra, yavaş yavaş, Mihal'in gittiği tarafa dönüyor, geri dönüp gelmekte olan ona bakıyor.

Arkadaş dimdik ayakta duruyor. Gelen O'na bakıyor. Mihal yanına varıyor ve küçümseyen bir göz atıyor. Önünden geçiyor. Bir adım atmasına vakit kalmıyor ki arkadaşımız birden saldırıyor. Tepesine binip yapışıyor, çavuşun vücudunun mafsal bölgelerini başlıyor ısırmaya, kudurmuşçasına, çılgın gibi, ensesini, yanaklarını, omzunu. Salyaları kanla beraber akıyor. Böğürüyor.

Millet seslerden bizar oldu. Koştu ve onları ayırdı.

Hemen komutana haber verildi. Çılgına dönmüştü. Arkadaşımız derhal tecrit edildi. Ertesi sabah onu kamçıladılar. Daha ertesi de. Sırayla üç gün. Sonra onu gönderdiler. Öğrenemedik ne oldu.

Miltos için korkmaya başlıyorum. Geçen her günden daha kötü. Yemiyor, uyku yok. Yüzündeki kemikler gittikçe daha dışarı fırlıyor. Onu güneşin altından dönerken, buluyorum.

– Ne yapıyorsun? diyorum ona.

– Bir adım eksik! Onu bulamıyorum! Cevap veriyor sıkıntıyla.

Köşeden köşeye küçük bir yeri ölçüyordu, saplantı olmuştu, bütün köşelerden ayrı ayrı ölçmüştü. Şimdi doğrulamasını yaptı. Bu sefer ilkinden farklı bir adımlama yapıyordu.

– İster misin, gel seninle beraber bir kere daha ölçelim? Bana soruyor.

Ona bırakmasını rica ediyorum. Gel, dikenli tellere gidelim, diyorum. Parlak güneşin altında, uzaktan görünen bir parçacık deniz parlıyordu. Bir ünlem işareti görünüyor, biraz da duman: Vapur olacak.

Kımıldamadan, sessiz dikiliyoruz.

– Ne diyorsun, orada içerde ne yapacaklar şimdi, sence? diyor bir ses, yanındaki birine.

– Nerden bileyim?...

– Ben diyorum, kazana kömür atacaklar.

– Olabilir…

Böylece biraz daha zaman geçiyor. Sonunda arkadaşıma dönüyorum:

– Haydi, Milto, bize bir hikâye anlat. Aşağı indiğimiz zaman…

Birden gerginleşiyor, aklına getirmek istemiyor gibi.

– Bırak bunları!

– İstemiyor musun?

Sıkıntıyla ısrar ediyor.

– Hayır!

Yere oturduk. Yanımızdan diğer arkadaşlar geçiyor. Yürüyüp, sonra onlar da oturdu. Bazıları ağızlıklarına figürler kazıyordu, başkaları numara plakalarını parlatıyordu, iğneyle kazıyorlardı güzel olsun diye, bir delik ordan, bir delik buradan.

– Of! Derin bir of çekiyor, Miltos.

Numarasına bakıyor. Göğsüne takmıştı. Onu dışarı çekiyor. Elliyor biraz. Sonra dizlerini büküp açmaya başlıyor, yavaş yavaş, gittikçe hızlı. Sonunda müthiş sinirli bir hareketle, numarayı göğsünden içeri bırakıyor.

– Yürüyelim mi?

– Yürüyelim.

Kalkıyoruz ve kafesimizde, bitmeyen voltalara başlıyoruz.

Şunu, olacak varsayıyorum. Coşkulu küçük delikanlıların dediği bu: Bir dolu dolu gün gelebilir ve akşam olabilir,

beyin sabahın başladığı noktadan gitmez. Durur orada, aynı yerde. Günü kurcalar, eşeler, yumuşatır, en uç sınıra kadar varmak ister, sığdığı kadar… Ve böylece hiçbir zaman sona erişemez, güçsüz zayıf, beyin yavaş yavaş uyuşur, kendinden geçer - sanırım bir maya. Ne istiyor?

Ertesi gün de böyle. Daha ertesi gün de. Bizi kapatan ufukta lekelerden bir birikim var. Kaygıların başlangıç noktaları. Pat, yakalıyorsun bir günü. Günüm geçecek diyorsun.

Şayet bir gün esir amele taburlarından gidecek olursak, ümit ediyorum, dünyanın daha eleştirici insanları olacağız.

Nihayet! Buradaki hayatımızdaki çeşitliliklere bir şey daha eklendi. Yunanistan'dan bir gemi dolusu Türk mülteci geldi. Onları İzmir'e indirdiler. Sonra, geçici olarak, çeşitli bölgelere bölüştürdüler. Bizim buraya da getirdiler. Kamp yerinde iki büyük barakayı boşalttılar ve telle ayırdılar. Onları içeri yerleştirdiler

– Üç yüz kişi kadardı - kadınlar, çocuklar, ne istersen. Başlangıçta bizi ayıran dikenli tellere zor yaklaşıyorduk. Bize küfür ediyorlar, taşa tutuyorlardı. Muhafızlar bir çatışma çıkmasın diye koşturuyordu - yumuşak tavırla bizi kenara çekiyorlardı. Sonra dindaşlarına dönüyor, sesleniyorlardı:

– Ayıp! Bunlar da tıpkı sizin gibi çekti!

Ama birkaç gün sonra bu gibi şeyler yok oldu, yoluna girdi. Bizimkilerin çoğunda ekmek artıyordu. İştah azalmıştı. Yemek de artıyordu. Bunun için, birçoğu tellere gidiyor ve artan ekmeği öbür tarafa atıyordu. Orada kadınlar ve çocuklar vardı. Topluyorlardı, çünkü onlara aç kalmamaları için önemsiz bir ödenek veriyorlardı.

Bizim karavana dağıtım vaktinde, tellerin diğer tarafında sıraya diziliyorlar ve bizi bekliyorlardı. Çömleğe benzer şeylerini uzatıyorlardı. Bizimkilerden biri omuz veriyor, diğeri üstüne çıkarak teller üzerinden, artan yemeklerimizi çömleklerine boşaltıyorduk.

Sonra uzaklaşıyorduk. Aynı usulle, tellerin üzerinden çocuklarını bizim tarafa aktarıyorlardı. Esirler onları bir iki saat alıkoyuyordu. Çocuklarla oynuyorlar, onları doyuruyorlardı. Akşama yine geri veriyorlardı. Sonra da uzun süre düşüncelere dalıyorlardı.

İlişkiler böyle gelişiyordu. Her çocuğun bizim tarafta bir arkadaşı vardı. Bu arkadaşlıklar, daha büyük yaşlardaki esirler için, her şeyden daha önemliydi - bir zamanlar aile sahibiydiler. Yavrucaklar bizim tarafa geçtiler mi hemen araştıran gözlerle onları arıyordu.

– E, kızcağızım, adın ne senin?

– Melek

– Kimi arıyorsun?

Adını bilmiyordu, tanıyordu.

– Nah, şu ihtiyar adam… İhtiyar buba…

Sonunda onu buluyor. Kucaklaşıyorlar, birbirlerini okşuyorlar, sonra kovalamaca oynuyorlar. Bazıları bizimkilerin üstünde, koşuyorlar, saklanıyorlar, güneşte nefes nefese.

Bir keresinde, Melek yine bubasını arıyordu. Melek esmer bir kızcağızdı, bir yalınayak "melek", zeki gözler, kar gibi bir sıra diş.

– Buba nerde?

Baba birkaç günlüğüne gitmişti - bir çiftliğe sattılar.

Bunu Melek'e söylüyorlar.

– Gitti.

Çocuk o zaman ağlamaya koyuldu. Diğerleri de onu avutmak için tekrar geleceğini söylediler.

Sadece Miltos çocuklarla oynamadı. İzmarit toplamak için beraber dört dönüyorduk. Kamp alanında bulmak çok zordu. Çünkü çok azları tüttürebiliyordu, paraları olanlar. Diğer hepimiz onlarınkileri topluyorduk.

Miltos müthiş tiryakiydi. İki üç saat bir izmarite rastlayamazsa, bir bez parçasını ağzına atıp dişliyordu - onu geveliyordu dişleri arasında.

Bir gün onu böyle daralmış gördüm ve yanımızda bizim çavuşlardan biri de vardı: Adam çıkardı tütünü, sardı ve tüttürdü, ona nispet yapıyordu. Bir adım uzaklaşmak istedim - Miltos için bir sigara araştıracaktım. O bunu anladı. Beni sertçe kolumdan çekti.

Konuşmadık.

Beraber gittik ve bir köşeye oturduk. Esirlerle oynayan çocuklara bakıyorduk. Gözleri yavaş yavaş donuklaşıyordu: Aynı yere uzun süre sabitleşip kaldı.

– Biz de bir çocukla oynayalım mı Milto?

Israrla geri çevirdi teklifi.

– Hayır.

– Ben gidiyorum.

Bana dedi:

– Git.

Gittim ve yorulana kadar çocuklarla oynadım. Sonra yanına döndüm.

– Karavanamda Aleman çorba var. Onu ver, diyordu yorgun tavırla.

– Sen bir şey yemeyecek misin?

– Canım istemiyor.

Bozunma, günbegün, saatbesaat, gittikçe bu çileli kalpte yer ele geçiriyordu. Akşam hikâyelerini kesti. Bizimle beraber aşağıya gelsin diye yalvarıyorduk, çünkü geceleri hiçbirimiz uyumuyordu. O, gelmek istemiyordu. Erkenden yatağına çekiliyordu. Uyumuyordu. Sadece gözleri açık tavana bakıyordu.

Bir sabah bana diyor:

– Dışarısı için amele aradıkları olmuyor mu?

– Ne yapacaksın?

– Gideceğim.

Ona öğüt veriyorum, nasıl böyle bir şeye cesaret edersin, diyorum. Az da olsalar, dışarıda çalışmaya gidenlerin, öğrendiklerimize göre nasıl çekilmez bir hayatla karşılaştıklarını ona anlatmaya çalışıyorum. Büyük çiftliklerde köpek gibi beylere çalışıyorlardı.

– Rahat değil misin, Milto. Nereye gideceksin? - Fakat anlamıyorsun, öyleyse... Sözümü hiddetle kesiyordu.

A, evet. Şimdi anlıyorum, puslu gözlerinden. Allah bilir, buruk fırtına öfkesini benden çıkarmak isteyebilir.

Birkaç gün sonra, on amele bir paşanın binalarında çalışmaya gitti. Miltos da onlarla beraberdi.

Sadece, oturup onu düşündüm. Ne yapacaktı bu kırık dökük gövdeyle?

Birkaç gün sonra, kampa geldiler ve üç duvarcıyla bir çırak aradılar. Bir okulda çalışacaklardı. Çırak olarak gitmeyi başarıyorum.

Bazı duvarlar tamir edilecekti.

Sabah ordaydık, okul çocukları daha gelmemişti. Daha geç geliyorlardı. Sonra iki kadın öğretmen de geldi. İki genç kızdı, bizden kapanmıyorlardı. Daha genç, sapsarı olanı,

küçükleri alana aldı ve birlikte dua ettiler. Sonra başladı onlara ders vermeye. Onlara tarihteki atalarını anlatıyordu.

– Ondan sonra…

Ahenkli, tatlı tatlı anlatıyordu. Harç teknesiyle yanından geçerken, duyayım diye biraz yavaş hareket ediyordum, şu: "Ondan sonra"yı. Zira defalarca tekrarlıyordu:

– Ondan sonra…

– Kireci koy! Duvarcılar bağırıyordu. Çamur yumuşasın yayılsın.

İş sırasında, başımızda bir öğretmen duruyordu. Uzun boylu, ellili yaşlarında, saf görünüşlü biriydi. Bir gün iş üstündeyken yanıma geliyor. Harcı karıştırıyor.

– İşinin ehlisin çocuğum, diyor bana. Eskiden de çırak mıydın?

Unutuyorum, "talebe" ne demekti Türkçede. Bunu biliyordum. Kafamı kurcalıyorum, bulayım. Nafile.

– Hayır. Nah!… Mektep…

– Ne? Tereddüt eder gibi yapıyor.

– Sen gibi: mektep.

– A, a, profesör mü? diyor, sanki anlamış gibi.

Ne öğrenci, ne öğretmen!

– Evet, profesör, diyorum ona.

Öğretmen burada, böyle bir meslektaşını bulduğu için sevinçten ne yapacağını bilmiyor. Başka Fransızca bilmiyor. Beni omzumdan okşuyor:

– E, yine olacaksın, üzülme.

Bana, sizin öğrenciler de bizimkiler gibi aksi, huysuz mu diye soruyor. O vakit çakıyorum, Türkçede öğrenci nasıl denir ama artık düzeltemezdim. Bunları konuştuktan sonra, burada profesörlük bana da fena gitmedi.

Öğretmen beni işte çok rahatlatmış olarak bırakıyor. Ustalara harcı geciktirmiştim - görmemezliğe geldiler. Sadece başöğretmen sahanlıkta göründüğü zaman bir ses duyuldu:

– Haydi profesör! Çamur!

Bir gün yağlı cüzdanından çıkardı ve bana iki beş kuruş verdi. Bir şey alırsın, istersen, dedi. Bunca ayda, elime para değmiş miydi?

Onları şefkatle, özenle sakladım.

Okuldaki iş sekiz gün sürdü. Sonunda kampa döndüğümüz zaman daha kapıda haberi öğreniyorum:

– Miltos'u getirdiler!

Koğuşumuza koşuyorum.

Uzanmış. Sırtüstü. Keskin bir sarı renk yapışmış gergin derisine, suratına.

– Milto...

Ses yok.

– Milto...

Gözler kıpırdıyor, yavaşça.

– Sen misin, İlia?

– Benim, Milto. Neden bunu yaptın?

– E...

Ateşi yok. Nedir bilmiyorum. Bir beş kuruşla, çay ve şeker satın aldım.

Bütün gece ve gündüz yanından ayrılmıyorum. Çayı bir tenekede defalarca kaynattım, su artık sararmayana kadar. Ağzına başka bir şey koymuyor. Midesinde korkunç ağrıları olduğunu anlıyorsun. Acıdan dudaklarını ısırıyor.

Ertesi gün yeni bir haber daha öğreniyoruz: Bazılarını Yunan uyruklu diye, buradan Yunanistan'a yaptıkları sevk işinde bir numaralar dönmüş. O gidenlerin çoğunun gerçekte

gitmemesi lazımmış. Listeyi, Tabur Komutanı Yovan çavuş ile birlikte düzenlemiş. Rüşvete bulaşmış ve kimi istediyse onu göndermiş. Sorgulandılar. Hakiki listeyi garnizonda okudular. Gerçek isimlerin içinde Miltos'un da adı vardı.

Bunu ona söylüyorum:

– Sen de vardın Milto.

İlgilenmiyor, öfkelenmiyor da. Stokta yok artık.

– Artık şimdi... Mırıldanıyor, tükenmiş.

Bir sigara bulmam için bana rica ediyor.

– Ama isteme...

– Hayır, Milto. Toplayacağım.

Aradım ve izmarit topladım. Sadece sigara kâğıdını istedim. Görsün diye önünde ona fitil yaptım. Bir iki nefes çekti ve attı.

Günden güne sona yaklaşıyordu.

Melek yavrucak, halen bitişikte kalıyordu. Gitmediler. Şimdi bizim kampa daha sık geliyor ve oynuyordu. Sonra soğuklar başladı, tutsaklar onu barakanın içine getiriyorlardı. Beraber saklambaç oynuyorlar. Çok gürültü yapıyorlardı.

– E, yeter! Bazen kızarak bağırıyorum. Burada hasta var!

Miltos elimi yakalıyor:

– Bırak oynasınlar...

Melek korkarak toparlanıyor ve bize doğru geliyor.

– Neyin var buba? diyor Miltos'a.

Onu alıp yanıma oturtuyorum. Hâlâ bir beş kuruşum vardı. Miltos benden sigara istiyor. Çocukcağıza sigara kâğıdını veriyorum ve anlatıyorum. Gidip, elinde bir fitille çabucak dönüyor. Korkarak onu Miltos'a uzatıyor:

– Al, buba…

Bu sevecenlik karşısında utanarak, bir deri bir kemik olmuş eli titriyor. Fitili alıyor. Parmakları hafifçe dokunduğu küçük eli okşuyor. Bir iki defa. Gözler, çocuk yüze takılıp kalıyor. Bakıyor. Bakıyor.

Aynı akşam Miltos bana yavaşça sesleniyor:

– İlia, üşüyorum.

Ne kadar çuvalım varsa onu örtüyorum. Hâlâ üşüyor.

Gecenin geç vaktinde kendine gelebiliyor. Bana sakince, artık yola çıkacağını söylüyor.

– Ne diyorsun? Ne diyorsun? Ona cesaret vermeye çalışıyorum. Karşıya beraber gitmeliyiz.

– Evet, çocuğum, sen gideceksin. Ben…

Ertesi gün daha sakindi. Akşama doğru çeşitli duygular içindeydi.

Bir başka arkadaşla beraber uyanık kalıyoruz. Bir kandil yanıyor. Zayıf ışığı titreşiyor, gidip geliyor. Surattan dışarı fırlamış kemikler - sanki satırla yontulmuş gibi, sağdan soldan.

Böyle oturmuşken, bir an uykum geliyor. Ne kadar saat geçti? Bir el beni dürtüyor:

– E!...

Uyanıyorum. Bir arkadaşımdı. Bana Miltos'un elini gösteriyor.

– Tut…

Korkarak gidip buruşuk ele dokunuyorum. İlk dokunuşla buz gibi soğuk, damarlarıma yayılıyor.

– Değil mi?...

Ona bakıyorum kahrolarak.

– Evet, öyle.

Sabah onu tellerin dışında bir çukura gömdük. Diğer bir esirle beraber çukuru açmak için çalıştık. Toprağı örttükten sonra iyice bastırdık, mezar belli olmasın diye. Hiçbir işaret kalmadı. Bir iki mevsimi geçmiş çiçek yanındaydı. Onları kökünden söktük, nasırlı sert ellerimizle.

Biraz sonra, Melek kampa geldi. Onu arıyor:

– Ne oldu "hasta buba"?

Elindeki fitili gösteriyor, söyle ona tütün yenidir, kullanılmamıştır, diyor. Miltos yetişemedi. Onu iade ediyorum, başka bir esire sat diyorum. Helva alıp yersin. Ama o ısrar ediyor:

– Ne oldu buba?

– Gitti, Melek.

– Tekrar gelir mi?

Ne diyeyim ona? Küçücük başını okşuyorum.

– Tekrar gelecek, Melek.

SON BÖLÜM

"Yukarıdaki bulutlar dağıldı, göğün kapısı açıldı"

*

Aylardan biri daha geçti. Amele taburlarında on dördüncü ayıma basıyordum.

Havalar soğumaya başlamıştı. Bir sabah yağmur atıştırdı. Esirler teker teker, daha soğuklar için, çuvallarını dikerek tamir etmeye başladı. Acıklı durumdu bu. Çok.

Mamafih, günbegün yeni haberler de çoğalarak geliyor. Hepimiz o kulağa tatlı gelen sözü tekrarlar oldu:

– Mübadele.

Melek de bunun anlamını öğrendi ve bize soruyordu:

– Hakikaten gidecek misiniz?

Sonunda bir akşam, Arap bize resmen duyuruyor: Birkaç hafta içinde gidiyormuşuz. İzmir'den vapura binecektik.

Hiç kimse artık kamptan dışarı adımını atmıyor. Bizi çıkardıkları ufak tefek angaryalara, ekmeğimizi getirmeye dahi kimse gitmek istemiyor. Korkuyorlar.

Son günlerde iyi yiyoruz. Et. Akşamları bize hoşaf da veriyorlar. Çoğunun iştahı yoktu. Bir büyük sevinçti içlerini dolduran, gözler, dudaklar kıpır kıpır. Kadınına kavuştuğun

zamanki duyguya benzer hafif hoş bir duyguydu. Köpeklerimiz de bol et yiyorlar.

Sadece bizim çavuşlar düşünceliydi. Ağızlarından tek laf çıkmıyor. Korkuyorlar. Pigasios'lar da durgundu. Sanki onlara göre hiçbir şey olmuyordu. Çeviriyorlar örekeyi. Bana ne!

Bir sabah garnizonun önünde bir sıra araba durdu. Paketler, üniformalar. Yerli kumaştan, astarsız elbiselerdi bunlar. Çuvalları atıp gelenleri giymemiz için emir alıyoruz. Bir de, bezden, tahta tabanlı botlar verdiler.

Tarlalardaki işler için bir zaman önce oraya buraya dağılmış olanları da bulunup getirip, bu kampta toplamaya başladılar. Bir öğlen, Kırkağaç'dan, benim eski arkadaşları da getirdiler.

Yanlarına koşuyorum. Sevinçleri anlatılamaz. Yanis usta omuzlarıma vuruyor, tokatlar atıyor, kollarımı yokluyor:

– Ulan İlia! Ulan İlia! Koca adam olmuşsun be!

Ellerimi yakalayıp, nasırlı kavruk avuçlarıma bakıyor. Bakmaya doyamıyor.

– Hatırlar mısın, Kırkağaç'ta çuvallar için ağlamıştın? Hatırladın mı?

Hem de nasıl? Hatırlamaz olur muyum? O zamanlar her şeyden korkardım, farelerden de.

– Çocuktum, Yani.

– Vay, cesur adamım benim! Bana takılıyor sevgi dolu neşeyle.

Akşam oluyor. Yanis ile bir köşeye çekiliyoruz.

– Kim derdi, İlia. Kim derdi yaşayacağımızı…

Uzak anılar önümüzde resmigeçit yapıyor. Duruyor. Yine geçiyor.

– Düşün…

Hatırlıyor Yanis. Subayın onu tuttuğunu ve sıradan çektiğini hatırlıyor. Sonra çavuş demişti: Başka biri var. Bunu son anda söylemişti. O zaman Yanis'i bırakıp diğerini almışlardı…

Dalgın dalgın, sürekli, ağzında bunu geveliyordu. Önce anlamadım.

– Neyi söylüyorsun?

–"Temizlik"i diyorum. Hatırlamıyor musun?

Çıt çıkmıyor.

– Hatırlamadın mı, yerime İrodotos'u almışlardı. Subay baştan beni çekmişti ama çavuş sonradan, avanak olanı alalım demişti. Beni bıraktılar ve onu aldılar…

– Evet… evet… A! Sen miydin o?

Sessizlik ortamında ayrıntılar tek tek aklıma geliyor, her tarafım uyuşuyor.

Evet. Ağaçtan küçük bir kayıkçık da o zamanlar değil miydi?...

Yanis'in, Tanrı böyle istedi dediğini duyuyorum. Onları tekrar görmesini: Yunanistan'a giden iki yavrucağını tekrar görmesini… Ah, küçük kollarını açarak ona doğru koşacaklar, tralalla, tralalla!

Kampta son gece. Bağrışlar, şarkılar. Neşe çığlıkları göklere yükseliyor, gülüşüyorlar, birbirlerine reveranslar yapıyorlar - elinizi öpeyim. Muhafızlar beraber yemek için, karavanaları alıp getiriyorlar. Büyük sofra kuruyoruz. Saf gözlerinden neşe fışkırıyor, bize şöyle diyorlar:

– Artık kurtuldunuz, arkadaş! Bakalım biz ne zaman…

Esirlerle yakın arkadaşlıklar kuran muhafızlar ki bunlar az değildi, bir daha görüşemeyeceklerini anlamıştı. Asla bir

daha. Bu son akşamın vedalaşma olduğunu hissediyorlardı. Çekingen, utangaç bir tavır alıyorlar, biraz bekleyip, şayet bir kere size vurduysak diye konuşmaya başlıyorlardı:

– Ne yapalım biz, arkadaş? Kim bunu isterdi?...

Yanis'de küçük bir ağızlık vardı. Ağaçtan, ucuz, bir beş kuruşluk.

– Nerden buldun? Ona sordum

– Süleyman'dan.

Yanis bana anlatıyor: Bir muhafız, diyor. Onun da üç çocuğu varmış. Yanis gibi. Yalnız kaldıklarında onları beraberce düşünüyorlarmış. Bizimkinin Kırkağaç'tan gideceği son gün, ucuz ağızlığı, Süleyman Yanis'in avuçlarına tutuşturmuş. Ve ona bakmış, sadece. Sadece, ona bakmış.

Emir, kimsenin yanında köpek götüremeyeceği şeklindeydi. Ne diyor bu? "Nabukodonosor" da mı? Bir çuvalı yırtıyorum ve bir torba yapıyorum. Küçük köpeği içine sokuyorum, eski bez parçaları ve ekmekle de üstünü kapatıyorum. Hayvan bir şey olduğunu anlıyor ve hiç hareket etmiyor.

Sabah. Büyük yolculuk için tellerin dışına çıkıyoruz. Bir nöbetçi kapının arkasına oturmuş, takip etmemeleri için çoban köpeklerini kovalıyor.

Hareket ediyoruz. Bir adım, iki adım, elli metre, yüz metre. Yavaş yavaş kamp alanından uzaklaşıyoruz, gözden kayboluyor. Son defa geriye dönüyorum. Miltos'un yattığı yeri kestirmeye çalışıyorum - bir mezar yerini.

Hiçbir şey yok. Aynı toprak, dilsiz, sonsuza kadar.

Biraz sonra her şey kayboluyor. Sadece köpeklerden, sadece onların ulumalarından anlıyoruz kampın yönünü.

Gece. "Arhipelagos" gemisi tıka basa dolu, ışıklar içinde yol alıyoruz. Bir patırtı koptu. Yoldaşlarım bizim çavuşları denize atmak için üzerlerine atılmıştı. Kaptan da, kurtarmak için onları bir ambara kilitledi.

Ambarlar çok sıcak oluyordu. Yanis ile yukarı çıkıyoruz. Bacanın yanına. Duman salıyor. Soğuk kesiliyor.

Oturuyoruz. Yıldızlar gökte ışıl ışıl parlıyor. Ambarlardan tıpkı dünkü gibi sevinç çığlıkları yükseliyor. Karmakarışık sesler, şarkılar yukarılara kadar sünüp uzuyor, gecede dağılıyordu - duman da.

Yanis anlatıyor, anlatıyor. Neşesine diyecek yok.

Kalan saatleri hesaplıyor - iki saat, en fazla üç, onlarla buluşacak ya.

– Beni beklerler mi? diyor. Nerde? Hop! Birden önlerine çıkacağım, pişti valesi gibi. Oh, en küçüğü şimdi büyümüştür, benimle doğru doğru çene çalacak...

– Yani!

Ses, çalkantılı yürekten çıkıyordu. Aniden kesiyor. Hezeyanı duruluyor, sertçe, pat!

Karanlıkta yüzümü seçmeğe çalışıyor.

– Ne istiyorsun?

Onu kolundan tutup sıkıyorum.

– Yani. Metin ol.

– Ne oluyor?.. Söyleyecek misin?.. Bağırıyordu freni boşalmış gibi, sanki korkunç şeyi tahmin etmişti.

Ona diyorum: Onları tekrar göremezsin artık.

Bu birkaç söz birer birer çıkıyor. Tak. Tak. Hafifçe yerinden doğruluyor. Suratı suratıma değecek gibi. Parlak gözlerine bakıyorum, uzaklara kayıyor yavaş yavaş.

Vurulmuş gibi düşüyor.

Bir saat geçiyor, iki saat, üç saat. Ne benden ne ondan hiçbir ses çıkmıyor. Suspus. Yıldızlar. Ambarlardaki sesler durdu. Hiçbir şey yok. Sadece denizin sesi. Uzaktaki burunda bir ışık yanıp sönüyor. Devamlı.

Gün doğuyor.

Karşımdaki karaltı kıpırdanıyor. Uyuşmuştu. Sersemlemiş, ellerini açıp geriniyor, damarlarında kan deveran ediyor. Nefes alıyor, derin.

– Ah…

– Üşüdün mü? Ona soruyorum yavaşça.

Bir zoraki kımıldama. Ne önemi var?

– Birazdan güneş çıkacak, lakaytça mırıldanıyor.

Bakıyorum, ufka, belli belirsiz bu çizgi birazdan alev alacak.

– Evet. Birazdan.

SON

İLİAS VENEZİS

NUMERO 31328

Amele Taburu

"Kitabımın yayınlandığı yabancı ülkelerde yaratmış olduğu izlenimlerden sadece biriyle gurur duyuyorum: Bütün eleştirmenler bu ıstırap kitabında nefretten eser bulunmadığını şaşırarak gördüler. Böyle bir şey olabilir miydi? Demek ki olabiliyormuş."

"Bu kitap... bütün dünyayı saran bir yas dalgası sırasında yayınlanmıştı; şimdi başka bir savaşın sonunda tekrar yayınlanıyor, parçalanmış yuvalarla, çocukların, kadınların, yaşlıların mezarlarının ve dünya gençliğinin yeniden yasa büründüğü bir dönemde. Numero 31328 o zaman bir çocuğun savaşa karşı başkaldırısıydı, şimdi ise bir yetişkinin savaşa karşı başkaldırısı." (İlias Venezis)

Numero 31328'de, Kurtuluş Savaşı sonunda, Venezis'in yaşının küçüklüğüne rağmen bir yanlışlık sonucu çalışma taburlarına alınışı ve mübadeleye kadar orada yaşadıkları anlatılıyor.

Vaktiyle Türk aleyhtarı olarak nitelenmiş ve Türkçeye çevrilmesi yasaklanmış olan bu kitapta, savaşın ister istemez sebep olduğu gaddarlıklar anlatılıyor. Venezis kitabında, Türklerin Rumlara yaptıkları eziyetlere yer vermekle birlikte, insanca davranan Türklerin bazılarının ailelerinin Rumlar tarafından öldürüldüğünü de anlatmaktadır.

belge yayınları | MARENOSTRUM

18 TL